

Załącznik do uchwały Nr XIX/95/2016
Rady Gminy Dorohusk
z dnia 15 kwietnia 2016 r.

Strategia rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojstawice, Dorohusk, Gmina Huszcza

lipiec 2015

ZLECENIODAWCA

Gmina Leśniowice
22-122 Leśniowice
tel. (82) 567-54-94
fax (82) 567-54-94
e-mail: lesniowice@zgwrp.org.pl
www.lesniowice.lubelskie.pl

OPRACOWANIE

BENEFIT PROJEKT
ul. Piłsudskiego 27A
22-400 Zamość
tel. 668-210-598
e-mail: biuro@benefitprojekt.pl
www.benefitprojekt.pl

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	4
1.1. Cel, zakres i metoda opracowania.....	6
1.2. Trendy w polskiej turystyce.....	8
1.3. Informacje ogólne o partnerach	9
2. DIAGNOZA STANU OBECNEGO	16
2.1. Uwarunkowania przyrodniczo-krajobrazowe	16
2.1.1. Walory przyrodnicze.....	16
2.1.2. Ochrona przyrody i krajobrazu	21
2.2. Walory historyczno-kulturowe.....	28
2.2.1. Historia	28
2.2.2. Zabytki	31
2.2.3. Kultura	48
2.3. Infrastruktura turystyczna	54
2.3.1. Baza noclegowa.....	54
2.3.2. Baza gastronomiczna	58
2.3.3. Szlaki turystyczne.....	59
2.3.4. Baza sportowo-rekreacyjna	63
2.4. Analiza ruchu turystycznego.....	66
2.5. Dostępność komunikacyjna	70
2.6. Poziom rozwoju usług	75
2.7. Podejmowane działania marketingowe i promocyjne	76
7. ANALIZA SWOT	78
7.1. Mocne i słabe strony.....	81
7.2. Szanse i zagrożenia.....	84
8. PLAN STRATEGICZNY WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ W ZAKRESIE TURYSTYKI...88	

8.1.	Wizja turystyczna.....	91
8.2.	Misja turystyczna.....	93
8.3.	Priorytety, cele strategiczne, kierunki działań	94
9.	PLANY DZIAŁANIA W ZAKRESIE PROMOCJI I MARKETINGU TURYSTYCZNEGO	105
10.	MONITOROWANIE WDRAŻANIA STRATEGII	115
11.	PODSUMOWANIE.....	120
	<i>Strategia rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza STRESZCZENIE.....</i>	122
	<i>The Strategy of tourism development and cross-border cooperation Of Municipalities Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk and Municipality Huszcza ABSTRACT</i>	136
	<i>Стратегія розвитку туризму та транскордонного співробітництва Гмін Леśньовіце, Жмудзь, Войславіце, Дорогуськ, Гуца” СКОРОЧЕННЯ.....</i>	150
	SPIS TABEL.....	164
	SPIS RYSUNKÓW	165

1. WSTĘP

„Strategia rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza” powstała w ramach realizowanego w partnerstwie projektu pn. „*Współpraca polsko-ukraińska na rzecz rozwoju turystyki na obszarze przygranicznym*”, dofinansowanego z Programu Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina. Głównym celem tego projektu jest poprawa atrakcyjności turystycznej oraz wspieranie procesów pełnego wykorzystania potencjału turystycznego obszaru Gmin Leśniowice, Żmudź, Dorohusk, Wojsławice (po stronie polskiej) oraz Gminy Huszcza (po stronie ukraińskiej). Działaniami służącymi wypełnianiu zdefiniowanego celu jest realizacja zadań służących eliminacji problemów rozwojowych identyfikowalnych w obszarze niepełnego wykorzystania potencjału turystycznego, którym charakteryzują się obszary i tereny podległe wskazanym samorządom uczestniczącym w projekcie.

Strategia rozwoju jest podstawowym i niezbędnym dokumentem w procesie planowania i prognozowania kierunków rozwoju na różnych szczeblach. Strategia wskazuje uwarunkowania wpływające na rozwój bądź jego spowolnienie oraz podsumowuje potencjał regionu, którego dotyczy, ale również wskazuje jego mocne strony i szanse, identyfikuje problemy i zagrożenia, określa cele oraz metody osiągnięcia celów w konkretnej dziedzinie.

Strategia rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza to strategia sektorowa – częściowa. Tworzy ona ramy do realizacji konkretnych zadań, które nie są objęte innymi dokumentami strategicznymi, przyczyni się także do skoordynowania działań planowanych lub podejmowanych w innych sferach.

Przedmiotowa strategia obejmuje turystykę i współpracę transgraniczną – dwie dziedziny, które w połączeniu mają doprowadzić do rozwoju gospodarczego w oparciu o potencjał turystyczny. Niniejsza strategia dotyczy kompleksowych, podejmowanych w partnerstwie działań wykorzystujących zasoby turystyczne pięciu gmin.

Turystyka to jedna z branż, które w ostatnich latach cechują się wyjątkowo szybkim poziomem rozwoju. Dla samorządów podejmowanie strategii rozwoju oraz nawiązywanie różnych form współpracy jest niezwykle istotne dla ożywienia lokalnej gospodarki. Dążąc do rozwoju gospodarczego, wiele regionów rozwija strategie rozwoju w oparciu o sektor turystyki oraz tworzy produkty turystyczne. Dobrze zaplanowane i konsekwentne działania, poparte wnikliwą analizą potrzeb rynku i posiadanego potencjału w przyszłości będą skutkować oczekiwanym wzrostem jakości oraz

konkurencyjności zasobów turystycznych danego obszaru. Starania wkładane w stworzenie unikalnej marki turystycznej stanowią najbardziej perspektywiczną inwestycję w rozwój turystyki na danym terenie.

Położenie transgraniczne gmin, które będą wdrażać przedmiotową strategię stwarza duże możliwości aktywizacji polskich i sąsiednich regionów przygranicznych, głównie poprzez rozwój różnych form współpracy transgranicznej. Przedmiotowy dokument stanowi kolejny ważny krok pogłębienia współpracy transgranicznej pomiędzy samorządami polskimi i ukraińskimi. Stanowi wyzwanie dla gmin realizujących, które zmierzają do wzrostu ich konkurencyjności oraz rozwoju w dziedzinie turystyki.

Struktura „Strategii rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza” obejmuje siedem części. Na wstępie opisane są cele, zakres i metoda opracowania dokumentu oraz obecne trendy w turystyce światowej i polskiej. Następnie znajdują się w niej podstawowe informacje ogólne o każdym z partnerów. Część drugą stanowi diagnoza stanu obecnego, w której przedstawiono analizę uwarunkowań biorąc pod uwagę aspekty przyrodniczo-krajobrazowe, walory historyczno-kulturowe oraz podstawowe elementy tworzące infrastrukturę turystyczną w poszczególnych gminach. Zwrócono tutaj uwagę, na problemy rozwoju turystyki transgranicznej oraz przedstawiono Analizę SWOT. Analiza SWOT podsumowuje diagnozę potencjału turystycznego poszczególnych gmin. Identyfikuje także mocne i słabe strony w kontekście możliwości rozwoju turystyki, jak również szanse i zagrożenia, które mają lub mogą mieć wpływ na rynek turystyczny. Na podstawie analizy SWOT określone zostały wizja, misja, priorytety oraz strategiczne cele i kierunki działania. Następnie wymieniono założenia współpracy transgranicznej, w której przedstawiono podstawy, genezę oraz cele współpracy transgranicznej. Analiza powyższych elementów pozwoli w szerszej perspektywie spojrzeć na ideę współpracy pomiędzy gminami: Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk i Huszcza, co pozwala dostrzec sens podejmowania takiej współpracy już na najniższych szczeblach samorządu terytorialnego. Ostatnia część dokumentu to monitorowanie wdrażania strategii. Określono w niej zasady, które pozwolą na weryfikację założeń strategii. Dokument zakończono krótkim podsumowaniem.

„Strategia rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza” powstała dzięki współpracy wielu zaangażowanych osób, którym zależy na rozwoju gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice i Dorohusk oraz jak najlepszej współpracy z Gminą Huszcza.

1.1. Cel, zakres i metoda opracowania

„Strategia rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza” to dokument opierający się na wykorzystaniu potencjałów rozwojowych obszaru transgranicznego dla budowania jego konkurencyjności oraz marki turystycznej. Dlatego, też ważne jest aby była dokumentem funkcjonalnym i przedstawiała spójne koncepcje, założenia możliwych wspólnych zadań oraz kierunków rozwoju.

Do opracowania dokumentu wykorzystana została powszechnie stosowana i sprawdzona metoda ekspercko-partycypacyjna. Metodologia ta jest rekomendowana przez instytucje krajowe i europejskie przy tworzeniu lokalnych, regionalnych, krajowych dokumentów strategicznych. Polega ona przede wszystkim na stałej kooperacji z władzami samorządowymi, wybranymi organizacjami pozarządowymi, przedstawicielami branży turystycznej i wszystkimi osobami, podmiotami o wysokiej aktywności i pozycji społecznej (tzw. liderami i lokalnymi autorytetami). Model partycypacyjno-eksperski łączy zalety obu podejść metodycznych (eksperskiego i partycypacyjnego). Oznacza to, że projekt dokumentu przygotowują eksperci, którzy we wszystkich kluczowych zagadnieniach kierują się postanowieniami podmiotów publicznych i opiniami podmiotów społecznych, które będą odpowiedzialne za jego realizację. Łączenie wiedzy ekspertów z priorytetami i ocenami formułowanymi przez samorządy oraz społeczności lokalne jest niewątpliwie najsilniejszą stroną tej metody oraz zadecydowało o jej wyborze.

Prace nad strategią odbywały się w sposób umożliwiający zapewnienie przepływu informacji, pomysłów, konsultowanie założeń z lokalnymi uczestnikami procesu planowania (władze regionalne, przedstawiciele samorządów terytorialnych, organizacje samorządowe, przedstawiciele organizacji i przedsiębiorców).

Konsultacje odbywały się na spotkaniach z udziałem przedstawicieli pięciu gmin. Uczestniczyli w nich zarówno przedstawiciele władz lokalnych, jak i mieszkańców oraz przedsiębiorców.

Przy opracowaniu strategii uwzględniono dokumenty strategiczne, przede wszystkim strategię rozwoju gmin oraz inne oficjalne dokumenty gmin, województwa oraz dane statystyczne.

Powodem podjęcia prac nad dokumentem strategicznym dotyczącym rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej jest potrzeba opracowania szczegółów współpracy transgranicznej w perspektywie wieloletniej oraz koncepcji rozwoju

turystyki Gmin: Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza wraz z rozwojem współpracy transgranicznej.

Celem utworzenia strategii rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej jest wskazanie nowych możliwości wzrostu znaczenia partnerów, którzy będą ją realizować, wynikającego z rozwoju turystyki oraz ponadlokalnej i transgranicznej współpracy w tym zakresie. Przedmiotowa strategia rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej będzie pełniła funkcje uzupełniające wobec innych dokumentów strategicznych, funkcjonujących na obszarze pięciu gmin.

Na budowę silnej marki turystycznej i uzyskanie dobrego wizerunku mają szansę obszary, które przyciągają turystów nie tylko ofertą rekreacyjno-wypoczynkową, ale też zróżnicowanym, przemyślanym programem wydarzeń, imprez i produktów.

Zadaniem niniejszego dokumentu jest zatem zidentyfikowanie możliwych pól współpracy gmin biorących udział we wdrażaniu założeń strategii. Ponadto, strategia umożliwi wskazanie obszarów działania oraz zdefiniowanie nowych możliwości jakie stwarza rozwój turystyki transgranicznej dla władz lokalnych i podmiotów gospodarczych, które mogą być silnym impulsem do szeroko pojętego rozwoju społecznego, gospodarczego i kulturalnego obszaru. Strategia określa płaszczyzny aktywności dla rozwoju obszarów pięciu przygranicznych gmin, które są ukierunkowane na specyficzną dziedzinę gospodarki - turystykę.

„Strategia rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza” jest spójna z innymi dokumentami strategicznymi obowiązującymi gminy partnerskie. Przyjęte cele strategiczne i kierunki działań oraz plan strategiczny współpracy transgranicznej w zakresie turystyki, a także plany działania w zakresie promocji i marketingu turystycznego są w pełni zgodne z strategiami rozwoju poszczególnych gmin oraz strategiami obowiązującymi na szczeblu powiatowym i wojewódzkim. W przypadku Gminy Huszcza założenia zawarte w przedmiotowej strategii wpisują się w obowiązujące dokumenty ukraińskie.

1.2. Trendy w polskiej turystyce

Trendy w polskiej turystyce zostały przedstawione na podstawie Raportu z badania krajowego rynku turystycznego opracowanego przez Polską Organizację Turystyczną w 2014 roku.

Turyści krajowi jednoznacznie wskazują, że Polska jest krajem atrakcyjnym turystycznie i posiada wiele ciekawych miejsc oraz atrakcji turystycznych, także dla turystów zagranicznych. Według większości z nich zdecydowanie każdy turysta posiada dużą możliwość wyboru oferty dopasowanej do jego potrzeb.

Jako niedogodności w krajowej turystyce najczęściej wskazywane są:

- niewystarczający dostęp do informacji o ofercie turystycznej,
- nieadekwatna relacja jakości do ceny usług turystycznych,
- niewystarczająca promocja walorów turystycznych w kraju i za granicą.

Polscy turyści krajowi najczęściej wyjeżdżają na jednodniowe wycieczki bez noclegu, takie wyjazdy mają miejsce nawet kilka razy w roku. Polacy stosunkowo często wybierają się na wyjazdy z 1-3 noclegami kilka razy w roku. Dłuższe wyjazdy, z przynajmniej czterema noclegami, mają miejsce raz do roku lub rzadziej. Zdecydowana większość osób (ponad 90%) uprawia turystykę w miesiącach letnich lub wiosennych. Około 2/3 turystów, w ciągu ostatniego roku wyjeżdżało w sezonie jesiennym-zimowo.

Ponad 80% badanych osób wyjeżdża w gronie rodziny, natomiast co druga osoba deklaruje wyjazdy także w towarzystwie znajomych. W czasie wyjazdów turystycznych Polacy przeważnie chcą odpoczynku od pracy oraz codziennych obowiązków, odzyskania energii i oderwania od kłopotów i zmartwień. Dla dużej części turystów wyjazd taki jest też okazją do spędzenia większej ilości czasu z najbliższymi. Wyjazdy rodzinne najczęściej są planowane z wyprzedzeniem. Ludzie młodzi (uczniowie, studenci) częściej podejmują wyjazdy spontaniczne, bez zarezerwowanych noclegów w celu przeżycia przygód oraz zdobycia nowych doświadczeń.

Polacy przy wyborze oferty turystycznej oraz rezerwacji biletów i noclegów coraz chętniej korzystają z Internetu jako z najbardziej praktycznej, szybkiej i wygodnej formy zakupu. Jest to oczywistą konsekwencją popularyzacji korzystania z Internetu, wzrostu jego użytkowników, a także rosnącego zaufania do bezpieczeństwa zakupów online. Dzięki możliwości rezerwacji i zakupu wycieczek online zainteresowane osoby mogą spokojnie przejrzeć i przemyśleć wybór oferty oraz zakupić ją bez wychodzenia z domu i czekania w kolejce w biurze podróży.

Samochody osobowe są najczęściej wykorzystywanym środkiem transportu w podróżach krajowych w celach turystycznych. Równie chętnie turyści korzystają z samolotów, autokarów i pociągów.

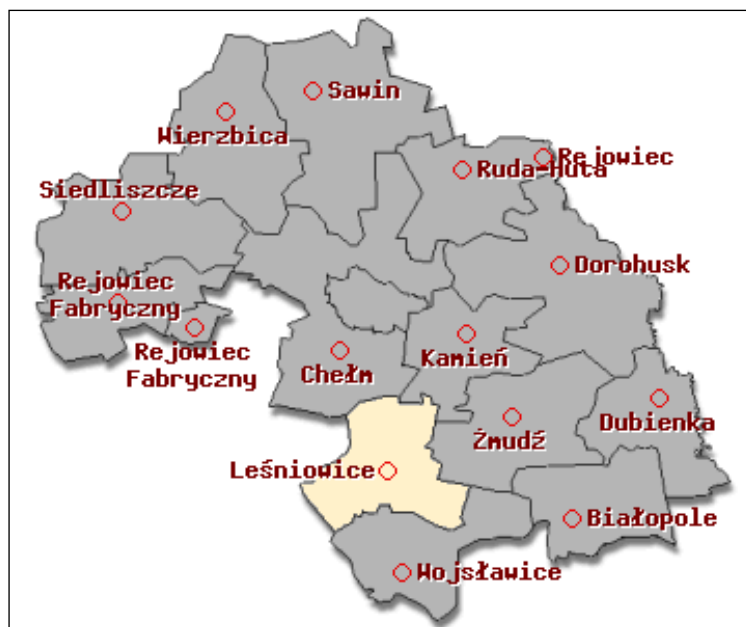
W ostatnich latach wzrasta zainteresowanie wyjazdami zagranicznymi, w szczególności do krajów południowych ze względu na gwarancję przyjemnej, słonecznej pogody. Nie bez znaczenia są także: zatłoczenie polskich kurortów, długie korki na polskich drogach oraz wysokie ceny w Polsce, które powodują, że za niewiele większe pieniądze można pozwolić sobie na wyjazd zagraniczny.

1.3. Informacje ogólne o partnerach

GMINA LEŚNIEWICE

Gmina Leśniowice położona jest w południowo-wschodniej części województwa lubelskiego, w powiecie chełmskim. Graniczy z gminami: Chełm, Kamień, Wojsławice, Żmudź oraz z gminami powiatu krasnostawskiego: Kraśniczyn i Siennica Różana.

Rysunek 1. Położenie Gminy Leśniowice w powiecie chełmskim.

Źródło: www.ptms.org.pl

Gmina Leśniowice położona jest na uboczu głównych powiązań komunikacyjnych województwa lubelskiego. Miejscowość gminna Leśniowice oddalona jest od najbliższych miast:

- ◆ Chełm – 20 km,
- ◆ Krasnystaw – 30 km,
- ◆ Hrubieszów – 40 km,
- ◆ Zamość – 50 km
- ◆ od miasta wojewódzkiego Lublina - 90 km.

Gmina Leśniowice zajmuje powierzchnię 118 km². Obszar gminy podzielony jest na 19 sołectw, w obrębie których znajduje się 23 miejscowości. Miejscowościami leżącymi w obrębie granic administracyjnych Gminy Leśniowice są: Alojzów, Dębina, Horodysko, Janówka, Kasiłan, Kumów Plebański, Kumów Majoracki, Leśniowice, Leśniowice Kolonia, Majdan Leśniowski, Nowy Folwark, Politówka, Poniatówka, Plisków, Plisków Kolonia, Rakołupy, Rakołupy Duże, Rakołupy Małe, Sarniak, Sielec, Teresin, Wierzbica, Wygnańce.

Osadnictwo na terenie gminy Leśniowice ma charakter głównie zwarty. Charakterystyczne jest skupienie osadnictwa w formach dolinnych. Z uwagi na przewagę kompleksu dobrych gleb gmina ma charakter wybitnie rolniczy. Użytki rolne zajmują 9572 ha, co stanowi 81% ogólnej powierzchni gminy. Lasy stanowią 12% powierzchni gminy. Siedzibą gminy jest wieś Leśniowice, która skupia większość usług administracyjnych i komercyjnych. Oprócz tego większymi jednostkami pełniącymi funkcje usługowe dla ludności są: Sielec, Kumów Majoracki, Kumów Plebański oraz Rakołupy. Sieć osadnicza jest stosunkowo rozproszona (pomiędzy grupami miejscowości są duże obszary rolne).

Na terenie gminy znajdują się 4 szkoły podstawowe oraz jedno gimnazjum, ośrodek zdrowia, 2 biblioteki, 3 wiejskie świetlice. Działa też Klub Sportowy „Astra”. Mieszkańcy gminy korzystają z trzech ujęć wodnych i 2 centrali telefonicznych.

GMINA ŻMUDŹ

Gmina Żmudź leży we wschodniej części powiatu chełmskiego i województwa lubelskiego. Powierzchnia wskazanej jednostki samorządu terytorialnego wynosi 13 607 ha, co stanowi 0,54 % powierzchni województwa oraz 7,6% terytorium powiatu.

Rysunek 2. Położenie Gminy Żmudź w powiecie chełmskim.

Źródło: www.zmudz.gmina.pl

Gmina Żmudź graniczy z sześcioma gminami:

- ◆ od południa z gminą Biłopole,
- ◆ od wschodu z gminami Dorohusk i Dubienka,
- ◆ od północy z gminą Kamień,
- ◆ od zachodu z gminami Leśniowice i Wojsławice.

Przez teren Gminy przepływa rzeka Udał, będąca lewobrzeżnym dopływem Bugu oraz trzy ciekі o mniejszym znaczeniu: rzeka Krzywólka, Kanał Żmudzki oraz Kanał Lipiniecki.

Ponad 70 % powierzchni gminy zajmują użytki rolne. Lasy znajdujące się na terenie gminy Żmudź obejmują obszar 2 838 ha, co stanowi 20,89 % powierzchni gminy.

GMINA WOJSŁAWICE

Gmina Wojsławice znajduje się w południowo-wschodniej części województwa lubelskiego, w powiecie chełmskim. Graniczy z czterema powiatami i sześcioma gminami. Sąsiednie gminy to:

- ◆ od północy - Leśniowice i Żmudź (powiat chełmski),
- ◆ od wschodu - Biłopole (powiat chełmski),
- ◆ od zachodu - Kraśniczyn (powiat krasnostawski),

◆ od południa - Uchanie (powiat hrubieszowski) i Grabowiec (powiat zamojski).

Wojsławice leżą w widłach rzek Wojsławki i Barbarki, na terenie malowniczych Działów Grabowieckich. Dominującym typem w analizowanym rejonie jest krajobraz terenów otwartych, użytkowanych rolniczo. Tworzą go rozległe powierzchnie położone na skłonach wzgórz pola uprawne oraz rozproszona zabudowa zagrodowa miejscowości Wojsławice, Turowiec, Putnowice Wielkie czy Majdan Ostrowski.

Rysunek 3. Położenie Gminy Wojsławice w powiecie chełmskim.

Źródło: www.kupsprzedaj.pl

Powierzchnia gminy wynosi 110 km². Zajmuje 6% powierzchni powiatu. Ludność zamieszkuje 37 miejscowości, w których utworzono 26 sołectw.

Dominującym typem struktury przestrzennej wsi na terenie gminy Wojsławice jest ulicówka. Zabudowa poszczególnych miejscowości rozwija się bezpośrednio wzdłuż dróg, skupia się po obu ich stronach, jest zwarta i stosunkowo równomiernie rozmieszczona. Wsie tego typu mają kształt wydłużony, są wąskie, najczęściej posiadają tylko jedną ulicę, która jednocześnie jest miejscem koncentracji przestrzeni publicznej miejscowości.

W zagospodarowaniu gminnych gruntów zdecydowanie przeważają użytki rolne, które zajmują 78% powierzchni gminy. Lesistość obszaru (stosunek lasów do całkowitej powierzchni terenu) wynosi 16%.

Siedzibą gminy jest miejscowość Wojsławice, która stanowi bardzo dobrze wykształcony ośrodek administracyjno-usługowy dla ludności. Ośrodkami wspomagającymi administrację lokalną są Turowiec, Majdan, Kukawka i Ostrów.

GMINA DOROHUSK

Gmina Dorohusk jest jedną z piętnastu gmin Powiatu chełmskiego. Położona jest we wschodniej części powiatu w województwie lubelskim i zajmuje powierzchnię 192,42 km². Graniczy z gminami Dubienka i Żmudź (od południa), Kamień, Chełm oraz Ruda Huta (od zachodu). Od wschodu graniczy przez rzekę Bug z Ukrainą.

Gmina leży przy drodze krajowej Nr 12 Poznań – Kijów w kierunku wschód-zachód i w kierunku północ-południe przy drodze wojewódzkiej Nr 816 Terespol – Sławatycze – Włodawa - Zosin. Przez Dorohusk przebiega również kolejowy szlak komunikacyjny Gdynia – Warszawa – Lublin – Dorohusk – Jagodin – Kowel – Odessa, łącząca Morze Bałtyckie z Morzem Czarnym. Funkcjonuje tu jedno z większych w kraju i ciągle rozbudowywane przejście graniczne drogowe oraz kolejowe. Obszar gminy położony jest w odległości około 95 km od Lublina oraz 25 km od Chełma.

Rysunek 4. Położenie Gminy Dorohusk w powiecie chełmskim.

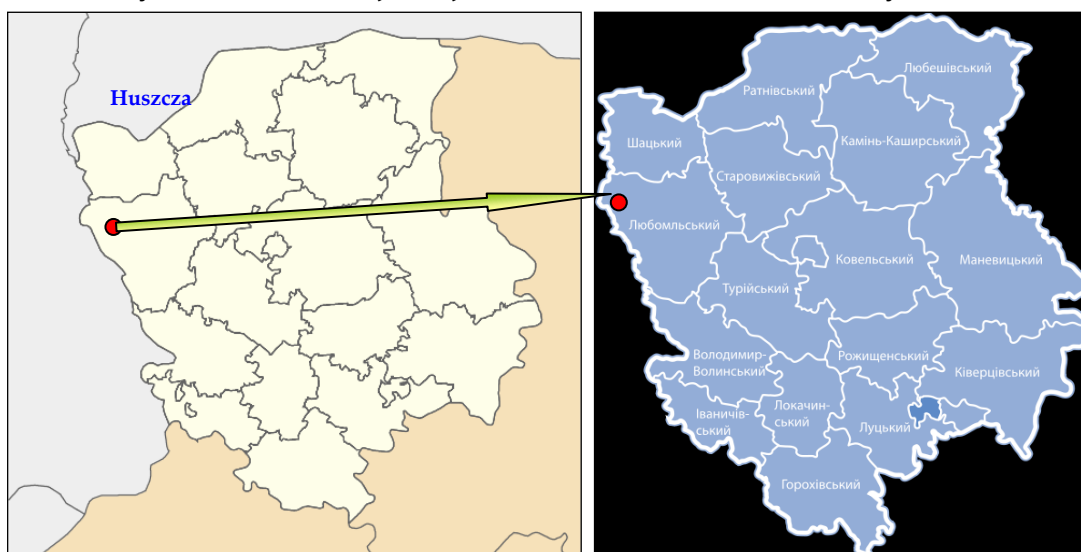
Źródło: www.kupsprzedaj.pl

Wskazana jednostka samorządu terytorialnego składa się z 26 sołectw obejmujących łącznie 33 miejscowości: Barbarówka, Berdyszcze, Brzeźno, Dobryłówka, Dorohusk, Dorohusk Osada, Husynne, Kępa, Kolemczyce, Kroczyn, Ladeniska, Ludwinów, Majdan Skordowski, Michałówka, Mościska, Myszkowiec, Olenówka, Okopy, Okopy Kolonia, Ostrów, Pogranicze, Puszkki, Rozkosz, Skordiów, Stefanów, Świerże, Świerże Kolonia, Teosin, Turka, Wólka Okopska, Zalasocze, Zanowinie, Zamieście¹.

GMINA HUSZCZA

Gmina Huszcza położona jest w zachodniej części Ukrainy na atrakcyjnych pod względem turystycznym i środowiskowym obszarach Polesia ukraińskiego. Terytorialnie obejmuje ona swym zasięgiem powierzchnię 6.402 ha na których zlokalizowane są 4 sołectwa. Administracyjnie wchodzi w skład najdalej wysuniętego na zachód w Obwodzie Wołyńskim Powiatu Lubomelskiego.

Rysunek 5. Lokalizacja miejscowości Huszcza w Obwodzie Wołyńskim

Źródło: uk.wikipedia.org

Centrum administracyjne wskazanej jednostki samorządu terytorialnego stanowi założona w 1422 roku miejscowość Huszcza, położona na prawym brzegu rzeki Bug, w odległości 22 km od miasta Luboml oraz 11 km od ważnej międzynarodowej trasy komunikacyjnej relacji Kijów – Warszawa. Dogodna lokalizacja miejscowości na trasie prowadzącej z Kijowa do przejścia granicznego w Dorohusku jest ważnym

¹ Strategia Rozwoju Lokalnego Gminy Dorohusk na lata 2009-2015

wyznacznikiem przyszłego rozwoju gospodarczego gminy bazującego na aktywnym promowaniu i upowszechnianiu idei turystyki transgranicznej oraz agroturystyki opartej na pełniejszym wykorzystywaniu wewnętrznych potencjałów rozwojowych do których niewątpliwie zalicza się walory środowiskowo–przyrodnicze.

Miejscowość Huszcza zamieszkiwana jest przez grupę 945 osób trudniących się przede wszystkim rolnictwem i hodowlą. Zlokalizowane są tu: szpital, nieliczne punkty handlowo - usługowe, poczta, apteka, przedszkole, biblioteka oraz szkoła podstawowa.

2. DIAGNOZA STANU OBECNEGO

2.1. Uwarunkowania przyrodniczo-krajobrazowe

2.1.1. Walory przyrodnicze

GMINA LEŚNIEWICE

Według podziału fizjograficznego Polski południowa część Gminy Leśniowice leży w obrębie Działów Grabowieckich będących częścią Wyżyny Lubelskiej, zaś część północno-wschodnia w obrębie Obniżenia Dubienki będącego częścią Polesia Wołyńskiego. Część gminy od strony północnej i wschodniej odwadniana jest rzekami: Krzywólka i Wełnianka do Bugu. Pozostały obszar Gminy należy do dorzecza Wieprza i jest odwadniany przez rzekę Horodyską, która jest główną rzeką Gminy.

Pod względem archeologicznym teren Gminy nie został jeszcze w całości przebadany. Krajobraz Gminy Leśniowice tworzy mozaika pól i użytków zielonych, sieć osadnicza skupia się głównie w obniżeniach terenu, w tym w dolinach rzecznych.

Gmina położona jest na obszarach kredowych, które z czasem, pod wpływem erozji, wykształciły ciekawą pagórkowatą rzeźbę terenu. Na podłożu tym wykształciły się żyzne gleby: w przeważającej części są to rędziny zaliczane do II i III klasy bonitacyjnej, a w południowo-zachodniej części gleby brunatne na lessach. Niewielkie powierzchnie zajmują gleby bielcowe, a także gleby mułowo-torfowe występujące w dolinach rzecznych.

Sieć rzeczna jest stosunkowo rzadka. Tworzą ją trzy rzeki: Krzywólka, Wełnianka i Horodyska (główna rzeka gminy o długości ok. 8,5 km) oraz mniejsze cieki wodne. Ze względu na położenie na dziale wodnym obszar gminy został uznany w planie zagospodarowania przestrzennego województwa jako obszar deficytowy wody, a część odwadniana przez rzekę Horodyską jako obszar ochronny zlewni wód powierzchniowych Wieprza. O czystości wód płynących świadczą raki, zamieszkujące rzeki. Na terenie gminy znajdują się zespoły stawów rybnych o łącznej powierzchni 8,5 ha. Dodatkowo w pobliżu miejscowości Horodysko powstał zbiornik retencyjno-rekreacyjny „Maczuły” o powierzchni 26,6 ha.

Na obszarze gminy przeważają pola uprawne (72% powierzchni), lasy zajmują zaledwie 12,5% powierzchni. W lasach dominują drzewa liściaste. Zwarte kompleksy

leśne występują w środkowej części gminy: Las Sielecki (bór z domieszką sosny), Las Popówka oraz Las Alojzowski.

Na obszarze gminy nie ma udokumentowanych zasobów surowców mineralnych. Zlokalizowano jedynie 8 lokalnych wyrobisk po eksploatacji piasku i jedno po eksploatacji kredy piaszanej.

GMINA ŻMUDŹ

W podziale Polski na regiony fizyczno- geograficzne omawiana gmina znajduje się w dwóch różnych prowincjach. Część wschodnia, około 3/4 obszaru gminy leży w makroregionie - Polesie Wołyńskie i mezoregionie - Obniżenie Dubienki. Natomiast zachodnia część gminy w makroregionie - Wyżyna Lubelska i mezoregionie - Działy Grabowieckie.

W północno-zachodniej części omawianej gminy znajduje się Chełmski Obszar Chronionego Krajobrazu a w części południowej niewielki fragment Grabowiecko - Strzeleckiego Obszaru Chronionego Krajobrazu.

Główną rzeką w gminie jest Udal – lewobrzeżny dopływ Bugu. Dolina tej rzeki pełni funkcję korytarza ekologicznego o znaczeniu regionalnym. Korytarz ten łączy ekosystemy Chełmskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu z doliną Bugu, która jest korytarzem ekologicznym o znaczeniu międzynarodowym.

Obszar gminy Żmudź charakteryzuje się dużą mozaikowością krajobrazu. Wzajemnie przeplatają się tu pola uprawne, łąki, zarośla i lasy.

Na obszarze gminy wyróżnić można pięć stref ekologicznych:

- ◆ strefa leśno-łąkowa,
- ◆ strefa leśno-polna
- ◆ strefa polna,
- ◆ strefa łąkowa,
- ◆ strefa leśna.

GMINA WOJSŁAWICE

Krajobraz Gminy Wojsławice charakteryzuje się dużym urzeźbieniem, licznymi wąwozami i suchymi dolinami. Wojsławickie wąwozy osiągają długość do 2 km, przy głębokości od kilku do kilkunastu metrów. Te wąwozy lokalnie nazywane są „debrami”.

Z uwagi na bardzo liczne boczne odgałęzienia stanowią niepowtarzalny krajobraz. W ukształtowaniu terenu Gminy możemy wyodrębnić trzy zasadnicze części biegnące równoległe do siebie w kierunku wschód - zachód. Część środkową stanowi dolina rzeki Wojsławki, która w swym górnym biegu łączy się z lewym dopływem noszącym nazwę Barbarka. Od strony południowej dolina Wojsławki przechodzi w pasmo wzniesień, które stanowią główny maszyn Działów Grabowieckich i wznosi się na wysokość powyżej 300 m n.p.m. (teren podnosi się falami). Między grzbietami sąsiednich fal spotyka się znaczne obniżenia w kształcie niecek. Masyw zbudowany jest na pokładzie kredowym zwanym opoką, który pokrywa warstwa lessu.

Przez Gminę przepływają rzeki Wojsławka i Wełnianka. Dodatkowo na obszarze wskazanej jednostki samorządowej występują źródła niewielkich cieków wodnych. Najciekawsze z nich znajdują się w okolicach Starego i Nowego Majdanu. Ewentualnym jest ciek wodny o nazwie „Ponik”, który tworzą wody wypływające ze źródeł położonych na południowym skraju wsi Rozięcín. Ciek ten po przepłynięciu przez wieś zanika na jej północnym krańcu.

Ważnym bogactwem naturalnym Gminy Wojsławice są lasy zajmujące około 15% powierzchni. Większe skupiska leśne położone są w północnej części gminy, w rejonie prawie już wymarłej wsi Zarowie. Zachowały się w nich fragmenty naturalnych drzewostanów bukowych. Lasy sosnowe i mieszane rosną w okolicach wsi Huta i Nowy Majdan. Na terenach tych występuje wiele cennych gatunków flory i fauny, objętych ochroną prawną (jest to między innymi: wisienka stepowa, cybulica dwulistna, suseł perełkowy, wydra, bóbr itp.)

W granicach Gminy Wojsławice, jak również w jego najbliższym sąsiedztwie nie występują rozpoznane i udokumentowane złoża surowców mineralnych. Najbliższe złożo - surowce ilaste ceramiki mineralnej to złożo Majdan Nowy, które nie jest eksploatowane. Natomiast złożo surowców ilastych ceramiki budowlanej Putnowice (Kaflarnia) zlokalizowane jest w odległości ok. 8 km na wschód od miejscowości Turowiec. Jest to złożo o zasobach rozpoznanych szczegółowo, obecnie nieeksploatowane.

Na obszarze gminy Wojsławice dominują gleby wytworzone na lessach. Dominującym typem gleb są rędziny (brunatne, próchniczne) występujące na ok. 50 % terenu gminy. Rędziny występują głównie we wschodniej (rejon miejscowości Huta) oraz zachodniej części terenu opracowania (na północ od miejscowości Majdan Ostrowski).

Przeważającymi i dominującymi ekosystemami w granicach omawianego terenu oraz w jego bezpośrednim sąsiedztwie są pola uprawne, z florą i fauną, charakterystyczną dla obszarów przekształconych przez gospodarkę rolną.

W obrębie użytków rolnych dominuje roślinność związana z uprawami zbóż oraz upraw okopowych.

Na obszarze Gminy Wojślawice dogodne warunki do bytowania znajdują gatunki ptaków związane z terenami rolniczymi tj.: bocian biały, ortolan, pliszka żółta, świergotek polny, skowronek, kuropatwa, bażant, pustułka, pliszka siwa, cierniówka, kapturka, szczygieł, dzwonec, czyż, trznadel, potrzuszcz, kruk, sójka. Z ptaków lęgowych z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej występują lerka (skowronek borowy) i gąsiorek.

Ssaki reprezentowane są przez takie pospolite gatunki jak mysz polna, mysz leśna, nornica ruda i inne niewielkie gryznie z podrodziny nornikowatych. Na łąkach, polach, przy rowach przecinających pola dogodne warunki do bytowania znajdować mogą następujące gatunki płazów: kumak nizinny, ropucha szara, ropucha zielona, żaba moczarowa, żaba jeziorkowa, żaba trawna, żaba wodna. Wszystkie gatunki płazów występujących w Polsce należą do gatunków objętych ochroną ścisłą, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 12 października 2011 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (Dz.U.2011.237.1419)².

GMINA DOROHUSK

Terytorium Gminy Dorohusk wchodzi w skład krainy geograficznej Polesia południowego. Przeważa tu krajobraz nizinny z rozległymi podmokłymi obszarami łąkowymi. Występują tu unikalne na kontynencie europejskim obszary torfowisk węglanowych. Duże zróżnicowanie warunków glebowych i wilgotnościowych stwarza warunki rozwoju licznym gatunkom roślin i zwierząt. Spośród 550 odnotowanych tu gatunków roślin 43 objęte są ochroną, a 22 wpisane są na listę roślin zagrożonych wyginięciem. Cennymi okazami są: tłuścisz zwyczajny, groszek bagienny, jęczyzka syberyjska, wążlik błotny, starzec cienisty, a także gnidosz królewski i kruszczyk kukawka i wiele innych. Równie bogaty jest świat zwierzęcy. Występuje tu około 810 gatunków motyli (m.in. paź królowej, mieniak tęczowiec, modraszek, strzępotek), około 150 gatunków ptaków (m.in. sowa błotna, dubelt, żuraw, kulik wielki, bąk, kobuz, rycyk, cyranka, błotniak stawowy i łąkowy, wodniaczka), a także żółw błotny.

Istotną atrakcją turystyczną Gminy stanowią dodatkowo zbiorniki wodne i rzeki. Największą rzeką przepływającą przez wskazany obszar jest Bug mający w jej granicach 37,2 km. Na całej swej długości rzeka płynie w naturalnym korycie. Dopływem Bugu jest przepływająca przez południowy kraniec Gminy rzeka Udał o długości 14,3 km.

² Raport Oddziaływania na Środowisko Budowa Biogazowni Rolniczej o mocy do 2 Mw zlokalizowanej w miejscowości Turowiec Gmina Wojślawice na działce ewid. 44/1. 2013.

Atrakcyjnym miejscem wypoczynku jest również położony w pobliżu drogi z Dorohuska do Dubienki zbiornik wodny Husynne. Jego powierzchnia wynosi 120 ha, a maksymalna głębokość 3 m. Czysta woda i piaszczysta plaża częściowo osłonięta wysokim drzewostanem przyciągają wielu turystów i wędkarzy. Na wschodnim brzegu znajduje się kąpielisko. W wodach zbiornika występują: lin, szczupak, karaś, karp, leszcz, płoć i okoń. Nad zalewem gniazdują rzadkie gatunki ptaków: rybitwa białoskrzydła i białowąsa. Zbiornik posiada status użytku ekologicznego.

GMINA HUSZCZA

Pod względem geograficznym Gmina Huszcza zlokalizowana jest na obszarze Polesia, które jest płaską równiną leżącą w dorzeczu Prypeci i Bugu o wysokości 100 – 250 metrów n.p.m. Wskazany obszar stanowi naturalny kompleks terenów zalewowych, łąk, bagien oraz kompleksów leśnych zamieszkiwanych przez rzadkie i prawnie chronione gatunki zwierząt (m.in. derkacz, bocian czarny, żuraw szary) skatalogowane w tzw. „Czerwonej Księdze Ukrainy”. Roślinność Polesia obfituje w relikty glacialne (wierzba lapońska, brzoza niska) oraz bagienne lasy łęgowe i olsy (z olszą czarną). Na terenach wyżej wzniesionych występują bory sosnowe i lasy mieszane. Tereny zalesione zajmują około 30% powierzchni Polesia, zaś blisko połowę powierzchni charakteryzowanej krainy geograficznej stanowią bagna i związane z nimi kompleksy torfowisk.

Znaczną część terenu Gminy Huszcza obejmuje „Rezerwat Zoologiczny Bug” o łącznej powierzchni ponad 3,5 tys. ha. Zlokalizowany jest tu również naturalny zbiornik wodny – Jezioro Huszczańskie o powierzchni 33 ha i średniej głębokości 2 m (jedno z 12 jezior powiatu lubomelskiego zajmujących łącznie powierzchnię 419 ha). Charakteryzuje się on łatwą dostępnością dla użytkowników (piaszczysty brzeg), czystą wodą oraz występowaniem bogatej fauny (szczupaki, okonie, karasie, leszcze, węgorze oraz raki). W sezonie letnim przedmiotowy zbiornik wodny stanowi ulubione miejsce wypoczynku i rekreacji dla mieszkańców z okolicznych miejscowości.

Warto również podkreślić, że Gmina Huszcza sąsiaduje z miejscowościami, które poszczycić się mogą bogatym dziedzictwem kulturowym o czym świadczą liczne obiekty o znaczeniu historycznym zlokalizowane na obszarze powiatu lubomelskiego:

- ◆ Cerkiew Św. Grzegorza z XIII w. - Любомль
- ◆ Kościół Św. Trójcy z XV w. - Любомль
- ◆ Pałac Branickich z XVIII w. - Любомль
- ◆ Cerkiew Św. Dmitra z XVII w. - Згорани
- ◆ Cerkiew Św. Trójcy z XIX w. - Головне

- ◆ Cerkiew Św. Jana Bożego z XVIII w. - Штунь
- ◆ Cerkiew Św. Łukasza z XVIII w. - Городне
- ◆ Cerkiew Wniebowzięcia NMP z XVIII w. - Радехів

2.1.2. Ochrona przyrody i krajobrazu

GMINA LEŚNIOWICE

Obszary prawnie chronione obejmują obszar 1150 ha stanowiąc 9,7% obszaru gminy. Jest to wskaźnik znacznie niższy od średniej wojewódzkiej (23%) oraz krajowej (33%). Na terenie Gminy znajdują się następujące formy chronione:

- ◆ Grabowiecko-Strzelecki Obszar Chronionego Krajobrazu znajdujący się w południowo-wschodniej części Gminy i obejmujący górną część zlewni Wełnianki.
- ◆ Chełmski Obszar Chronionego Krajobrazu zajmuje niewielki fragment obszaru we wschodniej części Gminy na północ od Alojzowa (tzw. Serny Worek)³.
- ◆ NATURA 2000 Kumów Majoracki PLH060072. Jest to specjalny obszar ochrony siedlisk (Dyrektywa Siedliskowa) obejmujący fragment grądu oraz płaty zarośli kserotermicznych na wapiennym zboczu cieku wodnego. Kompleks leśny położony jest w pobliżu wsi Kumów Majoracki. Na omawianym terenie występuje duża populacja obuwika pospolitego rosnącego w wołyńskiej odmianie grądu subkontynentalnego. W runie lasu i wśród zarośli kserotermiczne z jałowcem pospolitym występuje dużo cennych gatunków, w tym wapieniolubnych. Obszar jest dostępny komunikacyjnie - przez jego środek przebiega szosa Wojślawice-Chełm. Leży ok. 15 km na południe od Chełma. Najistotniejszym walorem obszaru jest przyroda lasu z cennymi gatunkami wapieniolubnymi. Można tu uprawiać nizinną turystykę pieszą, konną i rowerową oraz narciarstwo biegowe.

Poza obszarami chronionego krajobrazu ochronie prawnej podlega 5 pomników przyrody: dwa jesiony wyniosłe oraz wiąz polny w Sielcu, dąb szypułkowy w Kumowie Majorackim oraz płat roślinności kserotermicznej w leśnictwie Kumów. Oprócz obszarów chronionych z mocy prawa znaczącą rolę w funkcjonowaniu środowiska przyrodniczego odgrywają doliny rzeczne, stanowiące połączenia ekosystemów położonych na terenie gminy z korytarzami ekologicznymi: doliną Udału i Bugu, oraz

³ Program Ochrony Środowiska dla Gminy Leśniowice

parki i pozostałości parków dworskich (Sielec, Kasiłan, Dębina, Rakołupy, Kumów Plebański).

Lasy ochronne na terenie Gminy zajmują ogólną powierzchnię 234,7 ha. Las Sielecki w całości jest lasem ochronnym, położony w odległości do 10 km od granic administracyjnych miast liczących ponad 50 tys. mieszkańców. Do lasów ochronnych należą również lasy z uszkodzeniami drzewostanów przez przemysł. Do I strefy uszkodzonych drzewostanów (uszkodzenia słabe) należą:

- ◆ Las Majdański,
- ◆ Las Sielecki, Popówka, Płachsiocha - Kumów Leszczański i Alojzowski,
- ◆ Las Grzybówka⁴.

GMINA ŻMUDŹ

System przyrodniczy Gminy Żmudź składa się z następujących obszarów chronionych:

- ◆ Natura 2000 - Specjalny Obszar Ochrony PLH060075 „Żmudź”. Obszar obejmuje teren rezerwatu przyrody „Żmudź”. Jest stosunkowo łatwo dostępny komunikacyjnie. Leży w pobliżu miejscowości Rudno, Kolonia Żmudź.. Na omawianym terenie występuje populacja obuwika pospolitego, rosnącego przede wszystkim w luźnych zaroślach jałowca pospolitego w granicach rezerwatu. Znajduje się tutaj także największa krajowa populacja lnu złocistego, a także szereg innych rzadkich i chronionych gatunków roślin, w tym łącznie 5 gatunków storczykowatych. Można tu uprawiać nizinną turystykę pieszą, rowerową, konną, zbieranie płodów leśnych, narciarstwo biegowe.
- ◆ Natura 2000 - Specjalny Obszar Ochrony Kumów Majoracki (PLH060072). Na obszarze Gminy Żmudź znajduje się niewielki fragment tego obszaru.
- ◆ Rezerwat geologiczno-florystyczny „Żmudź” o powierzchni 5,81 ha. W rezerwacie ochronie podlega roślinność stepowa: len złocisty, wisienka stepowa, ostrożeń pannoński, oman wąskolistny, aster gawędka i inne.
- ◆ Chełmski Obszar Chronionego Krajobrazu. Obejmuje swym zasięgiem (w północno-zachodniej części Gminy) kompleksy leśne położone w pobliżu Kolonii Pobołowice, Puszczy oraz dolin rzek Udał, Krzywólka jak również Kanału Żmudzkiego.

⁴ Program Ochrony Środowiska dla Gminy Leśniowice

- ◆ Grabowiecko-Strzelecki Obszaru Chronionego Krajobrazu. Jego część znajduje się поблизу miejscowości Leszczany i Maziarnia.

Na terenie Gminy Żmudź znajduje się również 7 pomników przyrody, w tym 5 pojedynczych drzew oraz 2 grupy drzew (dęby szypułkowe w Pobołowicach i Żmudzi, lipa drobnolistna w Bielinie oraz dwa wyniosłe jesiony w Kolonii Pobołowice i modrzewie w Wólce Leszczańskiej).

Na obszarze gminy Żmudź znajdują się lasy ochronne. Kompleks leśny Las Pobołowicki jest w całości lasem ochronnym. W środkowej części tego lasu znajdują się niewielkie fragmenty lasu wodochronnego. W lesie leżącym na południowy zachód od wsi Ksawerów znajdują się fragmenty zakwalifikowane jako lasy wodochronne.

GMINA WOJSŁAWICE

Na terenie gminy Wojsławice leżą następując obszary chronione:

- ◆ Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk Putnowice PLH060074 (w ramach sieci Natura 2000). Obszar ten obejmuje 6 enklaw leśnych na wapiennym wzgórzu. Zajmuje powierzchnię 50,6 ha. Obszar obejmuje las grądowy z udziałem gatunków rzadkich i chronionych. Ważne chronione siedliska w obszarze to: grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny, ciepłolubne dąbrowy. Priorytetową rośliną jest obuwik pospolity. W lasach liściastych występuje grąd z płatami świetlistej dąbrowy. Natomiast w lasach mieszanych występują rzadkie i chronione gatunki wapniolubne w runie, w szczególności duża populacja obuwika pospolitego rosnącego w wołyńskiej odmianie grądu subkontynentalnego. Inne występujące gatunki roślin - orlik pospolity, buławnik wielkokwiatowy, pluskwica europejska, lilia złotogłów, gniazdosz leśny, pięciornik biały. Obszar leży na północ od wsi Putnowice Kolonia. Można tu uprawiać różne formy turystyki: turystyka piesza, rowerowa i konna, wypoczynkowa - zbieranie owoców leśnych.
- ◆ Grabowiecko-Strzelecki Obszar Chronionego Krajobrazu. Na obszarze Gminy Wojsławice leży znaczna część (ok. 93 % powierzchni) tego obszaru chronionego. Stanowi on naturalny korytarz pomiędzy dwoma parkami krajobrazowymi Skierbieszowskim i Strzeleckim. Integralną częścią Obszaru jest część otuliny Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego i otulina Strzeleckiego Parku Krajobrazowego. Ogółem Obszar Chronionego Krajobrazu zajmuje powierzchnię 26.963 ha., na terenie Gminy Wojsławice jest to obszar ok. 10 200 ha. W obrębie Obszaru ochronie pomnikowej podlega: lipa drobnolistna, buk zwyczajny, dąb

szypułkowy, kasztany jadalne i tulipanowiec. Do rzadkich gatunków roślin należą: goryczka krzyżowa, obuwnik pospolity, storczyk kukawka i inne⁵. Unikalna flora wpisana jest do Polskiej Czerwonej Księgi Roślin (cebulica dwulistna – rzadka roślina górską). W okolicach miejscowości Majdan Nowy występuje jedyne na Lubelszczyźnie stanowisko tej rośliny.

Przez teren gminy przebiega korytarz ekologiczny o charakterze międzynarodowym ciągnący się wzdłuż wschodniej granicy kraju. Pełni on funkcję utrzymania ciągłości kompleksów leśnych i ekosystemów wodnych oraz zapewnia łączność między poszczególnymi obszarami chronionymi. Stanowi on fragment tzw. Korytarza Wschodniego, który łączy lasy wzdłuż wschodniej granicy kraju.

Na terenie gminy Wojśławice znajdują się także 4 prawnie chronione pomniki przyrody. Są to dwa kasztany jadalne, tulipanowiec amerykański oraz nisza źródłowa w m. Wojśławice i nisza źródłowa w m. Majdan Nowy.

W Starym Majdanie i Nowym Majdanie można znaleźć objęte ochroną przyrodniczą nisze źródłowe.

GMINA DOROHUSK

W granicach administracyjnych Gminy Dorohusk zlokalizowane są:

- ◆ Torfowiska Chełmskie PLH060023. Obszar obejmuje kompleks 5 torfowisk niskich typu węglanowego leżących na pograniczu Nizin Poleskich i Wyżyny Lubelskiej. Drugim istotnym elementem krajobrazu torfowisk są suche wysepki i półwyspy z płytko zalegającymi pokładami kredy, tworzące śródtorfowiskowe wyniosłości terenu zwane "grądzikami". W bezpośrednim sąsiedztwie torfowisk znajdują się stanowiska interesujących gatunków roślin, jak np. pełnik europejski *Trollius europaeus*, starodub łąkowy *Ostericum palustre*, krzyżownica gorzkawa *Polygala amarella*. Większość torfowisk pocięta jest kanałami odwadniającymi, związanymi z siecią oczek wodnych. Występuje co najmniej 15 gatunków ptaków z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej, 8 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi (PCK). Jest to jedna z najważniejszych ostoi wodniczki *Acrocephalus paludicola* w Polsce i Unii Europejskiej. Jest również jedną z najważniejszych ostoi błotniaka łąkowego.
- ◆ Chełmski Park Krajobrazowy o powierzchni 16.547 ha, z tego w granicach Gminy Dorohusk – 4.099 ha. Obszar obejmuje fragmenty Chełmskiego Parku

⁵ <http://www.krasnystaw.ug.gov.pl/ugk/index.php/ochrona-srodowiska/przyroda/141-grabowiecko-strzelecki-obszar-chronionego-krajobrazu>

Krajobrazowego i Chełmskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, rezerwaty przyrody: „Bagno Serebryskie”, „Brzeźno” i „Roskosz” oraz siedliskowy obszar Natura 2000 Torfowiska Chełmskie PLH060023.

- ◆ Chełmski Obszar Chronionego Krajobrazu, rozciąga się w zachodniej części Gminy i obejmuje rozległe, podmokłe obniżenia, w których występują rzadkie torfowiska węglanowe. Obszar pełni funkcję otuliny Chełmskiego Parku Krajobrazowego. Jego powierzchnia wynosi ogółem 34.000 ha, zaś w granicach Gminy Dorohusk – 4 090 ha.
- ◆ Rezerwat przyrody „Brzeźno”, który został utworzony w 1973 roku w celu zachowania ze względów naukowych i dydaktycznych torfowiska węglanowego z rzadkimi gatunkami roślin i zwierząt. Jego powierzchnia wynosi 165,08 ha. Szczególną cechą rezerwatu jest bezpośrednie sąsiedztwo typowych zbiorowisk torfowiskowych i muraw kserotermicznych występujących na kredowych śródbagiennych wyniesieniach zwanych „grądzikami”. Osobliwościami florystycznymi rezerwatu są: kłóc wiechowata, dwulistnik muszy, starzec cienisty, ciemiężca zielona, goryczka wąskolistna, storczyk kukawka, kosatka kielichowa, gółka długoostrogowa, zerwa kulista. Rezerwat jest także siedliskiem wielu rzadkich gatunków zwierząt, zwłaszcza ptaków: wodniczki, kulika wielkiego, błotniaka łąkowego, sowy błotnej, krwawodzioba.
- ◆ Rezerwat „Roskosz” o powierzchni 473 ha, gdzie wytyczone zostały ścieżki dydaktyczne służące przyrodnikom i turystom znajduje się na terenie leśnictwa Rozkosz. Przedmiotem ochrony są torfowiska węglanowe z unikalną florą i fauną. Występuje tu 504 gatunków roślin naczyniowych, w tym 37 objęte ochroną prawną. Gatunki rzadkie: starzec cienisty, marzyca ruda, tłustosz pospolity odmiana dwubarwna, nasięźrzał pospolity, turzyce Buxbauma, Davalla. Na terenie rezerwatu znajduje się także ostoja ptaków wodno-błotnych: wodniczki, błotniaka łąkowego, bąka, derkacza, kulik wielkiego, sowy błotnej, żurawia.
- ◆ Obszar Natura 2000 Torfowiska Chełmskie – PLH060023 - ostoja położona jest na Wyżynie Lubelskiej, na pograniczu Pagórów Chełmskich i Obniżenia Dubienki, na północny - wschód od miasta Chełm. Obszar jest stosunkowo łatwo dostępny komunikacyjnie. O walorach obszaru decyduje przyroda unikalnych torfowisk węglanowych. Obszar składa się z 3 enklaw obejmujących trzy węglanowe torfowiska niskie, ze specyficzną roślinnością (zajmują one 63% powierzchni ostoi). Jest to unikatowy typ torfowiska w skali Europy. Prawie połowę powierzchni pokrywa kłóc wiechowata i jest to najbogatsze w Polsce stanowisko tej rzadkiej rośliny wapieniolubnej. Rośnie tu także starzec wielkolistny notowany w Polsce jedynie w trzech miejscach oraz cenna z europejskiego punktu widzenia

języczka syberyjska. Torfowiska Chełmskie są ważną w skali Europy ostoją rzadkich gatunków owadów, a szczególnie motyli. Występuje tu jedna z najliczniejszych w Polsce populacja motyla - przeplatki aurinii. Na terenie obszaru występuje 12 gatunków roślin z Załącznika II Dyrektywy Siedliskowej. Ostoja jest również ważnym terenem bytowania ptaków. Występuje tu 20 gatunków ptaków zagrożonych w skali Europy m.in. błotniak łąkowy, sowa błotna i dublet. Torfowiska Chełmskie są także jedną z ważniejszych w Polsce ostoj wodniczki - bardzo rzadkiego ptaka gnieźdzącego się na torfowiskach i bagnach.

- ◆ Obszar Chełmskie Torfowiska Węglanowe PLB060002 leży w granicach Chełmskiego Parku Krajobrazowego gdzie wytyczone zostały ścieżki przyrodnicze: „Bagno Serebryskie”, „Stańków”, „Bachus”. Można tu uprawiać turystykę niziną pieszą (szlaki turystyczne, m.in. szlak "Bagien i Moczarów" prowadzący przez rezerwaty Brzeźno i Bagno Serebryskie. W obu tych rezerwatach znajdują się wieże obserwacyjne, z których można podziwiać przyrodę), rowerową, konną, zbieranie płodów leśnych.

W granicach gminy znajdują się ponadto obszary Natura 2000:

- ◆ Dolina Środkowego Bugu PLB060003
- ◆ Las Żaliński PLH060102
- ◆ Poleska Dolina Bugu PLH060032

Na obszarze Gminy Dorohusk licznie występują pomniki przyrody. Do najważniejszych z nich zaliczyć należy następujące:

- ◆ Głaz narzutowy, granitognejs - Kolonia Puszeki,
- ◆ Grupa dwóch dębów szypułkowych – Husynne,
- ◆ Białodrzew – Husynne,
- ◆ Grupa trzech dębów szypułkowych – Świerże,
- ◆ Grupa trzech dębów szypułkowych – Świerże,
- ◆ Jesion wyniosły – Świerże,
- ◆ Dąb szypułkowy – Świerże,
- ◆ Aleja lipowa – Turka.

Ponadto, w gminie Dorohusk w 1992 roku utworzono użytek ekologiczny – zbiornik retencyjny „Husynne”. Obecnie użytek ten obejmuje powierzchnię 32,769 ha. Użytek ten powołano w celu ochrony stanowisk lęgowych rzadkich gatunków ptaków. W rejonie zbiornika gnieźdzą się w jedynej w kraju mieszanej kolonii 4 gatunki rybitw: rzeczna, czarna, białoskrzydła i białowąsa.

Oprócz tego w 1997 roku uchwałą Rady Gminy utworzono 117 użytków ekologicznych na terenie Leśnictw: Husynne, Ostrowy, Roskosz i Świerże, w celu ochrony zbiorowisk wodnych i torfowiskowych występujących w śródleśnych bagnach. Są to w większości niewielkie obszary poniżej 1,0 ha, okresowo istniejące zbiorniki wodne z różnie wykształconą roślinnością szuwarową, a ich brzegi zajęte są przez zbiorowiska krzewiaste. Aktualnie obszary te zgodnie z Obwieszczeniem Ministra Środowiska nie są objęte ochroną jako użytki ekologiczne.

Na terenie gminy Dorohusk znajdują się również lasy ochronne. Kompleks leśny „Las Żaliński” w północnej części gminy jest lasem ochronnym niemal w całości. Las położony w południowo-wschodniej części gminy w rejonie wsi Mościska posiada fragmenty części południowej i północnej zakwalifikowane jako las wodochronny. Do lasów ochronnych należą także lasy z uszkodzeniami drzewostanów spowodowanymi przez przemysł. W I strefie uszkodzeń drzewostanów (uszkodzenia słabe) znajduje się „Las Żaliński” i las w południowo-wschodniej części gminy.

GMINA HUSZCZA

Pod względem geograficznym Gmina Huszcza zlokalizowana jest na obszarze Polesia, dokładniej Polesia Wołyńskiego.

Polesie jest płaską równiną leżącą w dorzeczu Prypeci i Bugu o wysokości 100 – 250 metrów n.p.m. Wskazany obszar stanowi naturalny kompleks terenów zalewowych, łąk, bagien oraz kompleksów leśnych zamieszkiwanych przez rzadkie i prawnie chronione gatunki zwierząt (m.in. derkacz, bocian czarny, żuraw szary, derkacz) skatalogowane w tzw. „Czerownej Księdze Ukrainy”. Roślinność Polesia obfituje w relikty glacialne (wierzba lapońska, brzoza niska) oraz bagienne lasy łąkowe i olsy (z olszą czarną). Na terenach wyżej wzniesionych występują bory sosnowe i lasy mieszane. Tereny zalesione zajmują około 30% powierzchni Polesia, zaś blisko połowę powierzchni charakteryzowanej krainy geograficznej stanowią bagna i związane z nimi kompleksy torfowisk.

Polesie Wołyńskie to naturalny makroregion we wschodniej Polsce i północno-zachodniej Ukrainie, położony w większości na terytorium Ukrainy w południowo-zachodniej części Polesia. Stanowi jednostkę przejściową pomiędzy niskimi równinami Polesia na północy a wyżynami Lubelską i Wołyńską na południu. W granicach Polski region ma ok. 2,1 tys. km². Jest to teren równinny, miejscami płaski i zabagniony lub lekko falisty, krajobraz urozmaicają wysokie garby, zbudowane z margli i piaskowców. Obszar jest dość gęsto zaludniony i ma charakter rolniczy.

Znaczną część terenu Gminy Huszcza znajduje się w zasięgu „Rezerwatu Zoologicznego Bug” o łącznej powierzchni ponad 3,5 tys. ha. Rezerwat ten obejmuje ochroną wiele gatunków zwierząt występujących w wodach oraz na brzegach rzeki Bug.

2.2. Walory historyczno-kulturowe

2.2.1. Historia

GMINA LEŚNIOWICE

Gmina Leśniowice w obecnym kształcie powstała w 1961 roku. Od stycznia 1999 roku należy administracyjnie do powiatu chełmskiego. Najstarsze ślady osadnictwa datowane są na epokę kamienia – neolit. Najwcześniejsze wzmianki - z XIII w. – dotyczą miejscowości Kumów Plebański i Horodysko. Pierwsze wzmianki o Leśniowicach pochodzą z 1434 r. Według krążącej legendy pierwsi osadnicy osiedlili się w lesie nad jeziorem jako robotnicy leśni. Pozostali w lesie aby pozyskiwać jego bogactwa między innymi: smołę, budulec, owoce oraz węgiel drzewny. Nazwa miejscowości określa związek z terenem jaki zamieszkiwano (teren zalesiony) gdzie od przymiotnika z formatem – owice, powstała nazwa o charakterze etnicznym „Leśniowice”. Najstarszymi miejscowościami wchodzącymi w skład gminy są: Kumów – powstał około 1205 r., Horodysko – Rakołupy powstałe w 1426 r., Sielec w 1431r. Sielec i okoliczne wsie od XVII w. do czasów II wojny św. związane były z rodziną magnacką Rzewuskich. W Kumowie Plebańskim letnią rezydencję mieli biskupi chełmscy.

GMINA ŻMUDŹ

Pierwsze zapisy o Żmudzi pochodzą z 1443 roku, dokumenty te potwierdzają przynależność miejscowości do parafii rzymskokatolickiej w Chełmie. W 1505 roku dzisiejsza Żmudź nazywała się Szmodzy. W 1661 roku pojawiła się nazwa Żmudź. Nazwa ta prawdopodobnie wzięła się od osiedlonych na tych ziemiach rodowitych Żmudzinów z dawnego księstwa Żmudzkiego. U schyłku I Rzeczypospolitej po I rozbiórce Polski granica między Polską a Austrią przebiegała wzdłuż biegu Udała do Bugu, dopiero na podstawie umowy między dwoma krajami w 1776 roku tereny Gminy Żmudź znowu powróciły do Polski. W okresie zaborów nasiliła się rusyfikacja tych terenów, nastąpiły prześladowania unitów, siłą zmuszano ludzi do zmiany wyznania, wybudowano wtedy wiele cerkwi w Roztoce, Żmudzi, Pobołowicach, Leszczanach. Po

powstaniu stycznym została wybudowana bita droga z Chełma przez gminę Żmudź do Hrubieszowa dalej do Włodzimierza Wołyńskiego, Żytomierza i Kijowa. Powstało też wiele młynów. Po utworzeniu w 1912 roku guberni chełmskiej tereny gminy weszły w jej skład, a wkrótce latem 1915 roku w wyniku ofensywy państw centralnych front przesunął się na wschód i Żmudź trafiła pod okupację austriacką. W okresie wojny i okupacji na terenie gminy istniał obóz jeńców radzieckich (cmentarz znajduje się na tak zwanej górze rudeńskiej). Po zakończeniu wojny nastąpiły na tych terenach ogromne migracje ludności, Ukraińców przesiedlono za Bug, do Żmudzi napływała ludność z Wołynia, Polesia i Podola. Koloniści niemieccy odeszli wraz z wojskiem.

GMINA WOJSŁAWICE

Początki Wojsławic sięgają najprawdopodobniej czasów Leszka Białego i legendarnego Wojsława - założyciela wsi, od którego wzięła nazwę. Osadnictwo w okolicach Wojsławic rozpoczęło się już w okresie neolitu. Świadczy o tym kamienny grób skrzynkowy odkryty na polach wsi Poniatówka w 1934 r., pochodzący z połowy pierwszego tysiąclecia p.n.e. W Wojsławicach znajdowano toporki, grociki z krzemienia, groby popielnicowe i wczesnośredniowieczne kurhany. Istnieją przypuszczenia, że zamek w Wojsławicach został wzniesiony w miejscu wcześniejszego grodu. W roku 1434 pojawia się wzmianka o Wojsławicach jako wsi należącej do katolickiej parafii kumowskiej.

Od około 1440 r. do 1869 r. Wojsławice posiadały prawa miejskie. Zbudowano drewniany kościół, 3 cerkwie oraz zamek warowny. W pierwszej połowie XIX wieku rozbudowano dwór oraz zbudowano browar, gorzelnię, octownię, fabrykę sukna i fabrykę narzędzi rolniczych. We wsi Huta funkcjonowały: huta szkła i piec wapienniczy. W 1916 r. Austriacy zbudowali kolej wąskotorową, która łączyła Wojsławice z Uchaniem. Odcinek rozebrano w 1942 r. Przed II wojną światową Wojsławice liczyły ok. 3200 mieszkańców, w skład których wchodziło: Polacy, Żydzi i Ukraińcy. W czasie wojny Wojsławice były terenem działań wojennych. Przez Wojsławice przechodziły lub stacjonowały na tych terenach liczne oddziały wojska. Po wojnie na terenie gminy działały oddziały Ukraińskiej Powstańczej Armii. W 1947 r. Wojsławice zostały zelektryfikowane, natomiast w 1962 r. zbudowano wodociąg. W 1957 r. wzniesiono na gruzach pałacu Poletyłów szkołę, która funkcjonuje do dziś. Przy ulicy Uchańskiej, jest wybudowany w 1968 r. budynek Dom Kultury w Wojsławicach. W Wojsławicach mieści się również regionalna Izba Pamięci

w Gminnym Centrum Kultury gdzie są eksponaty z dziedziny archeologii, historii i etnografii.

Spółeczność Wojślawic do 1947 roku charakteryzowała się wielokulturowością. Teren miejscowości zamieszkiwali Polacy, Rusini i Żydzi stanowiący ludność napływową. W XVI wieku ludność Wojślawic składała się w głównej mierze z Polaków i Rusinów. Trzecią, znaczną grupą byli Żydzi, którzy w literaturze dotyczącej miejscowości pojawiają się już około 1445 roku.

Handel rozwijał się od momentu lokacji miasta. Szczególną rolę odgrywał tu handel solą, skład solny wymienia się już w 1508 roku. W XVII wieku Wojślawice stanowiły już znaczny ośrodek handlowy.

GMINA DOROHUSK

Osadnictwo na terenie gminy rozwijało się już w epoce neolitu (4500 do 1700 lat p. n.e.). Świadczą o tym odkrycia archeologiczne w postaci osad, cmentarzysk, kurhanów i grodzisk. We wczesnym średniowieczu w rejonie Dorohuska, Berdyszcza i Świerż istniały przeprawy przez Bug prowadzące na Wołyń. Przebiegał tędy ważny w tym czasie trakt handlowy z Mazowsza przez Chełm, Dorohusk na wschód. Na przełomie VII i VIII w. tereny te wchodziły w skład państwa związkowego Lędzian sandomierskich tworząc system obronnych grodów zwanych Grodami Czerwieńskimi. Od tego czasu tereny te wielokrotnie stają się własnością państwa Polskiego bądź Rusi. Ten stan utrzymuje się aż do XIII w, kiedy w 1366 r. na stałe przyłączył je do Polski Kazimierz Wielki. Do wybuchu I wojny światowej podupadłe dobra dorohuskie często zmieniały właścicieli. Polityka okupacyjnych władz austriackich doprowadziła do zubożenia miejscowej ludności. Po zakończeniu działań wojennych do Dorohuska zaczęli napływać uchodźcy ze wschodu. W okresie od 1923 do 1932 roku nowa właścicielka dokonała parcelacji gruntów majątkowych oraz sprzedała pałac który w 1932 r. stał się ostatecznie własnością Zarządu Gminy Turka. Ulokowana w nim została szkoła powszechna. Odbudowę Dorohuska przerwał ponownie wybuch II wojny światowej. W 1939 roku wojska radzieckie wycofały się za Bug ustępując miejsca okupantom niemieckim. W 1940 r. Niemcy założyli w Dorohusku obóz pracy w którym więziono 300 Żydów wykorzystywanych do prac melioracyjnych. Po roku obóz został zlikwidowany a więźniów wywieziono najprawdopodobniej do Sobiboru. Sytuacja ustabilizowała się dopiero na początku lat 50. W 1952 roku do Dorohuska przeniesiono Urząd Gminy z Turki a osada zaczęła się rozwijać. Szczególnie szybki rozwój rozpoczął się po otworzeniu w 1990 r. drogowego przejścia granicznego w Berdyszczu.

GMINA HUSZCZA

Gmina Huszcza – dawna gmina wiejska istniejąca do 1939 roku w granicach II Rzeczypospolitej w woj. wołyńskim (obecnie na Ukrainie). Siedzibą gminy jest miejscowość Huszcza(ukr. Гўщa) – założona w 1510 r. Wieś liczy 945 mieszkańców. Do II wojny światowej w pobliżu miejscowości znajdował się niewielki przysiółek Oleszkowiec. Osadnictwo na terenie gminy rozwijało się już w epoce neolitu. We wczesnym średniowieczu w tym rejonie istniały przeprawy przez Bug prowadzące na Wołyń. Przebiegał tędy ważny w tym czasie trakt handlowy z Mazowsza przez Chełm, Dorohusk na wschód. Na przełomie VII i VIII w. tereny te wchodziły w skład państwa związkowego Lędzian sandomierskich.

Obszar ten należał do powiatu włodzimierskiego. 12 grudnia 1920 r. została przyłączona do nowo utworzonego powiatu lubomelskiego pod Zarządem Terenów Przyfrontowych i Etapowych. Dnia 19 lutego 1921 r. wraz z całym powiatem weszła w skład nowo utworzonego województwa wołyńskiego. Według stanu z dnia 4 stycznia 1936 roku gmina składała się z 17 gromad. Po wojnie obszar gminy Huszcza wszedł w strukturę administracyjną Związku Radzieckiego, obecnie znajduje się w granicach Ukrainy.

2.2.2. Zabytki

GMINA LEŚNIOWICE

Gminy Leśniowice posiada wiele atrakcyjnych i interesujących zabytków archeologicznych, jak również o charakterze historycznym i kulturalnym. Najważniejsze z nich to:

Sielec:

- ◆ Dworek Rodzinny Rzewuskich w Sielcu wraz z Parkiem Podworskim oraz Figurka Barokowa NMP Assunty. Klasycystyczny dworek został zbudowany w drugiej połowie XIX w., w obrębie dawnych umocnień. Obecnie jest on murowany, otynkowany, znacznie przebudowany. Podczas I wojny światowej dwór został częściowo spalony, jednak odbudowano go zaraz po zakończeniu działań wojennych w 1918 roku. Obecnie w dworku mieści się Szkoła

Podstawowa w Sielcu. Park dworski został on założony w 1876 r. Główną część stanowi aleja pięknych wiekowych jesionów prowadząca bezpośrednio do dworku Rodziny Rzewuskich. W skład drzewostanu parku wchodzi blisko 250 drzew z 11 gatunków - są to przede wszystkim lipa drobnolistna, jesion wyniosły, kasztanowiec biały, klon pospolity, grab zwyczajny. Najbardziej okazałe - okazy spośród drzewostanu to: dwa jesiony wyniosłe o obwodach pni 420 i 360 cm, oraz klon pospolity o obwodzie pnia 350 cm. Dzieci ze Szkoły Podstawowej w Sielcu nadali im imiona: Wacław, Fryderyk i Wiktor. Całość czyli założenie dworsko-parkowe: dwór, układ zieleni, starodrzew, figura NMP Assunty są wpisane do rejestru zabytków województwa lubelskiego.

- ◆ Baszta obronna. Baszta wraz z fragmentem muru obronnego - to pozostałość Zespołu zamkowego wzniesionego w 1588 r. w stylu późnego renesansu polskiego przez Mikołaja Uhrowieckiego - starostę chełmskiego. Całość oprócz zabudowań zamkowych składała się jeszcze z czterech podobnych dwukondygnacyjnych baszt połączonych ze sobą murami kurtynowymi wykonanymi z białego kamienia oblicowanego cegłą. Na skutek wybuchu prochu w 1678 r., zamek uległ zniszczeniu. Pozostałości po nim zachowały się jeszcze do 1945, kiedy to ostatecznie zostały rozebrane. Do dnia dzisiejszego zachowała się tylko jedna baszta od strony północno-zachodniej wraz z fragmentem muru. Pozostałości fortalicji składającej się z bastei, muru obronnego, ruin kaplicy, resztek umocnień ziemnych oraz figury NMP na kolumnie znajdują się w rejestrze zabytków województwa lubelskiego.
- ◆ Kapliczka Ekumeniczna Świętej Anny. Niedaleko zabudowań, na łąkach sieleckich znajduje się licząca ponad 500 lat Ekumeniczna Kapliczka św. Anny. Dwa razy do roku (26 lipca i dwa tygodnie później wg kalendarza juliańskiego) odbywa się nabożeństwo połączone z poświęceniem wody w cudownym źródle bijącym pod kapliczką (stąd druga nazwa - kapliczka na wodzie). Uroczystość jak i wieść o cudowności tego miejsca ściąga rzesze wiernych z całego kraju jak i z zagranicy.
- ◆ Cmentarz Prawosławny w Sielcu. Cmentarz prawosławny z drugiej połowy XIX w. jest położony na południowym skraju wsi. Powierzchnia cmentarza to 0,14 ha. Najstarszy istniejący nagrobek pochodzi z 1880 roku. Na cmentarzu znajdują się pozostałości po cerkwi, zniszczone nagrobki, prawosławne krzyże.

Dębina:

- ◆ Zespół dworsko-parkowy: park i aleja wjazdowa. Park Podworski i Aleja Kasztanowa widnieją w rejestrze zabytków. Do dnia dzisiejszego zachował się tylko układ przestrzenny w postaci alei kasztanowej na obrzeżach oddzielających

ośrodek dworski od sadów i pól. Obecnie mieści się tu niewielka stadnina i hotel dla koni. W miejscu, gdzie stał niegdyś budynek dworu, znajduje się obecnie dom mieszkalny. Sam park obejmował pierwotnie ok. 10 ha, obecnie jest to tylko 1,5 ha. Od północnej strony łączy się on z gradowym lasem liściastym. Łącznie w parku znajduje się ok. 400 drzew, z których najlepiej prezentują się dęby, graby, jesiony i kasztanowce. W parku zachowały się też krzewy, z których główną rolę odgrywają wiciokrzew przewiercień, który w obrębie wąwozu jest zdziczały, śliwa, tarnina, leszczyna pospolita a i karagana syberyjska obejmująca ok. 100 m żywopłotu. Ze względu na wartość drzewostanu, oraz zachowany układ przestrzenny, park zaliczany jest do cenniejszych zespołów podworskich byłego województwa chełmskiego.

Kumów Plebański:

- ◆ Kościół Rzymskokatolicki pod wezwaniem Nawiedzenia NMP. Zespół kościelny obejmuje: kościół parafialny p.w. Nawiedzenia NMP (1821-1826) wraz z wyposażeniem w zabytki ruchome, murowaną dzwonnice (1821-1826), kostnicę (1821-1826) oraz ogrodzenie cmentarza kościelnego (1821-1824) i jest przykładem zespołu architektonicznego wzniesionego w stylu klasycystycznym. Zespół kościelny oraz drzewostan w granicach cmentarza kościelnego stanowią zarejestrowany zabytek województwa lubelskiego. Pierwsza świątynia drewniana została wybudowana w 1437 r. przez Jana Biskupca. Fundatorami dwóch następnych kościołów drewnianych (wznoszone w 1592 i 1697) byli również biskupi chełmscy, których rezydencja znajdowała się tuż obok w Kumowie Majorackim. Obecny Kościół pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny wybudowany w latach 1821-1826 jest murowany z cegły. Wzniesiono go na planie krzyża, posiada jedną nawę i dwie kaplice połączone z kościołem. W 1907 r. przeprowadzono gruntowny remont, dobudowując zakrystię, kruchtę i 2 kaplice. Z ważniejszych zabytków należy wymienić: trzy ołtarze regencyjne - jeden główny i dwa boczne z I połowy XVIII, przeniesione prawdopodobnie z kościoła reformatów w Chełmie, chrzcielnica późnobarokowa, ambona regencyjna i dwunastogłosowe organy. Sklepienie kościoła pokrywają polichromie klasycystyczne z okresu budowy kościoła. W podziemnej krypcie kościoła pochowany został biskup Józef Marcellin (Dzięcielski). Zachowała się też tablica nagrobna. Cmentarz przykościelny otoczony jest z trzech stron murem z bramą klasycystyczna z okresu budowy kościoła. We frontowych narożach cmentarza dzwonnica i kostnica, murowane, klasycystyczne. Wzdłuż drogi do cmentarza znajdują się kapliczki poświęcone

tajemnicom Różańca Świętego. Alejki cmentarne mają swoje nazwy np. św. Łazarzy, NMP. Wśród mogił znajdują się groby polskich wojskowych z końca XIX wieku oraz powstańców styczniowych. Na przykościelnym cmentarzu w Kumowie Plebańskim znajduje się wzniesiona na przełomie wieków XVIII i XIX Kaplica Grobowa Rodziny Rzewuskich, rodu który posiadał w XVIII i XIX wieku duży majątek ziemski położony na terenach należących do ziemi Sieleckiej. Pochowany jest tu m.in.: Hetman Wielki Koronny Waclaw Rzewuski, zmarły w 1779 r. Kościół, kaplica Rzewuskich oraz cmentarz wpisane są do rejestru zabytków województwa lubelskiego.

- ◆ Młyn. Pierwsze wzmianki o młynie w tej miejscowości sięgają 1777 r. Kolejna informacja pochodzi z 1867 r. W 1920 r. obok rzeki Krzywólki wybudowano młyn razowy. Sam budynek młyna zamieniony na budynek gospodarczy stoi do dzisiaj i jest użytkowany. W pobliżu można jeszcze ujrzeć szczątki dawnej tamy spiętrzającej wodę, jak i drewnianego mostu łączącego Kumów Plebański z Kumowem Majorackim.

Leśniowice

- ◆ Cmentarz polskokatolicki. Cmentarz z pierwszej połowy XX w. Powierzchnia 0,56 ha. Najstarszy istniejący nagrobek pochodzi z 1933 roku.

Ponadto, na terenie Gminy Leśniowice znajdują się zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków województwa lubelskiego:

Horodysko:

- ◆ Grodzisko wczesnośredniowieczne. Grodzisko usytuowane jest na zachodniej krawędzi wzgórza nad rzeką Horodyska. Umocnienia obronne grodu stanowiły dwa wały ziemne. Na terenie grodziska znaleziono wiele cennych archeologicznie przedmiotów metalowych i naczyń ceramicznych.

Leśniowice:

- ◆ Cmentarzysko kurhanowe (3 mogiły).

Innymi ciekawymi obiektami są:

- ◆ Obiekty sakralne

- kościół rzymsko-katolicki p.w. św. Jana Chrzciciela w Rakołupach (w kościele znajduje się ołtarz rzeźbiony w drewnie jodłowym, w którym umieszczone są 2 obrazy Jana Chrzciciela i św. Izydora.
 - cmentarz prawosławny i rzymskokatolicki w Rakołupach Dużych,
 - kościół polsko-katolicki w Majdanie Leśniowskim
- ◆ Dworki i budynki podworskie (w Sielcu, Kumowie Plebańskim) oraz gospodarcze (młyny, tartaki, gorzelnie).

GMINA ŻMUDŹ

Na terenie Gminy Żmudź znajdują się zabytki wpisane do rejestru zabytków nieruchomych województwa lubelskiego:

Klesztów:

- ◆ Architektoniczny zespół sakralny: kościół rzymskokatolicki pw. Wniebowzięcia NMP (dawna cerkiew greckokatolicka) wraz z wyposażeniem wnętrza w zabytki ruchome, dawny cmentarz przykościelny wraz z drzewostanem, dzwonnica, przytułek, dom kościelny, mur ogrodzeniowy, plebania wraz z częścią działki. Kościół p.w. Wniebowzięcia NMP wybudowano jako cerkiew greckokatolicką przed 1772 r. W 1875 r. przemianowano go na świątynię prawosławną, od 1920 r. jest świątynią rzymskokatolicką. Kościół jest murowany, jednonawowy, zbudowany w stylu późnobarokowym. Wnętrze pokrywa polichromia wykonana przez Gabriela Sławińskiego ok. 1772 r. Zachowały się drewniane, malowane iluzjonistycznie ołtarze. W ołtarzu głównym widnieje obraz Matki Boskiej Chełmskiej (1745), w lewym ołtarzu bocznym znajduje się obraz św. Łukasza (II poł. XVIII w.), w prawym Matki Boskiej Częstochowskiej. Cennym zabytkiem jest późnobarokowa szafa z II poł. XVIII w. znajdująca się w zakrystii.

Pobołowice:

- ◆ Młyn wodno-gazowy z 1921 r. Został wzniesiony przez Władysława Trabczyńskiego. Jest jednym z nielicznych tego typu obiektów zachowanych na terenie byłego województwa chełmskiego. Z zespołu młyńskiego zawierającego pierwotnie trzy części: budynek główny, siłownię i turbinę zachował się budynek główny i siłownia.

Wólka Leszczańska:

- ◆ Zespół dworsko-parkowy. Zachowały się pozostałości zespołu dworsko - parkowego - park podworski, który powstał ok. 1874 r.
- ◆ Dawny Klasycystyczny zajazd z XIX w., który powstał ok. 1795 roku.

Żmudź:

- ◆ Kościół filialny (dawna cerkiew unicka), obecnie parafia rzymskokatolicka pw. Podwyższenia Krzyża Św.,
- ◆ Dzwonnica przy kościele filialnym (obecnie parafialnym) pw. Podwyższenia Krzyża Św.

Kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego powstał około 1753 roku z fundacji Jana Zamoyskiego, jako cerkiew greckokatolicka. Jest to drewniany obiekt o konstrukcji zrębowej, z XVIII i XIX-wiecznym wyposażeniem. W ołtarzu głównym znajduje się ikona Ukrzyżowania z Matką Boską i św. Janem Ewangelistą z 1757 roku. W ołtarzach bocznych obrazy z XVIII wieku: w lewym Matki Boskiej z Dzieciątkiem w koronach blaszanych, w prawym – św. Antoniego, na miejscu dawnego obrazu Chrystusa Pantokratora z XVIII w. Obok kościoła zachowała się osiemnastowieczna drewniana dzwonnica o konstrukcji słupowej, z dzwonem z 1643 roku.

Zabytki znajdujące się na terenie gminy wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego:

- ◆ Pobołowice (uroczysko Haliczany):
 - Dziesięć kopców ziemnych(cmentarzysko kurhanowe),
 - Dwadzieścia pięć kopców ziemnych(cmentarzysko kurhanowe).
- ◆ Pobołowice (uroczysko Majdan Czerniejewski):
 - Dwa kopce ziemne (cmentarzysko kurhanowe),
 - Dziesięć kopców ziemnych (cmentarzysko kurhanowe),
 - Sześć kopców ziemnych (cmentarzysko kurhanowe).

Potencjał turystyczny Gminy Żmudź stanowią również inne licznie występujące na jej terytorium obiekty zabytkowe wśród których wymienić należy m.in. następujące:

Miejscowość Dryszczów:

- krzyż kamienny z XIX w.
- kapliczka drewniana św. Jana Chrzciciela na źródle z 1857r.
- ogród pofolwarczny

Miejscowość Żmudź:

- kapliczka z końca XIX w.
 - budynek Urzędu Gminy z 1905 r.
 - pozostałości zespołu dworskiego z XIX w.
 - zabytkowa gorzelnia i pozostałości zabudowań folwarcznych z XIX w.
 - ogród pofolwarczny (relikt)
 - młyn drewniany
- ◆ Park podworski w Leszczanach
 - ◆ Kapliczka św. Jana Nepomucena z I połowy XIX wieku w Puszczy
 - ◆ Liczne zabytkowe mogiły i cmentarze zlokalizowane na terenie Gminy
 - Bielin - Cmentarz ewangelicki, koniec XIX w.,
 - Klesztów - Cmentarz rzymskokatolicki, I poł. XX w.,
 - Leszczany - Cmentarz grekokatolicki, I poł. XIX w., Cmentarz ewangelicki, koniec XIX w., Cmentarz prawosławny, koniec XIX w.,
 - Maziarnia Kol. - Mogiły żołnierzy radzieckich, XX w (1944),
 - Pobołowice - Cmentarz prawosławny, II poł. XIX w.,
 - Roztoka - Cmentarz prawosławny, I poł. XX w.,
 - Syczów – dwa cmentarze ewangelickie, XIX w.,
 - Żmudź - Cmentarz rzymskokatolicki i prawosławny, II poł. XIX w., Cmentarz jeńców radzieckich, XX w. (1942-44)

Ponadto na terenie gminy znajdują się domy (chałupy) drewniane z początku XX wieku w miejscowościach: Klesztów, Ksawerów, Roztoka, Stanisławów i Żmudź.

GMINA WOJSŁAWICE

Gmina Wojsławice jest regionem o bogatej historii i tradycjach kulturowych. Wielowiekowa historia Wojsławic wytworzyła specyficzne tradycje i cechy kulturowe, które są widoczne w obrzędach i tradycji. Mimo długiej i burzliwej historii w Gminie zachowały się liczne zabytki, objęte ścisłą ochroną konserwatorską.

Najważniejsze zabytki Gminy Wojsławice to:

Architektoniczne:

Ostrów Kolonia:

- ◆ cmentarz wojenny z I wojny światowej.

Turowiec:

- ◆ cerkiew greckokatolicka, obecnie Kościół rzymskokatolicki pw. św. Barbary, w granicach cmentarza kościelnego.

Wojsławice:

- ◆ Układ urbanistyczny osady Wojsławice, obejmujący rozplanowanie oraz utrzymane w tradycyjnej skali relacje przestrzenne zabudowy miejskiej z XIX-XX w., z akcentami monumentalnych zespołów architektonicznych: kościelnego, cerkiewnego i bożniczego,
- ◆ Zespół kościelny: kościół paraf. pw. św. Michała Archanioła wraz z wyposażeniem w zabytki ruchome, dzwonnica, plebania, drzewostan w granicach cmentarza kościelnego,
- ◆ Zabytkowe kapliczki przydrożne,
- ◆ Dawna cerkiew greckokatolicka (obecnie Cerkiew prawosławna pw. MB Kazańskiej) i murowana dzwonnica cerkiewna,
- ◆ Synagoga, w granicach murów zewnętrznych.

Archeologiczne:

Majdan Nowy:

- ◆ Grodzisko z wałami tzw. „Pohulanka”.

Putnowice Wielkie:

- ◆ Cmentarzisko kurhanowe (44 mogiły).

Wojsławice:

- ◆ Zamczysko średniowieczne z pozostałościami umocnień ziemnych,

Wólka Putnowiecka:

- ◆ Kopiec ziemny (mogiła) tzw. „Ostra Mogiła”.

Zgodnie z obowiązującą ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich część lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Na terenie gminy występują liczne zabytki architektury o znaczeniu historycznym, w tym związane z kultem religijnym.

Zgodnie z danymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa znajdują się następujące zabytki nieruchome (stan na 31marca 2013 r.):

1. Ostrów Kolonia:

- cmentarz wojenny z I wojny światowej,

2. Turowiec:

- dawna cerkiew grekokatolicka, obecnie kościół rzymskokatolicki p.w. św. Barbary – w granicach cmentarza kościelnego,

3. Wojsławice:

- układ urbanistyczny osady Wojsławice - w granicach historycznych, XIX-XX,
- zespół kościelny: kościół rzymskokatolicki p.w. św. Michała Archanioła, dzwonnica, plebania, cmentarz parafialny, drzewostan - w granicach cmentarza przykościelnego,
- dawna cerkiew grecko-katolicka, obecnie. składnica Muzeum Wsi Lubelskiej,
- dawna synagoga - w granicach murów zewnętrznych,
- zamczysko z pozostałościami umocnień ziemnych - w granicach historycznych.

Obszary i obiekty wpisane do rejestru zabytków województwa lubelskiego (poza wymienionymi powyżej):

1. Nowy Majdan

- grodzisko zw. Pohulanka - w granicach historycznych,

2. Putnowice Wielkie

- starożytne cmentarzysko kurhanowe - w granicach historycznych,

3. Wojsławice:

- zamczysko z pozostałościami umocnień ziemnych - w granicach historycznych

4. Wólka Putnowicka

- kopiec ziemny (mogiła), tzw. Ostra Mogiła - w granicach historycznych,

Wojsławice to jedno z nielicznych miejsc w Polsce, w których zachowały się budynki trzech świątyń - kościół, cerkiew i synagoga rozmieszczone wokół rynku o tradycyjnie średniowiecznym układzie urbanistycznym.

W Wojsławicach zachował się tradycyjny średniowieczny układ urbanistyczny, z kwadratowym rynkiem o charakterze miejskim (czy - obecnie - małomiasteczkowym) i biegnącymi doń z różnych stron świata ulicami przedmiejskimi o charakterze wiejskim.

Jeszcze niedawno rynek otaczała przedwojenna drewniana zabudowa, w tym urokliwe domy podcieniowe, które w ostatnich latach jeden po drugim, znikają z powierzchni ziemi. Zostało ich już tylko kilka. Podobnie coraz mniej jest na ulicach przedmiejskich tradycyjnych drewnianych chałup. Więcej malowniczych chat zobaczyć możemy wyjeżdżając do okolicznych wiosek.

Przy ulicy Chełmskiej leży cmentarz parafialny, założony w latach 1793-1803. Kiedyś podzielony był równo na pół między groby rzymskich katolików i - zależnie od okresu historycznego - greckich katolików albo wyznawców prawosławia. Dziś zostały już tylko nieliczne, niszczące nagrobki wyznawców obrządku wschodniego. Z kolei przy ulicy Grabowieckiej znajdziemy wzgórze z cmentarzem żydowskim - kirkutem. Na ogrodzonym terenie są już tylko nieliczne fragmenty macew.

Dróg wylotowych z Wojsławic strzegą murowane, barokowe kapliczki, ufundowane w roku 1762 roku przez Mariannę Daniłowicz z Potockich. Mówi się, że kapliczki miały obronić Wojsławice przed klątwą rzuconą przez wojsławickiego rabina, niezasłużenie skazanego na śmierć. Być może jednak miały one ochronić miasteczko przed szalejącą w tym czasie zarazą.

W środku Wojsławic stoi kapliczka św. Jana Nepomucena, na wschodzie - św. Floriana, na zachodzie - św. Michała Archanioła, na południu - św. Barbary, na północy - św. Tekli.

Podobno pomiędzy zamkiem w Wojsławicach, a zamkiem w pobliskiej miejscowości Uchanie (7 km) biegnie podziemny tunel, który służył do przemieszczania się w trudnych czasach tatarskich najazdów. Wejścia do niego są zasypane⁶.

ZABYTKI BUDOWNICTWA I ARCHITEKTURY⁷

Kościół pw. św. Michała Archanioła wraz z zespołem parku przykościelnego (nr rej. A/320 z 10.05.1967). Pierwszy murowany budynek świątyni powstał z fundacji Mikołaja Czyżowskiego w latach 1603–1608. Około roku 1671 kościół uległ zniszczeniu, odbudowano go około 1687 roku z inicjatywy Stanisława Stefana Czarnieckiego. Na starych fundamentach powstała budowla wzorowana na projekcie Jana Michała Linka, nadwornego architekta Marcina Zamoyskiego. Do bryły korpusu głównego dodano wówczas kaplice, całość zaś zyskała barokowy charakter. Kościół ponownie uległ zniszczeniu w pożarze w 1736 roku (obiekt wyremontowano z inicjatywy Nikodema Kazimierza Woronicza), a następnie w 1754 roku. Na przełomie XVIII i XIX wieku budynek poddano gruntownemu remontowi, drewniany strop zastąpiono

⁶ <http://www.pk.org.pl/wedrowycz/wojswlawice.html>

⁷ teatrnn.pl/leksykon/node/4388/wojs%20awice_%E2%80%93_historia_miejscowo%9Bci

sklepieniem z lunetami i dobudowano wieżyczkę z sygnaturką. Kościół ulegał kolejnym zniszczeniom, po których następowały jego kolejne remonty i przebudowy. Obecnie kościół jest jednonawową budowlą z węższym, trójbocznie zamkniętym prezbiterium i dwiema kaplicami po bokach. Do dwukondygnacyjnej fasady dostawiono przybudówki, pomiędzy którymi na osi znajduje się wejście. Stan zachowania dobry, obiekt jest po gruntownej konserwacji wnętrza (1998–2010), fasady (2012) i fundamentów (2013).

Dzwonnica przykościelna (nr rej. A/320 z 10.05.1967). Istnienie murowanej dzwonnicy odnotowano już w 1763 roku. Pierwotnie budowla stanowiła jednocześnie jednokondygnacyjną bramę na przykościelny cmentarz. Od strony kościoła do bramy przylegała kostnica. Obecny kształt dzwonnicy jest wynikiem przebudowy z 1948 roku.

Cmentarz parafialny (1793–1803, nr rej. A/320 z 10.05.1967).

Plebania (1840, nr rej. A/320 z 10.05.1967). Parterowy, częściowo podpiwniczony budynek mieszkalny z poddaszem użytkowym. Założony na planie prostokąta, z prostokątną przybudówką od strony północno-wschodniej. Budowla kryta dwuspadowym dachem, od frontu posiada dwukolumnowy portyk, nad którym znajduje się balkonik. Budynek jest obecnie nieużytkowany, znajduje się w bardzo złym stanie, grozi zawaleniem.

Pięć kapliczek wotywnych (1762). Kapliczki murowane, bielone, wzniesione na planie kwadratu, o namiotowych dachach krytych dachówką. Obiekty zostały ufundowane przez Mariannę Teresę z Daniłowiczów Potocką. Usytuowano je u wjazdów do miasta by, jak głosi legenda, chroniły mieszkańców przed klątwą rabina niesłusznie skazanego na poćwiartowanie. W kapliczkach znajdują się drewniane, pełnoplastyczne, polichromowane rzeźby świętych.

Kapliczka św. Barbary (ul. Grabowiecka) – z figurą z 1905 roku, autorstwa Michała Olechwiera, (pierwotna rzeźba datowana na 2. połowę XVII wieku uległa zniszczeniu).

Kapliczka św. Floriana (ul. Uchańska) – pierwotna, drewniana rzeźba świętego została skradziona, obecnie w kapliczce znajduje się figura z tworzywa sztucznego, pomalowana białą farbą olejną.

Kapliczka św. Michała Archanioła (ul. Krasnystawska) – rzeźbę pierwotnie znajdującą się w kapliczce skradziono, w jej miejsce wstawiono krzyż, obecnie - rzeźbę.

Kapliczka św. Jana Nepomucena (Rynek) – z drewnianą, polichromowaną figurą, wejście do kapliczki okratowane.

Kapliczka św. Tekli (ul. Chełmska) – figura polichromowana, odnowiona ok. 2000 roku, wejście do kapliczki okratowane.

Cerkiew Ikony Matki Bożej Kazańskiej (1508, nr rej. A/478 z 31.01.1970). Jest to jednonawowa świątynia zbudowaną na planie prostokąta, z wielobocznie zamkniętym prezbiterium. Od zachodu znajduje się kruchta, od południa zakrystia. W 1864 roku greckokatolicką cerkiew przemianowano na prawosławną. Obiekt wyremontowano około roku 2000.

Dzwonnica przycerkiewna (1914, 1929, nr rej. A/478 z 16.05.2008).

Synagoga (1890–1894, nr rej. A/131/37 z 2.06.1987). Jest to murowany budynek na planie wydłużonego prostokąta. Po stronie wschodniej znajdowała się sala męska, po zachodniej przedsionek z babińcem ponad nim. Na elewacjach budynku umieszczono inskrypcję w języku hebrajskim z datą „5663 lat od stworzenia świata”, co oznacza rok 1902/1903 (prawdopodobnie rok ukończenia prac budowlanych). W czasie II wojny światowej w synagodze urządzono magazyn, a wnętrze uległo zniszczeniu. Po wojnie obiekt częściowo przebudowano, w latach 50. pełnił funkcję magazynu, pod koniec lat 80. został wyremontowany i do 2013 roku użytkowany był jako siedziba biblioteki gminnej i Urzędu Stanu Cywilnego. Do dziś zachowała się konstrukcja drewnianego sklepienia pozornego w formie ostrosłupa o podstawie ośmioboku, a także wnęka po aron ha-kodeszu.

Nowy cmentarz żydowski (pow. 0,62 ha, ul. Grabowiecka). Założony pod koniec XIX wieku w odległości ok. 800 m na południe od centrum Wojsławic. Zdewastowany w czasie II wojny światowej, po wojnie pozostałości macew wykorzystano jako materiał budowlany, do dziś zachowały się tylko pojedyncze fragmenty.

Drewniane domy podcieniowe (tzw. dom szewca Fawki), ul. Rynek 59, lata 20. XX wieku. Zespół dwóch, połączonych komórką, drewnianych domów podcieniowych, do połowy XX wieku zamieszkiwanych przez rodziny żydowskie. Pierwszy budynek zajmowali Abram, Aron i Icek Tuchman oraz Fejga Stachler, drugi Fajwel i Icek Szyld z rodziną. Od lat 40. do połowy 90. obiekt zamieszkiwany był przez rodziny Majuków i Chodakowskich.

Obecnie domy są nieużytkowane, znajdują się w bardzo złym stanie. Rekonstrukcja domów znajduje się w Muzeum Wsi Lubelskiej jako element ekspozycji *Miasteczko*.

Układ urbanistyczny (XIX–XX, nr rej. A/590 z 3.05.1972).

ZABYTKI RUCHOME

Wyposażenie wnętrza kościoła pw. Michała Archanioła. Ołtarz główny ufundowany przez Nikodema Woronicza w 1736 roku, przebudowany w XIX wieku. Niszę znajdującą się w części centralnej ołtarza flankują dwie kolumny korynckie powtórzone na lewej i prawej ścianie ołtarza. Na gzymsie wieńczącym ołtarz, w osiach kolumn, usytuowano cztery figury siedzących aniołków. Ściany ołtarza zdobią formy snycerskie. Około 1998 roku przeprowadzono renowację obiektu, w wyniku której zmieniono polichromię z beżowo-białej na brunatną oraz położono złocenia. W niszy ołtarza znajdują się krucyfiks (koniec XVII wieku) i dwie rzeźby pełnoplastyczne: postaci Jana Ewangelisty i Matki Bożej (ok. XVII wieku). Funkcję zasłony krucyfiksu pełni obraz św. Michała Archanioła (1803–1818). Drewniane, złożone tabernakulum datuje się na połowę XVIII wieku. Ołtarz wieńczy obraz Chrystusa Miłosiernego (połowa XIX wieku) w glorii promienistej z obłokami.

Ołtarz w kaplicy południowej, pw. Matki Bożej Lewiczyńskiej (1. połowa XVIII wieku), z obrazem Matki Bożej Lewiczyńskiej (XVII wiek) w złożonej sukience (XIX wiek). Obraz flankują rzeźby świętych (1. połowa XVIII wieku). W zwieńczeniu znajduje się obraz św. Mikołaja (1700).

Ołtarz w kaplicy północnej, pw. św. Antoniego (1. połowa XVIII wieku), ze współczesnym obrazem św. Antoniego w retabulum, z przedstawieniem Ecce Homo (XVIII wieku) w zwieńczeniu ołtarza i figurką Archanioła Michała w szczycie (XVII/XVIII wiek).

Dwa ołtarze boczne o analogicznej konstrukcji retabulum, w którym obraz ołtarzowy flankuje para kolumn korynckich podtrzymujących fryz i gierowany gzyms. Ołtarz południowy pw. św. Trójcy (1. połowa XVIII wieku), z fundacji Feliksa Potockiego lub Nikodema Woronicza, w części centralnej posiada obraz Trójcy Świętej (XVIII wiek) w zwieńczeniu zaś przedstawienie Chrystusa Miłosiernego (XVIII wiek). Ołtarz północny pw. św. Franciszka Ksawerego (1. połowa XVIII wieku), z przedstawieniem patrona w części centralnej retabulum, wieńczy obraz św. Alojzego Gonzagi (1. połowa XVIII wieku).

Ambona koszowa (po 1736 roku), drewno.

Chrzcielnica (XVII wiek), drewno.

Epitafia marmurowe (ok. połowy XIX wieku): hrabiego Wojciecha Poletyło, kasztelana chełmskiego i Anny z Kurzewskich hrabiny Poletyłowej, kasztelanowej (nawa, ściana północna), hrabiego Jana Poletyło, senatora i kasztelana Królestwa Polskiego i Katarzyny z hrabiów Poletyłów Rzewuskiej (nawa, ściana południowa), doktora Pawła Mathieu (nawa, ściana południowa).

Malarstwo tablicowe

- ◆ Obraz *Zwiastowanie Najświętszej Maryi Pannie* (XVII/XVIII wiek), olej na płótnie, 160 x 80 cm, wzorowany na obrazie Carlo Dolciego z kolegiaty zamojskiej (XVII wiek).
- ◆ Obraz przedstawiający św. Teklę (połowa XVIII wieku) olej na płótnie, 150x80 cm.
- ◆ Kopia obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej (XIX wiek), olej na płótnie, 170x83 cm.
- ◆ Obraz św. Jana Chrzciciela (XVIII wiek), olej na płótnie, 170x110 cm.
- ◆ Obraz *Cudowna Komunia Katarzyny Sieneńskiej*, datowany na 1643 rok, sygnowany RAF. Dzieło powstałe prawdopodobnie w kręgu północnej szkoły malarstwa, w nurcie wpływów bolońskiej Akademii Caraccich. Tematyka przedstawienia (komunia dominikańskiej świętej) wskazuje na to, że obraz powstał na zamówienie środowiska dominikańskiego, być może środowiska artystycznego północnych Włoch (Lombardii lub Emilii).

Rzeźba

- ◆ Chrystus Zmartwychwstały, początek XX wieku, wys. 80 cm, drewno polichromowane.
- ◆ Krucyfiks, koniec XVIII wieku, wys. 107 cm, drewno.

Złotnictwo

- Trzy krzyże ołtarzowe: cynowy (wys. 65 cm, z XVIII wieku); metalowy na okrągłej stopie (38x14 cm, początek XX wieku); odlewany z platynowanej miedzi, na czworobocznej podstawie (50x18 cm, połowa XIX wieku, znaczony fabrycznie „Norblin i ska.”). Krzyże procesyjne: miedziany (74x32, 1891, pochodzący z pracowni Norblina) i drewniany (koniec XIX wieku).
- Naczynia liturgiczne: dwie monstrancje (XIX wiek, 1. połowa XVIII wieku), trzy kielichy (ok. połowy XVIII wieku), pięć par świeczników (trzy z XIX wieku, dwie z XX wieku).
- Paramenty liturgiczne: puszka na komunikanty (XIX wiek), dzbanek (2. połowa XIX wieku), taca (2. ćwierć XVIII wieku), dwie ampułki (2. ćwierć XVIII wieku),

kociołek na wodę święconą (XVIII wiek), dzwonki (przed 1896 rokiem), dzwonek przy zakrystii (2 połowa XIX wieku).

Obiekty dawniej stanowiące wyposażenie kościoła

- ◆ Anonim, obraz ołtarzowy przedstawiający Trójcę Świętą (ok. XVIII wieku), prawdopodobnie ocalony z pożaru w 1754 roku. Obecnie przechowywany na plebanii.
- ◆ Anonim, obraz z przedstawieniem ofiary „mordu rytualnego”, 2. połowa XVIII wieku, olej na płótnie. Jest to jedno z dwóch przedstawień nawiązujących do wydarzeń z 1761 roku, kiedy członków wojsławickiej gminy żydowskiej niesłusznie oskarżono o rytualne zamordowanie Mikołaja Andrzejuka z Czarnołoż. Obraz ma charakter propagandowy, powstał prawdopodobnie z inicjatywy środowiska sekty frankistów zamieszanej w sprawę. Obecnie znajduje się na plebanii, dawniej wisiał w kruchcie kościoła, nad wejściem. Drugi tego typu, również anonimowy, obraz przechowywany jest w Muzeum Zamojskim, gdzie trafił w 1956 roku z parafii Łabunie, wraz z kilkoma innymi płótnami, które znajdowały się w klasztorze w Radecznicy, przed jego kasatą.

GMINA DOROHUSK

Zabytki Gminy Dorohusk wpisane do rejestru zabytków województwa lubelskiego:

Dorohusk:

- ◆ Pałac Suchodolskich – w granicach otaczającego terenu, pozostałość parku, dwa nagrobki rodziny Suchodolskich, rzeźba św. Barbary, resztki murów i piwnic po dwóch oficynach,

Pałac Suchodolskich został wzniesiony w 1752 r. na miejscu dawnego dworu obronnego Orzechowskich. Jest to murowany budynek parterowy, z parterowymi alkierzami, posiadający piętrową część środkową. W czasie wojny polsko-bolszewickiej obiekt został zniszczony. Pałacowe oficyny zniszczone w 1920 roku rozebrano w 1926 roku. Po II wojnie światowej pałac był siedzibą szkoły. Odnowiono i przekazano w użytkowanie placówkom kultury w latach 80. i 90. XX wieku. Przy pałacu znajdują się pozostałości starego, XVIII-wiecznego parku z późnobarokową kamienną figurą św. Barbary, a także grobowiec rodziny Suchodolskich. Park również wpisany jest do rejestru zabytków. W parku o powierzchni 6,4 ha zachowała się część pierwotnego drzewostanu ze starymi lipami, jesionami i kasztanowcami.

◆ Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Jana Nepomucena,

Kościół rzymskokatolicki p.w. NMP i Jana Nepomucena pierwotnie miał charakter kaplicy dworskiej. W roku 1821 Suchodolscy ufundowali drugi kościół, zaś w roku 1907 trzeci – obecny pod wezwaniem św. Jana Nepomucena. Od 1758 r. uznany jako kościół filialny parafii Świerże, a od 1768 r. - już jako samodzielny kościół parafialny. Rozebrany został w 1818 r. Ucisk wyznaniowy i narodowościowy ze strony władz carskich nie stwarzał możliwości budowy nowej świątyni i dopiero po ukazie tolerancyjnym w roku 1905 społeczeństwo miejscowe podniosło od nowa tę ideę. Budowę istniejącego do dziś kościoła rozpoczęto w 1907 r., a ukończono w 1909 r. W czasie I wojny światowej kościół zdewastowano i obrabowano. W okresie międzywojennym kościół wyposażono w organy i ołtarze. Druga wojna światowa przyniosła ponowne uszkodzenia świątyni, które po wyzwoleniu zostały usunięto. Jest to trójnawowa świątynia utrzymana w stylu neogotyckim, z wysoką wieżą we frontonie. W ołtarzu głównym (XX w.) znajduje się figura Matki Bożej z Dzieciątkiem, zaś na zasuwie obraz św. Jana Nepomucena. W prawym ołtarzu bocznym widnieje obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem (2 poł. XVI w.), w lewym obraz św. Mikołaja.

Świerże:

◆ Zespół dworsko-parkowy,

Zespół dworsko-parkowy o powierzchni 10 ha z przełomu XVIII i XIX jest przykładem parku krajobrazowego w typie ogrodu romantycznego.

◆ Cmentarz grzebalny rzymskokatolicki,

◆ Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Apostołów Piotra i Pawła wraz z otoczeniem.

Kościół rzymskokatolicki p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła. Parafię w Świerżach erygowano równocześnie z lokacją miasta, w 1443 roku. Pobudowano wówczas pierwszy, drewniany kościół p.w. Najświętszej Marii Panny i Apostołów Piotra i Pawła, który na przełomie XVI i XVII wieku zamieniono na zbór protestancki. Obecną świątynię projektu Józefa Piusa Dziekońskiego wzniesiono z fundacji Marii Oresetti w latach 1905–1909. Jest to utrzymana w stylu neogotyckim, trójnawowa budowla z charakterystyczną wysoką wieżą od frontu. Zachowały się drewniane ołtarze w stylu neogotyckim. W ołtarzu głównym widnieje obraz Matki Boskiej Częstochowskiej, w ołtarzach bocznych obrazy Pana Jezusa na krzyżu (po lewej) i św. Antoniego (po prawej). Ciekawe obiekty wyposażenia kościoła to: chrzcielnica i dwudziestogłosowe organy.

Zamieście:

◆ Zespół dworsko-parkowy: dawny dwór, park i sad wraz z drzewostanem. Zespół dworsko-parkowy z lat 20-tych XX wieku o powierzchni 3,57 ha, zachowany dwór murowany otoczony parkiem i sad owocowy. Wnętrze założenia parkowego posiada charakter krajobrazowy z wyspowo skupionymi drzewami i krzewami. Dwór usytuowany jest na północ od folwarku. Parterowy dwór to budynek powstały na planie prostokąta, z czterokolumnowym portykiem ustawionym w linii elewacji. Pierwotnie posiadał dach kryty gontem. Adaptacja budynku na cele służby zdrowia i przebudowa mające miejsce w latach 50.–60. XX w. zmodyfikowały bryłę budowli i dawny układ jej pomieszczeń.

Barbarówka:

◆ Kopiec ziemny (mogiła kurhanowa) tzw. „Mogiła powstańcza”.

Do dodatkowych atrakcji turystycznych zlokalizowanych na terenie Gminy można również zaliczyć licznie występujące obiekty historyczne.

◆ Figura przydrożna św. Jana Nepomucena

Drewniana, XVIII-wieczna, na kamiennym postumencie. Rzeźba pochodzi ze starego kościoła i przedstawia św. Jana Nepomucena. Ustawiona na skrzyżowaniu ulic, w połowie odległości między kościołem a szkołą.

◆ Cmentarze różnych wyznań znajdziemy w miejscowościach:

Świerże – żydowski, prawosławny i katolicki

Dorohusk – katolicki, ewangelicki,

Husynne – katolicki, prawosławny,

Kolemczyce – prawosławny,

Kroczyń – ewangelicki,

Skordiów – ewangelicki,

Turka – cmentarz wojenny z I wojny światowej.

Ponadto do zabytków zaliczają się:

◆ Park w Kolonii Okopy – pozostałości parku dworskiego o powierzchni 1 ha z XIX wieku, dawny folwark, drzewostan liczy 7 gatunków drzew i krzewów.

◆ Park w Turce - pozostałości parku dworskiego z XX wieku o pow. 1,6 ha stanowiącego pierwotne otoczenie letniej siedziby.

- ◆ Park w Husynnem – zespół dworsko-parkowy z XVIII-XIX w. o powierzchni 3,2 ha. Zachowane są zabudowania gospodarcze.

GMINA HUSZCZA

Gmina Huszcza sąsiaduje z miejscowościami, które poszczycić się mogą bogatym dziedzictwem kulturowym o czym świadczą liczne obiekty o znaczeniu historycznym zlokalizowane na obszarze powiatu lubomelskiego:

- ◆ Cerkiew Św. Grzegorza z XIII w. - Любомль
- ◆ Kościół Św. Trójcy z XV w. - Любомль
- ◆ Pałac Branickich z XVIII w. - Любомль
- ◆ Cerkiew Św. Dmitra z XVII w. - Згорани
- ◆ Cerkiew Św. Trójcy z XIX w. - Головне
- ◆ Cerkiew Św. Jana Bożego z XVIII w. - Штунь
- ◆ Cerkiew Św. Łukasza z XVIII w. - Городне
- ◆ Cerkiew Wniebowzięcia NMP z XVIII w. - Радехів

2.2.3. Kultura

GMINA LEŚNIEWICE

Najważniejszymi obiektami kulturowymi, które stanowią znaczącą atrakcję turystyczną na terenie gminy Leśniowice są:

- 1) *Izba Pamięci „Marynka” w Szkole Podstawowej w Rakołupach/Izba Ludowa Marynka w Rakołupach*

Izba powstała w 2007 roku z inicjatywy Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Leśniowskiej i Okolic przy współpracy Szkoły Podstawowej w Rakołupach. Znajdujące się w niej eksponaty pochodzą od mieszkańców okolicznych wsi.

- 2) *Dom Spotkań „Na pograniczu kultur” w Kumowie Plebańskim.*

Budynek został oddany do użytku w 1925 roku i składał się z dwóch izb szkolnych i mieszkania służbowego dla nauczyciela. Mieściła się w nim szkoła podstawowa, która została zamknięta w 2010 roku. Od 2013 roku wyremontowany oraz wyposażony obiekt

wykorzystywany jest na potrzeby rozwoju lokalnych działań kulturalnych i współpracy polsko-ukraińskiej.

3) Ośrodek Dokumentacji Życia, Kultury i Twórczości na Wsi Leśniowskiej mieszczący się w Kumowie Plebańskim

Ośrodek mieszczący się w budynku dawnej szkoły gdzie zgromadzono rekwizyty z widowisk zebrane przez zespół „Kumowianki”. Obecnie dzięki kolejnej dotacji UE powstał w tym miejscu Dom Spotkań „Na pograniczu kultur”, gdzie realizowane są warsztaty i szkolenia dotyczące tradycyjnej kultury. Posiada stałą wystawę przedmiotów użytkowych i narzędzi rolniczych ukazujących historię życia na wsi, pracę ich mieszkańców oraz pamiątki pozostałe po ich życiu.

W Kumowie Majorackim znajduje się pracownia malarska i rzeźbiarska Stanisława Kosiarza. Ponadto kilka kobiet z terenu gminy trudni się szydełkowaniem. Licznie występują również figury i kapliczki przydrożne uzupełniając charakterystyczny obraz wsi polskiej.

Na krajobraz kulturowy, oprócz obiektów materialnych, składa się również aktywność mieszkańców gminy. Obok funkcjonującego Samorządowego Ośrodka Kultury działają trzy ludowe zespoły śpiewacze („Sielanki” z Sielca, "Kumowianki" z Kumowa, "Rakołupianki" z Rakołup) oraz Młodzieżowa Orkiestra Dęta z Leśniowic.

GMINA ŻMUDŹ

Infrastrukturę kulturalną gminy Żmudź tworzą:

1) Gminny Ośrodek Kultury w Żmudzi.

W budynku Ośrodka Kultury w Żmudzi mieści się Gminna Biblioteka Publiczna w Żmudzi, kafejka internetowa oraz sala widowiskowa. Ośrodek Kultury powstał w 1986 roku. GOK prowadzi działalność: rozrywkową (dyskoteki, zabawy, imprezy masowe, bale), sportową (turnieje tenisa stołowego, piłki siatkowej, zawody strzeleckie, turnieje piłki nożnej), edukacyjną (wycieczki krajoznawcze połączone z konkursami plastycznymi, wyświetlanie lektur szkolnych, filmów przyrodniczych, nauka podstaw informatyki), kulturalną (wystawa prac malarskich, spotkania z twórcami ludowymi, koncerty muzyczne, spotkania z aktorami i pisarzami). Tradycją są coroczne Dożynki, organizowane przy współudziale GOK-u. Od początku istnienia placówka wyróżniała się działalnością muzyczną, tutaj bowiem powstały zespoły "Lider" oraz "Diana". GOK opiekuje się śpiewaczym zespołem ze Stanisławowa z terenu gminy, czołowym

reprezentantem ziemi żmudzkiej w dziedzinie autentycznego folkloru. Placówka w swoich zbiorach posiada kolekcję obrazów ludowego malarza Stanisława Rudzkiego z Roztoki (rodem z Wołynia), który był w czołówce ludowych malarzy województwa chełmskiego.

2) Etnograficzna Izba Regionalna w Stanisławowie

Obecnie w budynku po szkole podstawowej w Stanisławowie funkcjonuje Etnograficzna Izba Regionalna w której zgromadzonych jest ponad sto eksponatów. Izba jest odwiedzana przez wycieczki szkolne jak również przez pojedyncze zainteresowane osoby. Muzeum powstało dzięki dużemu zaangażowaniu kobiet z Zespołu Śpiewaczego Victoria ze Stanisławowa. W budynku tym odbywają się również spotkania Koła Gospodyń Wiejskich, pokazy wypieku tradycyjnego chleba wiejskiego oraz potraw regionalnych.

3) Galeria Pieńków w Lipinkach

Galeria została założona w 2011 roku w posiadłości doktora Marka Pieńkowskiego naukowca i biznesmena mieszkającego w USA a pochodzącego z Lubelszczyzny. Pieńkowski postanowił założyć w Polsce fundację wspierającą wybitnych młodych artystów oraz naukowców. Wybudował on na Chełmszczyźnie koło Żmudzi rozległy Dwór "Pieńków", z otaczającą go wielką posiadłością ziemską. Aby wspierać projekty kulturalne, włączył do dworu, jako część integralną rezydencji, galerię. To niezwykle współczesne miejsce, znakomicie przystosowane do prezentacji sztuki, mające, bagatela - powierzchnię 700 m kw. Galeria funkcjonuje od 2011 roku. Pan Pieńkowski stworzył własną kolekcję sztuki, system pomocy i promocji młodych artystów. Współpracuje z wybitnymi fachowcami, znawcami sztuki i artystami. Organizuje wystawy w których uczestniczą m.in. wpływowi ludzie z USA.

GMINA WOJSŁAWICE

Gmina Wojsławice posiada kilka atrakcyjnych obiektów kulturalnych. Najważniejsze z nich to:

1) Izba Ludowa „Wrzeciono” na Majdanie Ostrowskim

Izba Ludowa Wrzeciono prezentuje bogatą historię wsi chełmskiej. Utrzymana jest w stylu dawnej chałupy chłopskiej, posiada charakterystyczne dla tego okresu wyposażone pomieszczenia - kuchnię, pokój, komorę i sień. Zgromadzono tu wiele ciekawych i cennych eksponatów. Można tu zobaczyć przeróżne narzędzia codziennego użytku dawnych gospodarzy, meble oraz dekoracje. Niesamowity klimat tego miejsca pozwala przenieść się w sielską przeszłość. Swoim wyglądem i kultywowaniem tradycji ludowej cała wieś Majdan Ostrowski dąży do osiągnięcia wizerunku wsi tematycznej chłopskiej.

2) Galeria na Oblakach

Galeria na świeżym powietrzu prezentuje obrazy malowane na deskach przedstawiające sceny z życia dawnych mieszkańców, ławeczki oraz rzeźby. Galeria na Oblakach przedstawia tradycje i obrzędy wsi w czterech porach roku oraz obrazy przedstawiające chłopa w literaturze.

3) Centrum Integracji Kołowrotek

Centrum znajduje się w wąwozie tzw. „Kocim Dołku” odbywają się tu cykliczne imprezy: „Powroty do korzeni”, „Spotkania przy studni” czy też „Piknik na Kocim Dołku”.

4) Gminne Centrum Kultury w Wojsławicach

W budynku Centrum mieści się również biblioteka oraz kawiarenka internetowa. Podstawowym zadaniem Centrum Kultury jest prowadzenie działalności kulturalnej w znaczeniu szczegółowo zawartym w ustawie o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej. Realizacje zadań GCK finansowane są w głównej mierze z budżetu gminy oraz środków zewnętrznych. Centrum współpracuje ze środowiskiem lokalnym, regionalnym i wojewódzkim w zakresie kultury, m.in. instytucjami, szkołami, stowarzyszeniami oraz mediami. Poza działalnością kulturalną (m.in. wystawy, spotkania z twórcami, aktorami i pisarzami, koncerty) Prowadzona jest działalność edukacyjna, sportowa oraz rozrywkowa

Corocznie do Majdanu Ostrowskiego na zlot przyjeżdżają motocykliści. Corocznie organizowane są Spotkania Trzech Kultur oraz Dni Jakuba Wędrowcyza

GMINA DOROHUSK

O atrakcyjności kulturalnej gminy Dorohusk stanowią:

1) *„Muzeum u cioci Mazurkowej” w Brzeźnie wyposażona w eksponaty z początku XX wieku*

"Muzeum u Cioci Mazurkowej" w Brzeźnie założyli uczniowie lokalnej szkoły. Idea utworzenia muzeum miejscowości powstała w oparciu o ogólnopolski program „Ślady przeszłości”, organizowany przez Centrum Edukacji Obywatelskiej i Instytut Dziedzictwa Narodowego, w którym młodzież Szkoły Podstawowej i Gimnazjum w Brzeźnie brała udział od września 2002 r. Poznamy tu historię rodziny Mazurków zamieszkujących Brzeźno od kilku pokoleń, znajdują się tutaj m. in. meble i narzędzia codziennego użytku ówczesnych gospodarzy. Po odnowieniu wnętrza domu i zrobieniu generalnych porządków uczniowie zgromadzili w nim sprzęt codziennego użytku oraz fotografie i dokumenty związane z historią miejscowości. Od oficjalnego otwarcia w maju 2002 r. muzeum zwiedziło kilkadziesiąt grup wycieczkowych. Odbły się w nim warsztaty pisania pisanek, przedzenia lnu, wyplatania koszy, a także imprezy plenerowe, np. festyn z okazji Dnia Dziecka. W stuletniej piwnicy leżącej blisko muzeum wystawiono II część "Dziadów" według Adama Mickiewicza. Uczniowie stale opiekują się domem i jego otoczeniem, wykonując prace takie jak: porządkowanie wnętrza, koszenie trawy, przygotowanie drewna na ognisko dla gości odwiedzających muzeum oraz prace w ogrodzie. W muzeum oprócz stałej ekspozycji etnograficznej istnieje możliwość organizowania pokazów pieczenia chleba, obrzędów związanych ze świętami i polskimi tradycjami ludowymi (wigilia, andrzejki), a także plenerów malarskich. Dzięki swojej działalności uczniowie mogli ocalić od zapomnienia część obiektów dawnej architektury Brzeźna: prawie stuletni dom, studnię i piwnicę. W celu promowania działalności uczniowskiej wiosną 2003 r. odbyła się wystawa zebranych materiałów, dokumentacji fotograficznej i opisu realizacji programu w Galerii Patio w Bibliotece Publicznej w Chełmie oraz prezentacja na Zamku Królewskim w Warszawie. W trakcie realizacji programu młodzież spotkała się z ogromnym zainteresowaniem ze strony mieszkańców Brzeźna. Udział w programie „Ślady przeszłości” oraz działania podjęte w trakcie jego realizacji stworzyły uczniom możliwość bezpośredniego zaangażowania się w promocję regionu, a także szansę na wykorzystanie lokalnej tradycji dla rozwoju turystyki. Ekspozycja we wnętrzu pozwoliła na zaprezentowanie niepowtarzalności

i urody zwykłych przedmiotów takich jak: stare buty, pułapka na muchy, maglownica czy żelazko na duszę.

2) Ośrodek Dydaktyczno-Muzealny ZChPK w Brzeźnie

Ośrodek powstał w wyniku realizacji projektu "Ochrony chełmskich torfowisk węglanowych". Położony jest w bezpośrednim sąsiedztwie rezerwatów przyrody: Bagno Serebryskie, Brzeźno i Roskosz. Znajduje się tutaj sala, w której prezentowane są gabloty z rzadkimi roślinami i różnymi gatunkami zwierząt. Zajęcia w Ośrodku dostosowane są do potrzeb, możliwości i zainteresowań przyrodniczych grup.

3) „Izba etnograficzna”, Gminna Biblioteka Publiczna.

GMINA HUSZCZA

Na terenie gminy Huszcza znajduje się kilka atrakcyjnych obiektów oraz odbywa się kilka imprez kulturalnych. Najważniejsze z nich to:

- 1) Muzeum etnograficzne oraz Muzeum Kresowe w Huszczy przy szkole średniej.
- 2) Obelisk Chwały żołnierzy, którzy zginęli podczas Drugiej Wojny Światowej.
- 3) Stara i nowa wioska Opalińska, obecnie odpowiednio Vyshnivka i Pidlissia – stare włości leżące na terenach byłego starostwa hrubieszowskiego. Pamiątką po starej wiosce opalińskiej jest 30 pustych, wyludniałych chat.
- 4) Cmentarz żydowski w Opalinie.
- 5) Coroczne festiwale tradycji: "Schedrivochka schedruwała", "Kolyada", "Ivana Kupala".
- 6) Coroczny jarmark historyczny - "Huszcza Fair" – stanowi wizytówkę region i jest ważnym wydarzeniem międzynarodowym na styku granic Ukrainy, Polski i Białorusi
- 7) Inne regularne imprezy np. festiwal tańców amatorskich, andrzejki, wakacje z Kalitą, przegląd kolęd i pastorałek, Noc Kupały, itp.,
- 8) Działalność amatorskiej grupy folkowej "Opalynka", która funkcjonuje od 40 lat.

2.3. Infrastruktura turystyczna

2.3.1. Baza noclegowa

GMINA LEŚNIOWICE

Na terenie gminy Leśniowice funkcjonuje tylko jedno gospodarstwo agroturystyczne mieszczące się w miejscowości Nowy Folwark. Działające pod nazwą: Gospodarstwo Gościnne „Pod Bocianim Gniazdem”, które oferuje⁸:

- wynajem pokoi – obiekt noclegowy posiada 3 pokoje - 6 miejsc sypialnianych z możliwością dostawek, w pełni wyposażona kuchnia, łazienka.
- wycieczki krajoznawcze po okolicy (wycieczki z przewodnikiem):
 - o wycieczka szlakiem zabytków Gminy Leśniowice,
 - o grodzisko średniowieczne „Maczuły” i źródło czystej wody w Horodysku,
 - o linia walk z okresu I wojny światowej i cmentarze wojenne w naszej okolicy,
 - o „Szlak trzech studni” na Majdanie Ostrowskim,
 - o wycieczka szlakiem zabytków Chełma,
 - o Szlak kredą pisany w tym: wycieczka do Krupego (ruiny zamku, dworek szlachecki), Krynica – tajemnicze mauzoleum, prawdopodobnie wzniesione przez podkomorzego chełmskiego Pawła Orzechowskiego.
 - o Rejowiec Osada - Pałac Ossolińskich wraz z parkiem podworskim
 - o Wojślawice – szlak trzech kultur.
- organizację imprez (ognisko, grill, spotkania integracyjne, biesiady), imprezy okolicznościowe dla młodzieży (np. Osiemnastka).
- wypożyczalnię sprzętu (rowery, quady).

Gmina prowadzi intensywne działania szkoleniowe oraz w postaci wyjazdów studyjnych organizowane wraz z Lokalną Grupą Działania Ziemi Chełmskiej, mające zachęcić mieszkańców gminy do prowadzenia gospodarstw agroturystycznych. Na terenie gminy znajduje się także Siedlisko na Dębnie oraz Stadnina w Janówce prowadzona przez Pana Dariusza Sułowskiego.

GMINA ŻMUDŹ

Na terenie Gminy Żmudź bazę noclegową stanowią gospodarstwa agroturystyczne oraz kwatery prywatne. Obiekty agroturystyczne oprócz noclegów

⁸ <https://www.facebook.com/pages/Gospodarstwo-Go%C5%9Bcinne-Pod-bocianim-gniazdem/463520117130939>

oferują dodatkowe atrakcje takie jak ogniska, grille, rajdy rowerowe, imprezy okolicznościowe, a także możliwość aktywnego i zdrowego spędzenia wolnego czasu w otoczeniu starego lasu, łąk i zbiorników wodnych., na trasie spacerowej i rowerowej po ścieżkach leśnych i groblach stawowych oraz przejazd zaprzęgiem konnym do zalewu „Dębowy Las”. Przy zalewie „Dębowy Las” wydzielone jest pole namiotowe, które także stanowi element bazy noclegowej.

Ważnym ośrodkiem turystycznym w Gminie Żmudź jest ośrodek kolonijny „Caritas Puszcza”. Ośrodek położony jest przy lesie i nad zbiornikiem wodnym, co gwarantuje wspaniały kontakt z przyrodą. Oprócz kolonii odbywają się tam różnego rodzaju imprezy plenerowe, obozy sprawnościowe, zawody sportowe oraz szkolenia. Wśród wielu atrakcji ośrodka w Puszczy najciekawszą jest możliwość korzystania z kursu jazdy konnej. Na organizowanych tam turnusach wypoczywa zwykle około 1000 osób. Na obszarze Gminy Żmudź nie funkcjonują większe obiekty noclegowe takie jak hotele, motele czy pensjonaty.

GMINA WOJSŁAWICE

Główną bazą noclegową gminy Wojsławice jest schronisko młodzieżowe przy Zespole Szkół Publicznych w Wojsławicach Kolonii (25 miejsc noclegowych).

Ponadto, w gminie działa 6 prywatnych gospodarstw agroturystycznych, które oferują noclegi, wyżywienie i mnóstwo atrakcji.

Tabela 1. Najważniejsze informacje o bazie noclegowej w Gminie Wojsławice.

Obiekt	Miejscowość	Liczba miejsc noclegowych	Dodatkowe atrakcje
Gospodarstwo agroturystyczne Urszula Tustanowska	Stary Majdan	24	przyjęcia okolicznościowe, szkolenia, grzybobrania, kuligi, gry i zabawy dla dzieci i dorosłych, wypożyczalnia rowerów, biesiady przy kominku lub ognisku
Gospodarstwo agroturystyczne „Kozi Raj”	Wojsławice	9	imprezy okolicznościowe, ogniska, grille, kuligi, wędkowanie, grzybobranie, możliwość korzystania z rowerów, wypieki okolicznościowe, nauka pieczenia i gotowania regionalnego, nauka robienia przetworów warzywno-owocowych
Gospodarstwo	Czarnołozy	10	ogród z basenem, altaną, miejscem na

agroturystyczne „Dom pod Lipami”			ognisko, plac zabaw dla dzieci, wypożyczalnia rowerów
Gospodarstwo agroturystyczne „Ćmilówka”	Majdan Ostrowski	11	grzybobrania, biesiady przy kominku lub ognisku, kuligi, wypożyczalnia rowerów, quadów, plac zabaw dla dzieci
Gospodarstwo agroturystyczne „Spokojne miejsce”	Partyzancka Kolonia	28	wypożyczalnia rowerów i quadów, ogniska, grille
Gospodarstwo Agroturystyczne „Agro-pszczoła”	Wojsławice	11	prezentacja miodobrania i gospodarki pasiecznej sprzedaż miodu sprzedaż rodzin pszczelich, odkładów i roi

Źródło: Urząd Gminy Wojsławice

GMINA DOROHUSK

Na terenie gminy Dorohusk funkcjonuje kilka gospodarstw agroturystycznych, które posiadają 24 miejsca noclegowe m.in. w miejscowościach: Świerże, Okopy Kolonia i Dobryłówka. W gminie znajdują się miejsca biwakowe oraz pola namiotowe. Popularnym obiektem noclegowym jest Zajazd „Granica” w miejscowości Berdyszcze, na przejściu granicznym, oferujący 22 miejsca noclegowe. W obiekcie znajdują się: bar, kantor czynny całą dobę, parking, ubezpieczenia graniczne. 26 miejsc noclegowych posiada hotel znajdujący się w budynku GKS „Granica” w Dorohusku.

Oprócz tego miejsca noclegowe znajdują się w Schronisku Młodzieżowym przy Zespole Szkół Ogólnokształcących w Dorohusku oraz w Szkolnym Schronisku Młodzieżowym przy Szkole Podstawowej w Świerżach. Oba schroniska są czynne w okresie letnim. Łącznie posiadają 42 miejsca noclegowe. Schronisko w Świerżach posiada do dyspozycji gości: świetlicę, boisko sportowe, plac zabaw.

W miejscowości Brzeźno znajduje się także motel Wotel.

Obiekt	Miejscowość	Liczba miejsc noclegowych	Dodatkowe atrakcje
Hotel /Zajazd PHU „Granica” Przejście graniczne	Berdyszcze 14 a	22	bar, kantor czynny całą dobę, parking, ubezpieczenia graniczne

**Strategia rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej
Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojślawice, Dorohusk, Gmina Huszcza**

Budynek GKS „Granica”	Dorohusk, ul. Szkolna 6	26	boisko do piłki nożnej
Motel/Wotel	Brzeźno 209A, (przy drodze krajowej – obok Stacji Paliw)	11	usługi gastronomiczne
Gospodarstwo agroturystyczne Zofia Kucharska	Świerże, ul. Jana Pawła II 24 A	6	zwierzęta, jazda konna, rowery, staw, ogniska, kuligi
Gospodarstwo agroturystyczne VW Transporter „Ranczo”, Piotr Wasilewicz	Okopy Kolonia 32	4	zwierzęta, jazda konna, rowery, staw, ogniska, kuligi
Gospodarstwo agroturystyczne „U Renaty” Marek i Renata Masełko	Dobryłówka 9	10	zwierzęta, jazda konna, rowery, staw, ogniska, kuligi
Gospodarstwo agroturystyczne Irena Raczyńska	Świerże, ul. Młyńska	4	zwierzęta, jazda konna, rowery, staw, ogniska, kuligi
Szkolne Schronisko Młodzieżowe przy Szkołe Podstawowej w Świerżach	ul. 22 Lipca 59 (czynne w miesiącach lipiec-sierpień)	12	pole namiotowe, świetlica, boisko sportowe, plac zabaw
Szkolne Schronisko Młodzieżowe przy Zespole Szkół Ogólnokształcących w Dorohusku	ul. I AWP 49 (czynne w miesiącach lipiec-sierpień)	30	pole namiotowe

GMINA HUSZCZA

Na terenie ukraińskiej gminy Huszcza brak jest gospodarstw agroturystycznych. Turysta może jedynie próbować pytać o możliwość znalezienia noclegu w kwaterach prywatnych na terenie gminy lub szukać noclegu w większych obiektach w głębi kraju. Najbliżej Huszczy znajdziemy zakwaterowanie w miejscowości Luboml w kompleksie Euro, który oferuje klimatyzację, bezpłatny bezprzewodowy internet, telewizor z dostępem do kanałów telewizji satelitarnej. Nieco dalej, w okolicach miejscowości Świtezń znajdziemy nocleg w obiektach Nester Houze oraz Galicky Dwir Hotel.

2.3.2. Baza gastronomiczna

GMINA LEŚNIOWICE

W gminie Leśniowice turystom i gościom wyżywienie zapewniają gospodarstwa agroturystyczne oraz kwatery prywatne. Gospodarstwa agroturystyczne oprócz tradycyjnych śniadań, obiadów i kolacji oferują także możliwość samodzielnego przygotowywania potraw z grilla, ogniska, rusztu. Smaczne regionalne potrawy oferuje też Siedlisko na Dębinie. Ofertę gastronomiczną rozszerzają bary i punkty gastronomiczne nad zalewem Maczuły.

GMINA ŻMUDŹ

Głównym obiektem świadczącym usługi gastronomiczne w gminie jest lokal *Karczma Żmudź*. Posiada on 4 sale w których organizowane są przyjęcia okolicznościowe i szkolenia. Kolejnym ważnym obiektem gastronomicznym jest Spółdzielnia Socjalna *Dębowy Las* oferująca catering, która znajduje się w miejscowości Wołkowiany.

Ponadto, wyżywienie swoim gościom zapewniają gospodarstwa agroturystyczne i kwatery prywatne. Gospodarstwa agroturystyczne oprócz tradycyjnych śniadań, obiadów i kolacji oferują także możliwość samodzielnego przygotowywania potraw z grilla, ogniska, rusztu.

GMINA WOJSŁAWICE

Bazę gastronomiczną gminy oprócz gospodarstw agroturystycznych zapewniają:

- ◆ Dom weselny „BELWEDER” w Wojsławicach posiadający salę bankietową w której organizowane są imprezy okolicznościowe, szkolenia itp.
- ◆ Bar - Pijalnia piwa „STRUMIEN” w Wojsławicach oferujący także posiłki.

GMINA DOROHUSK

Baza gastronomiczna gminy Dorohusk jest stosunkowo dobrze rozbudowana. Jest to związane z faktem, iż w gminie zlokalizowane jest przejście graniczne, które zapewnia popyt na tego rodzaju usługi.

Zaplecze gastronomiczne gminy stanowią:

- ◆ Zajazd „Granica w Beredyszczu
- ◆ Motel Wotel w Brzeźnie
- ◆ Dom weselny PHU „Gąska” s. c. w Dorohusku
- ◆ Bar „U Marka” w Dobryłównie
- ◆ Lokal „MARGO” na przejściu granicznym
- ◆ Firma HU „Asta” w Dorohusku
- ◆ 3 obiekty gastronomiczne w Beredyszczu

GMINA HUSZCZA

Na terenie gminy brak jest punktów gastronomicznych. Restauracje znajdziemy w nieodległym Lubomlu oraz w Świtezium w obiektach Nester Houze oraz Galicky Dwir Hotel. W Lubomlu działa też kompleks Echo.

2.3.3. Szlaki turystyczne

GMINA LEŚNIOWICE

Ścieżka przyrodnicza:

Ścieżka przyrodniczo-historyczna „Spacerkiem po okolicach Sielca” – ścieżkę można pokonać pieszo lub na rowerze. Przebiega przez bogato rzeźbiony i zróżnicowany pod względem przyrodniczym obszar Działów Grabowieckich oraz Las Kumowski z dorodnymi dębami oraz stanowiskami buczyny. Ponadto na ścieżce znajdują się zabytki kultury, m.in. otoczone parkiem ruiny zamku z XVII wieku, dwór z XIX wieku w Sielcu, oraz klasycystyczny kościół w Kumowie Plebańskim, nieopodal którego stoi XIX - wieczny młyn wodny, oraz park w Dębinie.

Trasa rowerowa „Malowniczy wschód” łączy 4 gminy: Leśniowice, Żmudź, Wojślawice i Dorohusk. Początek trasy znajduje się w miejscowości Kumów Plebański (Gmina Leśniowice) natomiast koniec w miejscowości Brzeźno (Gmina Dorohusk). Cała trasa liczy około 100 km.

GMINA ŻMUDŹ

Szlaki turystyczne rowerowe wytyczone w ramach projektu „Turystyka międzynarodowa impulsem do rozwoju gospodarczego”. Na trasie rozstawione zostanie 15 znaków kierunkowych.

Trasa rowerowa „Malowniczy wschód” opisana powyżej.

GMINA WOJSŁAWICE

Na terenie wsi Majdan Ostrowski znajduje się 4 kilometrowy „Szlak studni”, którego atrakcją są: starodawna studnia z żurawiem, altana przy studni, gdzie można odpocząć przy ognisku lub grillu.

W okolicach Wojsławic przebiegają dwa piesze szlaki turystyczne: szlak rezerwatów przyrody (zielony), biegnący z wojsławickiego rynku przez Stadarnię, Sarniak i dalej w kierunku Chełma, a stamtąd do Urszulina oraz szlak kościuszkowski (niebieski), biegnący z Dubienki przez Raciborowice, Putnowice Wielkie, Wólkę Putnowicką, Hutę – kończy się w Wojsławicach pod pomnikiem Kościuszki.

Szlaki piesze:

Szlak Tadeusza Kościuszki (niebieski, dł. 120,5 km) - prowadzi przez teren Obniżenia Dubienki, z pagórkami i dolinami rzecznyymi oraz urozmaicony krajobraz Działów Grabowieckich z licznymi wyniosłościami i wierzchowinami. Umożliwia poznanie związków Tadeusza Kościuszki z ziemią chełmską oraz zwiedzanie licznych obiektów przyrodniczych i zabytków architektury. Wędrując szlakiem zobaczymy kościół i cerkiew prawosławną w Dubience, pałac myśliwski Zamoyskich w Maziarni

Strzeleckiej, zwiedzimy kościół w Buśnie, dawną cerkiew w Kurmanowie oraz kościół, cerkiew, synagogę i pomnik Tadeusza Kościuszki w Wojślawicach.

Trasa: Uchańka PKS (kopiec Kościuszki) - Dubienka - Starosiele - Maziarnia Strzelecka - Raciborowice - Kurmanów - Buśno - Jarosławiec - Wojślawice - Majdan Nowy - Bończa - Zastawie - Surhów - Topola - Wólka Orłowska - Zalew Tuligłowy - Krasnystaw PKS.

Szlak Rezerwatów Przyrody (zielony, dł. 101 km)- prowadzi z Urszulina do Wojślawic przez Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie, Obniżenie Dorohuczy, Pagóry Chełmskie oraz Działy Grabowieckie. Na trasie mijamy krajobrazy bardzo zróżnicowane obfitujące w różnorodne obiekty krajoznawcze. Wędrując drogami i ścieżkami natrafimy na dwór Załuskich w Kuliku, rezerwat stepowy „Stawska Góra”, owiane legendami wzgórze widokowe „Dziewicza Góra” oraz liczne obiekty w Chełmie z unikalnymi podziemiami kredowymi, ruiny zamku i dwór w Sielcu, kościół w Kumowie Plebańskim oraz zabytki Wojślawic z kościołem, dawną cerkwią, synagogą i ciekawymi kapliczkami.

Trasa: Urszulin - Świerszczów - Cyców - Kulik - Olchowiec - rezerwat Stawska Góra - Horodyszcze - Chełm - Uher - Sielec - Kumów Plebański - Wojślawice.

Szlak kredą pisany odsłona III, trasa rowerowa „Malowniczy wschód” – opisana wcześniej oraz samochodowy Szlak Renesansu Lubelskiego

GMINA DOROHUSK

1. Ścieżka przyrodnicza „Meandry Bugu” - długość ok. 5 km .

Trasa ścieżki rozpoczyna się na skraju parku podworskiego w Hniszowie. Prowadzi przez dolinę Bugu, poprzez mozaikę naturalnych łąk, pastwisk, starorzeczy i kęp drzew. Ścieżkę wyposażono w cztery tablice informacyjne. Atrakcją są punkty widokowe na dolinę i rzekę, które stanowią doskonałe miejsce obserwacji ornitologicznych.

2. Ścieżka przyrodniczo - historyczna "Bolko" w Hniszowie

Dąb Bolko jest jednym z najstarszych dębów w Polsce. Ma 23 m wysokości, a jego obwód wynosi 8,62 m. W sierpniu 2009 roku, jeden z dolnych konarów dębu złamał się i runął na ziemię. Konar ten miał 155 cm obwodu i 12 metrów długość. Jak obliczył opiekujący się drzewami dendrolog, konar liczył 247 lat. Od 30 lat był uszkodzony, od 22 lat był zaatakowany przez pasożytniczy grzyb. Na podstawie wieku konaru, przy założeniu że nie był on wtórnym odrostem, można precyzyjniej oszacować wiek drzewa - na nieco ponad 300 lat. Zniszczony konar wyrastał na wysokości 6 m. Początek ścieżki znajduje

się ok. 500 m. od drogi Dorohusk - Włodawa, na północno - zachodnim krańcu wsi. Ścieżka biegnie dalej przez Park podworski w Hniszowie z bogatym i starym drzewostanem (iglicznia trójcierniowa, jesion wyniosły, brzoza brodawkowata dęby). Ścieżka kończy się przy dębie szypułkowym "Bolko" - najpotężniejszym dębem na Lubelszczyźnie. Liczy sobie ok. 400 lat, ma 874 cm obwodu pnia i 28 m. wysokości.

Szlaki piesze:

Szlak Nadbużański (czerwony, dł. 320 km) – szlak pieszy wiedzie wzdłuż doliny Bugu na granicy państwowej z Białorusią i Ukrainą, wschodnim skrajem Polesia Lubelskiego i Wyżyny Lubelskiej od miejscowości Kózki do Hrubieszowa. Wzdłuż trasy spotykamy cenne obszary przyrodnicze, parki krajobrazowe i rezerваты przyrody oraz szereg interesujących zabytków architektury: kościół i park podworski w Świerżach, pałac Suchodolskich, Izbę Regionalną i kościół w Dorohusku, oraz pomnikową aleję i Izbę Regionalną w Turce. Szlak prowadzi przez Uchańkę z Kopcem Kościuszki, Dubienkę z kościołem i cerkwią prawosławną oraz miejscowość Skryhiczyn położoną w Strzeleckim Parku Krajobrazowym.

Trasa: Hanna (powiat włodawski) – Stawki – Różanka – Włodawa – Orchówek – Sobibór – Zbereże – Hniszów (powiat chełmski) – Świerże – Dorohusk – Uchańka – Dubienka - Skryhiczyn – Horodło (powiat hrubieszowski) – Wieniawka – Strzyżów – Hrubieszów.

Szlak Bagien i Moczarów (niebieski, dł. 52 km) – zwany również szlakiem „Chełmskich Torfowisk Węglanowych”, prowadzi z Dorohuska do Chełma. Na szlaku możemy podziwiać unikalne chełmskie torfowiska węglanowe obejmujące rezerваты: „Roskosz”, „Brzeźno” i „Bagna Serebryskie”, zwiedzić pałac, Izbę Regionalną i kościół w Dorohusku, Ośrodek Edukacji Ekologicznej Zespołu Parków Krajobrazowych Polesia w Brzeźnie, Muzeum „U Cioci Mazurkowej” w Brzeźnie oraz podziemia kredowe i liczne zabytki w Chełmie.

Trasa: Dorohusk – Turka – Rezerwat „Roskosz” – Brzeźno – Rezerwat torfowiskowy „Brzeźno” – Gotówka – Stańków – Chełm. Jest to szlak pieszy o długości 52 km.

Ścieżki rowerowe

Nadbużański Szlak Rowerowy (dł. 286 km) – poruszając się szlakiem poznajemy uroki nadbużańskiej przyrody i krajobrazu. Nieuregulowany Bug, czyste powietrze oraz bogactwo flory i fauny stwarzają doskonałe warunki do wypoczynku na łonie natury, z dala od miejskiego zgiełku.

Trasa: Janów Podlaski – Pratulin – Lebiedziew – Kostomłoty – Kodeń – Jabłeczna – Sławatycze - Włodawa - Dorohusk – Dubienka – Gródek – Hrubieszów.

Szlak Przyjaźni (dł. 420,8 km) - ma swój początek na Mazowszu, a kończy się w Hrubieszowie, przechodząc przez gminy Dorohusk i Dubienka.

Opisana wcześniej trasa rowerowa „Malowniczy wschód”

Szlaki konne

Poleski Szlak Konny - pierwszy na Lubelszczyźnie i jeden z najdłuższych w Polsce, nadaje się również do uprawiania turystyki rowerowej i pieszej. Szlak przebiega przez tereny o urozmaiconej rzeźbie terenu z licznymi kompleksami leśnymi i jeziorami, z unikatową fauną i florą. Pozwala poznać najciekawsze zakątki Poleskiego Parku Narodowego, Chełmskiego, Sobiborskiego i Poleskiego Parku Krajobrazowego oraz liczne rezerваты przyrody (Żółtowie Błota, Jezioro Orchowe, Magazyn, Małoziemce, Serniawy, Bachus, Stawska Góra, Bagno Serebryskie, Brzeźno, Roskosz). Niewątpliwym atutem szlaku jest fragment przebiegający wzdłuż rzeki Bug - jedynej dzikiej rzeki nie przekształconej przez człowieka, która stanowi granicę Unii Europejskiej

GMINA HUSZCZA

Ścieżki spacerowe na terenie "polesia wołyńskiego, na terenie równinnym, miejscami płaskim i zabagnionym lub lekko falistym, krajobraz urozmaicają wysokie garby, zbudowane z margli i piaskowców. Ścieżki turystyczne na terenie „Rezerwatu Zoologicznego Bug” Rezerwat ten obejmuje ochroną wiele gatunków zwierząt występujących w wodach oraz na brzegach rzeki Bug. Turyści mogą również spacerować malowniczymi brzegami 32 hektarowego Jeziora Huszcza (Dobrodzińskiego). Dookoła wioski Huszcza w lasach można spotkać interesujące obiekty natury: Górę Bald, Górę Cudów, Verbochky, German Pear oraz Hvasova Nyvka.

2.3.4. Baza sportowo-rekreacyjna

GMINA LEŚNIOWICE

Do urządzeń sportowych na terenie gminy należą:

- ◆ stadion sportowy w Leśniowicach ilość miejsc - 1 000, stan techniczny dobry,

- ◆ boiska wiejskie w Horodysku i Kumowie Plebańskim,
- ◆ boiska sportowe przy szkołach podstawowych w Leśniowicach, Sielcu, Teresinie i Rakołupach Dużych,
- ◆ boisko wielofunkcyjne ORLIK w Leśniowicach.

W okresie letnim usługi wypoczynku i rekreacji świadczy „Zajazd letni” w Alojzowie oraz w zakresie wędkarstwa - stawy rybne w Rakołupach Dużych i zalew „Maczuły” w Horodysku.

Stan zagospodarowania obiektów i terenów sportowo-rekreacyjnych w gminie należy uznać za niewystarczający. Brak jest obiektów służących zajęciom sportowym i rekreacyjnym w okresie całorocznym (sporty zimowe). Należy realizować usługi związane ze sportem i rekreacją w oparciu o tereny leśne, istniejące i projektowane zbiorniki wodne. Należy również rozwijać w oparciu o osadnictwo wiejskie agroturystykę i ekoturystykę.

Bazę sportowo-rekreacyjną w ostatnim czasie rozbudowano o:

- ciągi turystyczne (ścieżki rowerowe z chodnikiem) o łącznej długości 1040,00 m,
- ciągi pieszo-jezdne wraz z miejscami wypoczynkowymi (ławki zlokalizowane wzdłuż zbiornika wodnego „Maczuły” oraz kosze na śmieci),
- wieżę widokową przy zbiorniku wodnym „Maczuły”,
- molo w kształcie litery „U” wraz z przystosowaniem obiektu dla osób niepełnosprawnych,
- plażę przy akwenu wodnym „Maczuły”,
- zagospodarowane tereny zielone (nasadzenia krzewów i kwiatów ozdobnych),
- wyposażenie zbiornika wodnego „Maczuły”.

GMINA ŻMUDŹ

Na terenie gminy Żmudź w Wołkowie usytuowany jest zbiornik wodny „Dębowy Las”, a ponadto znajdują się tu poniższe obiekty sportowo-rekreacyjne:

- ◆ boisko wielofunkcyjne w Żmudzi,
- ◆ dwa place zabaw w Żmudzi,
- ◆ boisko piłkarskie Victorii Żmudź (IV liga),
- ◆ siłownia w Gimnazjum w Żmudzi,
- ◆ trzy boiska do siatkówki,
- ◆ pomosty wędkarskie,
- ◆ ścianka wspinaczkowa z tyrolką,

- ◆ dwa pięciomodułowe obiekty turystyczne (WC, część gospodarcza, 3 wiaty),
- ◆ zestawy paleniskowe z zadaszeniem,
- ◆ dwa pomosty nad zalewem o długości 25 m.

W gminie infrastruktura sportowa zlokalizowana jest przy szkołach. Przy każdej ze szkół gminy Żmudź znajduje się boisko trawiaste. Przy Zespole Szkół w Żmudzi zlokalizowana jest również sala gimnastyczna oraz siłownia. Ponadto w gminie funkcjonuje Klub Sportowy „Victoria Żmudź”, który od 2008 roku posiada status organizacji pożytku publicznego.

GMINA WOJSŁAWICE

W Gminie Wojsławice znaczna część infrastruktury sportowo-rekreacyjnej znajduje się w głównej miejscowości gminnej – Wojsławicach – są to m.in.:

- ◆ stadion piłki nożnej w Wojsławicach przy ulicy Grabowieckiej,
- ◆ chodnik – promenada spacerowa wraz z placem zabaw i miejscem występów artystycznych,
- ◆ nawodno – przybrzeżny pomost spacerowy wraz z pomostami dla sprzętu pływającego,
- ◆ drewniana wiata do grillowania.

Inne obiekty to:

- ◆ boisko przy Zespole Szkół Publicznych w Wojsławicach-Kolonii,
- ◆ plac zabaw przy Zespole Szkół Publicznych w Wojsławicach-Kolonii,
- ◆ plac zabaw w Turowcu.

GMINA DOROHUSK

Na terenie gminy odnajdziemy boisko pełnowymiarowe do piłki nożnej - GKS „Granica” Dorohusk oraz treningowe, a także boisko „Orlik”, sala gimnastyczna, hala widowiskowo-sportowa i siłownia przy ZSO w Dorohusku. Boiska do piłki nożnej znajdują się także w miejscowościach: Świerże, Turka, Wólka Okopska. Kąpielisko (strzeżone) znajduje się w okresie letnim nad Zalewem Husynne. Place zabaw znajdują się przy szkołach w Brzeźnie, Dorohusku i Świerżach.

Na terenie gminy znajduje się wypożyczalnia kajaków firmy „Agrobug” w Świerżach. W Gminie działa Gminny Klub Sportowy „Granica” Dorohusk, rozgrywający mecze piłkarskie w IV lidze.

W skład infrastruktury sportowej w Gminie wchodzi również:

- ◆ boisko pełnowymiarowe do piłki nożnej - GKS „Granica” Dorohusk oraz treningowe,
- ◆ boisko „Orlik”,
- ◆ hala widowiskowo-sportowa i siłownia przy ZSO w Dorohusku,
- ◆ pomost przy zbiorniku wodnym Husynne o powierzchni 665 m²,
- ◆ boisko piłkarskie w Świerżach,
- ◆ boisko piłkarskie w Turce,
- ◆ boisko piłkarskie w Wólce Okopskiej,
- ◆ pomost przy zbiorniku wodnym Husynne o powierzchni 665 m²,
- ◆ boisko piłkarskie w Dorohusku z budynkiem dla zawodników,
- ◆ boisko piłkarskie w Świerżach,
- ◆ plaża przy akwenu wodnym Husynne.

GMINA HUSZCZA

Obiekty infrastruktury sportowo-rekreacyjnej na terenie gminy Huszcza to:

- ◆ boiska przy szkołach,
- ◆ pole namiotowe przy zbiorniku wodnym,
- ◆ instalacje elektryczne i oświetleniowe pola namiotowego,
- ◆ boisko sportowe przy zbiorniku wodnym,
- ◆ plaża przy akwenu,
- ◆ wyposażenie sportowe plaży,
- ◆ parking dla samochodów przy akwenu (20 aut).

2.4. Analiza ruchu turystycznego

GMINA LEŚNIOWICE

Gmina Leśniowice w małym stopniu wykorzystuje swoje walory przyrodnicze i kulturowe do rozwoju turystycznego. Ukształtowanie terenu umożliwia rozwijanie turystyki rowerowej, a tradycyjny charakter wsi stanowi dobrą podstawę do rozwijania agroturystyki. Do rozwijania turystyki szczególnie predestynowane są obszary

południowo – wschodnie (w oparciu o obszary chronione), południowo – zachodnie (zalew „Maczuły” w Horodysku o powierzchni 26,60 ha) oraz północne (w oparciu o obiekty zabytkowe i park podworski). Ciekawym oiektem znajdującym się na obszarze Gminy Leśniowice (również podnoszącym atrakcyjność turystyczną tych obszarów) są pozostałości po zamku Uhrowieckich z przełomu XVI – XVII w. Obiekt ten znajduje się na mapie atrakcji turystycznych województwa lubelskiego.

GMINA ŻMUDŹ

Główne formy turystyki i rekreacji mające realne szanse rozwoju w Gminie Żmudź to turystyka weekendowa mieszkańców Chełma z wykorzystaniem kompleksów leśnych oraz zbiorników wodnych znajdujących się na terytorium przedmiotowej jednostki samorządowej, ze szczególnym uwzględnieniem:

- ◆ zbiornika wodnego „Dębowy Las”,
- ◆ turystyki rowerowej rozwijanej na szlakach rowerowych biegnących po terenie gminy,
- ◆ agroturystyki.

Wartym podkreślenia jest również fakt, iż miejscem szczególnie atrakcyjnym turystycznie (mimo nieodpowiednio rozwiniętej infrastruktury) na terenie Gminy Żmudź jest zbiornik „Dębowy Las” w pobliżu miejscowości Wołkowiany. Mimo licznie występujących tu atrakcji i obiektów turystycznych niezbędnym warunkiem do rozwoju tego rodzaju oferty jest poszerzenie odpowiedniej infrastruktury towarzyszącej (baza noclegowo – gastronomiczna, modernizacja i rozbudowa infrastruktury drogowej itp.) oraz prowadzenie na szeroką skalę działań promocyjnych i informacyjnych (opracowywanie i druk albumów, folderów, przewodników, opracowanie strony internetowej poświęconej tematycznie obiektom turystycznym i walorom przyrodniczym).

GMINA WOJSŁAWICE

W przypadku gminy Wojsławice na występujący tu potencjał do rozwoju turystyki składają się uwarunkowania środowiskowo–przyrodnicze, liczne zabytki i miejsca pamięci narodowej, jak również stosunkowo dobrze rozwinięty stan bazy noclegowej. Na terenie gminy (w miejscowości Wojsławice) zlokalizowany jest zbiornik

wodny, który po przeprowadzeniu odpowiednich działań inwestycyjnych jest docelowo wykorzystywany na cele turystyczne i rekreacyjne.

Mimo zaprezentowanego potencjału turystycznego w obszarze środowiska naturalnego oraz obiektów historycznych i zabytkowych, należy stwierdzić, że gmina Wojślawice posiada zasób obiektów rekreacyjnych i turystycznych. Ruch turystyczny ma jednak charakter incydentalny. Na terenie Gminy zlokalizowane są szlaki turystyczne, brak jest jednak rozbudowanej akcji promocyjnej w obszarze turystyki co jednocześnie uzasadnia konieczność realizacji działań projektowych w zaplanowanym zakresie, w tym m.in. realizację zadań inwestycyjnych związanych z poprawą dostępności komunikacyjnej gminy oraz z odpowiednim oznakowaniem i zagospodarowaniem obiektów o wysokim potencjale turystycznym.

GMINA DOROHUSK

Na terenie gminy rokrocznie odbywają się dwie charakterystyczne imprezy, wyróżniające gminę, to jest „Noc Świętojańska” w zabytkowym parku w Świerżach, w okolicy 24 czerwca, z tradycyjnym korowodem świętojańskim, konkursami: „Na najpiękniejszy wianek sobótkowy”, „Poszukiwanie kwiatu paproci” i Wybory „Miss Nocy Świętojańskiej” z zabawą ludową na zakończenie.

Ostatnio, od czterech lat odbywa się na terenie gminy Festiwal Piosenki Strażackiej w Okopach, impreza wpisana do Powiatowego Kalendarza Imprez Kulturalnych, w roku bieżącym będzie już piąta (jubileuszowa) edycja tego festiwalu.

Gmina Dorohusk jest jedną z przodujących gmin jeżeli chodzi o współpracę w ramach tzw. „wymiany przygranicznej” z Ukrainą, głównie z gminą Huszcza i rejonem lubomelskim. Współpraca dotyczy zarówno wymiany w sferze kultury, oświaty, sportu, jak i międzyludzkiej, mieszkańcy np. dwa razy w roku, na odpust św. Izydora (10 maja) i święta zmarłych odwiedzają groby swoich bliskich w Rymaczach i Lubomlu. W trakcie roku organizowanych jest także wiele wyjazdów i wycieczek dla społeczności z terenu gminy.

GMINA HUSZCZA

Potencjał turystyczno-środowiskowy Gminy Huszcza oraz terenów z nią sąsiadujących – mimo występujących tu atrakcji turystycznych i środowiskowych oraz bogatych walorów dziedzictwa narodowego nie jest w pełni wykorzystywany. Decyduje

o tym w dużym stopniu zmarginalizowanie gospodarcze i niedoinwestowanie obszarów na których leży przedmiotowa jednostka samorządu, brak spójnej oferty agroturystycznej i jasno zidentyfikowanych produktów turystycznych oraz niewystarczająca promocja tych terenów zarówno wśród społeczeństwa ukraińskiego, jak również na polskich terenach pogranicza. Duże nadzieje wiąże się z rozwojem agroturystyki w obrębie Jeziora Huszczańskiego oraz turystyki przyrodniczej na terenie pobliskiego Rezerwatu Zoologicznego „Bug”. Należy jednak stwierdzić, że początki tego procesu są dość skromne, wciąż brakuje skoordynowanych działań promocyjnych, punktów informacji turystycznej i obiektów bazy noclegowej, a większość odwiedzających te tereny to jednodniowi turyści z pobliskiego Lubomla i okolicznych miejscowości (głównie w okresie wakacyjnym).

Znaczny przyrost ruchu turystycznego nastąpił w roku bieżącym wraz z końcowym uruchomieniem infrastruktury nad akwenami wodnymi i obiektami wybudowanymi w ramach projektu „Współpraca polsko-ukraińska na rzecz rozwoju turystyki na obszarze przygranicznym”. Dzięki organizowanym tam plenerowym imprezom, ruch turystyczny na terenie gmin objętych partnerstwem w zakresie turystyki i współpracy transgranicznej stał się bardziej intensywny. Konsumentami najczęściej odwiedzającymi gminy są małe grupy turystyczne, uprawiające turystykę indywidualną i rodzinną. Ruch turystyczny przy zbiornikach w roku 2014 (brak pełnej infrastruktury) wahał się w zależności od akwenu w granicach 5 000 – 10 000 turystów na gminę. Wraz z pełnym uruchomieniem infrastruktury i jej lepszym wykorzystaniem przez władze gminne i lokalnych przedsiębiorców oczekuje się co najmniej podwojenie ruchu turystycznego.

2.5. Dostępność komunikacyjna

GMINA LEŚNIOWICE

Rysunek 6. Układ drogowy gminy Leśniowice

Źródło: www.powiat.chelm.pl/mapa/

Układ drogowy na obszarze gminy stanowią drogi gminne i powiatowe, które łączą się z przebiegającymi poza granicami gminy drogami wojewódzkimi: Nr 843 Chełm – Zamość oraz Nr 846 łączącą Krasnystaw z Hrubieszowem. Pięć dróg łączy gminę Leśniowice z sąsiednimi gminami, pozostałe obsługują ruch wewnętrzny. Bezpośrednią obsługę komunikacyjną wsi zapewniają drogi powiatowe. Przez terytorium Gminy nie przebiega żadna linia kolejowa. Dostępność tej formy przemieszczania się zapewnia oddalona stacja kolejowa w Chełmie. Stan taki powoduje, że przewóz towarów i osób odbywa się w całości w oparciu o transport drogowy. Jest to niewątpliwie dodatkowy i kolejny z czynników uzasadniający potrzebę rozbudowy infrastruktury drogowej na terytorium Gminy Leśniowice.

GMINA ŻMUDŹ

Układ komunikacyjny Gminy Żmudź tworzą:

- ◆ droga wojewódzka Nr 844 (11,6 km) relacji Chełm – Hrubieszów – Witków – Dołhobyczów prowadząca ona do przejścia granicznego z Ukrainą w Zosinie,
- ◆ drogi powiatowe łączące Gminę Żmudź z miejscowościami terytorialnie przynależnymi do Gmin sąsiednich.

Rysunek 7. Układ drogowy gminy Żmudź

Źródło: www.powiat.chelm.pl/mapa/

Powiązania komunikacyjne gminy Żmudź z obszarem województwa i kraju zapewnia droga wojewódzka Nr 844. Przez teren gminy nie przebiega żadna droga o randze krajowej. Ale połączenie gminy Żmudź z drogami o takiej klasie można ocenić jako dobre. Do Chełma, przez który przebiega droga krajowa Nr 82 (Piaski – Dorohusk) można dojechać droga wojewódzka Nr 844 (Chełm – Hrubieszów – Witków – Dołhobyczów).

Uzupełnieniem układu komunikacyjnego jest sieć dróg gminnych, która odgrywa bardzo dużą rolę w połączeniach wewnątrz gminnych, umożliwia wywóz produktów rolnych z pól uprawnych oraz dojazd do miejsca zamieszkania.

GMINA WOJSŁAWICE

Układ komunikacyjny Gminy tworzą:

- ◆ droga wojewódzka Nr 846 relacji Małochowiej Duży – Wojsławice – Teratyn, łącząca drogę krajową Nr 17 relacji Warszawa – Lublin – Zamość – Granica Państwa z drogą wojewódzką relacji Chełm - Hrubieszów do przejścia granicznego z Ukrainą w Zosinie,

Rysunek 8. Układ drogowy gminy Wojsławice

Źródło: www.powiat.chelm.pl/mapa/

- ◆ droga powiatowa Nr 1860L relacji Wojsławice – Turowiec - Maziarnia prowadząca do drogi wojewódzkiej Nr 844 relacji Chełm – Hrubieszów,
- ◆ droga powiatowa nr1839L relacji Chełm - Wojsławice –Grabowiec,
- ◆ droga powiatowa nr 1867LWojsławice – Ostrów,
- ◆ fragment drogi powiatowej nr 1859L relacji Teresin – Turowiec - Buśno,
- ◆ droga nr 1868L relacji Wojsławice - Nowy Majdan – Pielaki.

Poza drogami wojewódzkimi i powiatowymi przez obszar Gminy Wojsławice przebiegają następujące drogi o znaczeniu gminnym:

- ◆ Partyzancka Kolonia – Rożęcín – Nowy Majdan,

- ◆ Putnowice Wielkie – Aurelin,
- ◆ Witoldów – Stary Majdan - Trościanka.

Przez obszar Gminy Wojsławice nie biegnie linia kolejowa co niewątpliwie ogranicza dostępność komunikacyjną zarówno dla mieszkańców Gminy, jak i dla potencjalnych turystów pragnących odwiedzić wskazany obszar.

GMINA DOROHUSK

Rysunek 9. Układ drogowy gminy Dorohusk

Źródło: www.powiat.chelm.pl/mapa/

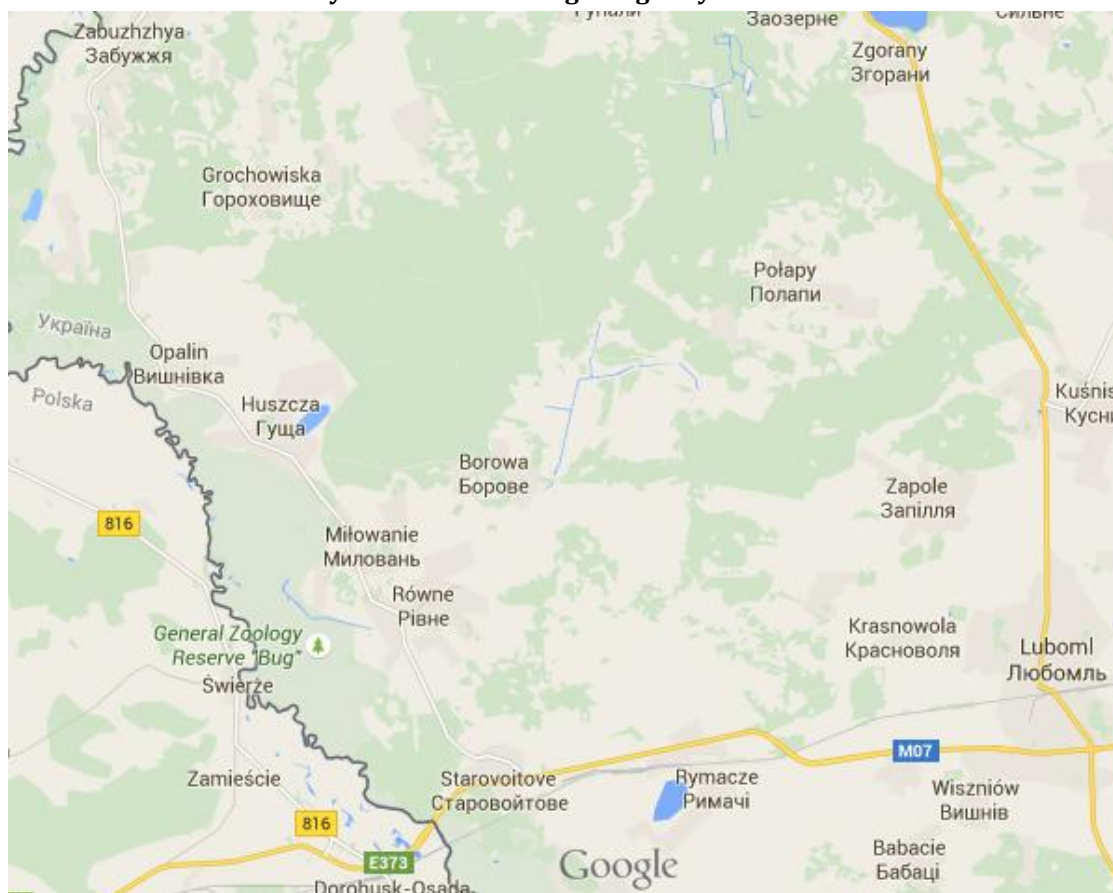
Przez Gminę Dorohusk przebiega droga krajowa Nr 12 Łęknica – Dorohusk, łącząca niemieckie przejście graniczne w Łęknicy oraz przejście graniczne z Ukrainą w Dorohusku. W kierunku północ-południe przez gminę przebiega droga wojewódzka Nr 816 Terespol - Sławatycze-Włodawa - Zosin. Przez Dorohusk przebiega również kolejowy szlak komunikacyjny Gdynia - Warszawa - Lublin - Dorohusk - Jagodin - Kowel - Odessa, łącząca Morze Bałtyckie z Morzem Czarnym.

Drogi powiatowe łączą pozostałe główne miejscowości gminy z miejscowościami gmin sąsiednich a gminne tworzą podstawową sieć połączeń lokalnych. Część dróg

gminnych jest nieutwardzona, bądź niespełniająca standardów ciężkiego ruchu co znacznie utrudnia komunikację. Część dróg gminnych znajduje się w strefie zalewowej, co powoduje konieczność częstego ich remontu.

GMINA HUSZCZA

Rysunek 10. Sieć drogowa gminy Huszcza

Źródło: www.google.pl/maps

Przez gminę przebiega droga Nr 12 (M07) od przejścia granicznego w Dorohusku do Kijowa. Znajduje się tu również droga Nr TO302 przebiegająca z południa na północ obwodu wołyńskiego. Sieć dróg lokalnych jest nierozbudowana i zawiera przede wszystkim odcinki gruntowe. Ważniejszą drogą lokalną jest szlak łączący miejscowość Starovoitowe, biegnący przez Huszczę, Opalin aż do miejscowości Zalissia.

Podsumowując dostępność komunikacyjną obszaru należy stwierdzić, że jest ona dość duża. Świadczy o tym przede wszystkim przebieg szlaku drogi krajowej Nr 12 oraz bliskość drogi Nr 17 łączącej Gdańsk, Warszawę i Lwów. Układ w wystarczającym

stopniu uzupełniają drogi wojewódzkie Nr: 816, 843, 844 i 846. Drogi gminne są w dość dobrym stanie, co znacznie ułatwia komunikację, szczególnie do obiektów rekreacyjnych i turystycznych. Największą bolączką w zakresie komunikacji jest stan dróg powiatowych, który pozostawia wiele do życzenia. Jednym z głównych zadań niniejszej strategii powinna być zmiana tego stanu rzeczy.

2.6. Poziom rozwoju usług

Gminy dla których programowana jest niniejsza strategia nie posiadają zdefiniowanych produktów turystycznych. Na terenie gminy nie działają stowarzyszenia kwaterodawców czy gospodarstw agroturystycznych. Działające na terenach gmin stowarzyszenia w swoich statutach posiadają działalność rozwojową, zorientowana jest ona jednak na poziom życia, działania demograficzne i gospodarcze.

Gminy inwestują w rozwój turystyki – szczególnie w ostatnim okresie podczas realizacji projektu „Współpraca polsko-ukraińska na rzecz rozwoju turystyki na obszarze przygranicznym”, który skupiał się przede wszystkim na rozwoju i późniejszej promocji infrastruktury wokół zbiorników wodnych:

- **GMINA LEŚNIEWICE** - Zbiornik „Maczuły” w miejscowości Horodysko o powierzchni 26,6 ha
- **GMINA ŻMUDŹ** - Zbiornik wodny „Dębowy Las” w miejscowości Wołkowiec
- **GMINA WOJSŁAWICE** - Zbiornik wodny w Wojsławicach
- **GMINA DOROHUSK** - Zbiornik wodny w Husynem – 120 ha
- **GMINA HUSZCZA** - Rezerwat Zoologiczny Bug - 3,5 tys. ha, Jezioro Huszczańskie - 33 ha

W dotychczasowej działalności gminy skupiały się przede wszystkim na organizacji indywidualnych imprez cyklicznych, typu dożynki, czy „Spotkania trzech kultur”. Od momentu realizacji projektu w ramach programu Polska – Białoruś – Ukraina” działania te zyskały szersze spektrum. Zaczęto organizować większe imprezy plenerowe nad zbiornikami wodnymi zmodernizowanymi bądź zbudowanymi ze środków budżetów gmin ze wsparciem środków UE.

Kolejnym krokiem będzie stworzenie wspólnej kompleksowej oferty turystycznej i rekreacyjnej wykorzystującej potencjał geograficzny i przyrodniczy regionu. Oferta powinna być skierowana do różnych grup wiekowych i zawodowych. Należy w niej

wyróżnić dziewicze środowisko, nieskażoną naturę i możliwości aktywnego spędzania urlopu bądź weekendu w nowoczesnej infrastrukturze umiejscowionej w naturalnym środowisku wschodniej Polski.

Następną aktywnością władz gmin obszar winna być aktywizacja lokalnej społeczności, aby chciała aktywnie zaangażować się w obsługę ruchu turystycznego. Spotkania, szkolenia i warsztaty dla społeczności lokalnej powinny ukazywać samym mieszkańcom, często nieświadomym obecnego stanu otoczenia w którym żyją, możliwość znalezienia zatrudnienia, bądź zaangażowania w indywidualną działalność gospodarczą w zakresie turystyki i świadczenia różnorodnych usług przybyłym na teren obszaru turystom.

Gminy nie posiadają zarejestrowanych w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi regionalnych potraw, strojów i tradycyjnych obrzędów. Należy podjąć kroki zmierzające do rejestracji tych tradycyjnych wyrobów i obrzędów, które wyróżniają Gminy Leśniowice, Żmudź, Wojsławice oraz Dorohusk po stronie polskiej oraz Gminę Huszcza po stronie ukraińskiej.

Największy nacisk należy jednak położyć na rozwój bazy noclegowej, która w niektórych gminach (np. gmina Wojsławice) jest już niezłe rozwinięta i tam należy ją spójnie rozbudowywać i modernizować, ale jednak w pozostałych częściach obszaru należy ją budować od podstaw, zarówno po stronie polskiej jak i ukraińskiej. Sieć spójnych pod względem oferty regionalnej gospodarstw agroturystycznych, pensjonatów oraz innych obiektów noclegowych.

2.7. Podejmowane działania marketingowe i promocyjne

Od kilkunastu lat gospodarze gmin objętych niniejszą strategią dostrzegają funkcjonalność atrakcji przyrodniczych, kulturowych, czy sportowych w zakresie turystyki. Nie trzeba udowadniać, że rozwój turystyki przyczynia się do rozwoju ekonomiczno-społecznego danego terenu dzięki dochodom uzyskiwanym od turystów, przedsiębiorczości mieszkańców oraz projektom realizowanym przez instytucje publiczne i organizacje pozarządowe.

Gminy posiadają systematycznie aktualizowane strony internetowe przy pomocy, których prowadzona jest promocja gmin. Ponadto wydawane są biuletyny informacyjne samorządów, które zawierają bieżące informacje dotyczące gmin. Władze lokalne planując przyszłe działania, które mają się przyczynić do rozwoju podległych im jednostek, podkreślają potrzebę rozwoju ich aktywności w zakresie promocji

i współpracy transgranicznej, która może się okazać ważnym instrumentem przyciągającym turystów.

Rysunek 11. Wspólny obszar dla strategicznych działań marketingu gospodarczego

Opracowanie: BENEFIT PROJEKT na bazie www.kupsprzedaj.pl

Działania związane z rozwojem turystyki są podejmowane w ramach projektów dofinansowywanych ze środków UE, a najważniejszym z nich to projekt „Współpraca polsko – ukraińska na obszarze przygranicznym” obejmujący swoim działaniem wszystkie gminy: Leśniowice, Wojsławice, Dorohusk, Huszcza i Żmudź. Jego głównym celem głównym jest zwiększenie atrakcyjności i promocja gospodarcza terenów turystycznych regionu pięciu gmin uczestniczących w przedmiotowym projekcie zmierzająca do zachęcenia inwestorów do aktywności gospodarczej na ich terenie. Cel ten został osiągnięty poprzez realizacji szeregu usystematyzowanych działań umożliwiających zaistnieniu na rynku krajowym jako obszaru turystycznego. W ramach projektu były realizowane działania wspólne tj.:

1. Opracowanie wspólnego Logo dla regionu czterech gmin (strona polska) jako atrakcyjnego obszaru pod względem turystycznym, kulturowym i gospodarczym
2. Wytyczenie szlaku rowerowego łączącego zbiorniki wodne
3. Opracowanie graficzne i druk przewodnika z mapą turystyczną
4. Opracowanie graficzne i druk mapy trasy rowerowej (wersja kieszonkowa)
5. Udział w Międzynarodowych Targach Turystycznych.
6. Ogłoszenie w prasie o zasięgu krajowym i zakup roll-up'u.

W ramach projektu podejmowane były również działania, indywidualne, takie jak:

- Organizacja konferencji w Wojsławicach, Dorohusku i Leśniowicach,
- Zakup roll-upów dla każdej z Gmin,
- Zakup witaczy (Gminy: Leśniowice, Dorohusk),
- Zakup tablic ogłoszeniowych (Gmina Leśniowice),
- Zakup słupów ogłoszeniowych (Gminy: Leśniowice, Wojsławice),
- Zakup tabliczek kierunkowych po szlaku rowerowym (Gminy: Leśniowice, Dorohusk, Żmudź),
- Zakup tablic ogłoszeniowych zawierających mapę atrakcji i przebieg trasy rowerowej (Gminy: Leśniowice, Dorohusk, Żmudź, Wojsławice),
- Zakup stojaków na rowery (Gminy: Leśniowice, Dorohusk, Żmudź, Wojsławice),
- Zakup tablic z opisem miejsc atrakcyjnych turystycznie (Gminy: Leśniowice, Dorohusk, Wojsławice),
- Zakup małych pawilonów (Gmina Leśniowice),
- Zakup aparatu fotograficznego (Gmina Leśniowice),
- Zakup nagłośnienia (Gminy: Leśniowice, Wojsławice),
- Zakup gadżetów (koszulki, naczynie ze słodyczami, kubeczki, opaski odbłaskowe na rękę, daszki, brelok z latarką, smycz, długopis, torba składana, notes) (Gminy: Leśniowice, Dorohusk, Żmudź, Wojsławice),
- Promocja gmin na targach międzynarodowych, spotkaniach, poprzez dystrybucję publikacji i na stronie internetowej projektu.

Szczegółowe plany działań w zakresie promocji i marketingu turystycznego winny zawierać wzajemne promowanie walorów turystycznych każdej z gmin uczestniczących w projekcie wraz ze szczegółowymi akcjami promocyjnymi kierowanymi do mediów tradycyjnych i nowoczesnych.

7. ANALIZA SWOT

Analiza SWOT należy do najpopularniejszych metod prowadzenia analizy strategicznej i stanowi bardzo ważny etap diagnozowania stanu obecnego w procesie programowania polityki rozwoju. Polega ona na pogrupowaniu posiadanych przez badaną jednostkę cech ze względu na to, czy wywierają one pozytywny, czy negatywny wpływ na jej rozwój oraz na ocenie czynników zewnętrznych, wspomagających lub

zakłócających proces rozwojowy. Nazwa metody – skrót SWOT – pochodzi od pierwszych liter angielskich słów: STRENGTHS (mocne strony), WEAKNESSES (słabe strony), OPPORTUNITIES (szanse), THREATS (zagrożenia). Mocne i słabe strony są czynnikami wewnętrznymi z punktu widzenia władz samorządowych i społeczności lokalnej, na które w większości mają wpływ, natomiast szanse i zagrożenia są to czynniki zewnętrzne, znajdujące się w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki, na których występowanie ani samorząd lokalny, ani mieszkańcy obszaru z reguły nie mają wpływu, mogą je natomiast wykorzystać w procesie rozwoju lub muszą neutralizować negatywne zjawiska z nimi związane. Dzięki logicznemu i czytelnemu zestawieniu posiadanych przez jednostkę cech ułatwione jest zidentyfikowanie problemów i zagrożeń rozwoju jednostki terytorialnej oraz zdefiniowanie wewnętrznych i zewnętrznych czynników sprzyjających temu rozwojowi. Uzyskuje się w ten sposób klarowną analizę, która stanowi punkt wyjścia do określenia priorytetów, celów i kierunków programowanej polityki prorozwojowej.

Technika analityczna SWOT polega na posegregowaniu posiadanej informacji, wiedzy na cztery grupy (cztery kategorie czynników strategicznych):

- **MOCNE STRONY:** wszystko to co stanowi atut, przewagę, zaletę analizowanego obiektu,
- **SŁABE STRONY:** wszystko to co stanowi słabość, barierę, wadę analizowanego obiektu,
- **SZANSE:** wszystko to co stwarza dla analizowanego obiektu szansę korzystnej zmiany,
- **ZAGROŻENIA:** wszystko to co stwarza dla analizowanego obiektu niebezpieczeństwo zmiany niekorzystnej.

Informacja, która nie może być poprawnie zakwalifikowana do żadnej z wymienionych grup, jest w dalszej analizie pomijana jako nieistotna strategicznie.

Analiza SWOT daje wartościowy rezultat analityczny pod warunkiem, że jest stosowana konsekwentnie i świadomie. Analiza SWOT powszechnie stosowana jest przy planowaniu rozwoju regionalnego i lokalnego, planowaniu przestrzennym oraz programowaniu urbanistycznym.

Celem analizy SWOT jest wskazanie istotnych słabych i mocnych stron analizowanej przestrzeni, jakie wynikają z istniejącego stanu jej zagospodarowania i z dotychczas osiągniętego poziomu rozwoju, z cech środowiska przyrodniczego oraz ze struktury społeczno-demograficznej. Słabe strony są cechami niekorzystnymi dla

dalszego rozwoju obszaru, natomiast mocne strony są czynnikami w różnym stopniu sprzyjającymi rozwojowi.

Analiza dwóch grup czynników – zewnętrznych i wewnętrznych, rozpatrywana jest pod kątem pozytywnego i negatywnego wpływu na rozwój jednostki pozwalając określić następujące grupy czynników, zjawisk i procesów:

- zewnętrzne pozytywne - SZANSE,
- zewnętrzne negatywne - ZAGROŻENIA,
- wewnętrzne pozytywne - SILNE STRONY,
- wewnętrzne negatywne - SŁABE STRONY.

Przez szanse należy rozumieć zjawiska stwarzające możliwości rozwoju jednostki niezależnie od niej samej. Szanse jako czynniki, które mają pozytywny wpływ na funkcjonowanie i dalszy rozwój jednostki mogą stać się istotnymi bodźcami jej rozwoju.

Jako zagrożenia należy rozumieć negatywne zjawiska pochodzące z otoczenia jednostki, niezależne od podejmowanych przez nią działań. Zagrożenia te stanowią bariery utrudniające rozwój.

Przez silne strony należy rozumieć pozytywne zjawiska, na które wpływ ma sama jednostka. Mogą one być wynikiem położenia geograficznego, potencjału społecznego, gospodarczego, intelektualnego, stanu środowiska naturalnego oraz kondycji finansowej.

Natomiast słabe strony to zjawiska ograniczające możliwości rozwoju jednostki, na które ma ona wpływ. Można tu jako przykłady wymienić: braki w podstawowej infrastrukturze, słabą komunikację wewnętrzną czy niedostateczną promocję.

Aby cele i działania przewidziane do realizacji odzwierciedlały rzeczywiste potrzeby warto większą uwagę zwrócić na otoczenie obszaru, który odbiera impulsy płynące z zewnątrz również jako szanse i zagrożenia. Można je scharakteryzować jako:

- otoczenie **globalne** (makrootoczenie) - jednostka działa w określonym systemie ekonomicznym, społecznym, prawnym i politycznym, pomimo tego, że otoczenie to bardzo silnie wpływa na jej funkcjonowanie i rozwój to jednostka sama nie ma na nie większego wpływu. Odczytuje jedynie sygnały nadawane przez otoczenie jako szanse i zagrożenia. Jako przykładowe elementy takiego otoczenia można wymienić: dynamikę rozwoju gospodarczego, ogólną kondycję gospodarki, zmiany w stylu życia, preferencje konsumpcyjne, formy spędzania wolnego czasu, procesy innowacyjne zachodzące w gospodarce i inne,

- otoczenie **terytorialne** (przestrzenne) – otoczenie to również istotnie wpływa na warunki funkcjonowania i rozwoju jednostki, przy czym w odróżnieniu od otoczenia globalnego, jednostka może na nie aktywnie wpływać. Inaczej mówiąc określone sąsiedztwo jest przesądzone, natomiast relacje sąsiedzkie w dużym stopniu są sprawą otwartą. Możemy je rozpatrywać na płaszczyźnie stosunków z innymi gminami nie zapominając, że jest ona również jednym z elementów systemu: **krajowego, wojewódzkiego czy powiatowego**. Typowymi elementami takiego otoczenia będą: integracja z Unią Europejską, koniunktura w gospodarce, handlu zagranicznym, polityka zagospodarowania przestrzennego, polityka regionalna czy ochrony i kształtowania środowiska.

Analizując te czynniki na bieżąco, jednostka może w skuteczny sposób realizować podjęte działania niwelując jednocześnie sytuacje, które mogą być dla niej źródłem problemów.

7.1. Mocne i słabe strony

Poniższa tabela przedstawia zestawienie mocnych i słabych stron gmin objętych strategią rozwoju i współpracy tj. Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk oraz Huszcza w kontekście prowadzonej działalności turystycznej. Zgodnie z metodologią przeprowadzania analizy SWOT, są to czynniki wewnętrzne, które stanowią łączny potencjał rozwojowy jednostek lub jego zagrożenie.

Tabela 2. Analiza SWOT - mocne i słabe strony

Strengths MOCNE STRONY	Weaknesses SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Dziewicze, nieskażone środowisko naturalne ✓ Wartość historyczna i poznawcza miejscowości obszaru ✓ Przebiegające w bliskim sąsiedztwie szlaki turystyczne (regionalne, lokalne), w tym Szlak Greenway „Dziedzictwo Wschodu”, Wschodni Szlak Rowerowy GREENVELO, ✓ Bogate dziedzictwo kulturowe (liczne zabytki, stanowiska archeologiczne, kultywowanie tradycji ludowych) ✓ Przebieg przez obszar gmin znaczącego szlaku komunikacyjnego województwa - drogi krajowej Nr 12 łączącej zachód Europy z Ukrainą ✓ Znaczne zasoby siły roboczej ✓ Duże zasoby terenów inwestycyjnych ✓ Korzystna lokalizacja względem obszaru transgranicznego oraz względem większych miast regionu: Lublina, Chełma, Zamościa, ✓ Bliskość lotniska Lublin Airport w Świdniku ✓ Bardzo dobre warunki glebowe, wodne i klimatyczne do rozwoju rolnictwa ✓ Nieskażone powietrze ✓ Bogate walory przyrodniczo-krajobrazowe ✓ Czyste ekologicznie zbiorniki wodne ✓ Dobra baza do rozwoju przetwórstwa rolno-spożywczego ✓ Powstająca i rozbudowywana infrastruktura rowerowa ✓ Wolne tereny rekreacyjne do rozwoju różnych form turystyki (w tym agroturystyki) 	<ul style="list-style-type: none"> — Niekorzystne tendencje demograficzne — Słabo rozwinięta przedsiębiorczość — Niekorzystna struktura gospodarcza regionu z dominującą pozycją sektora rolnego — Niepełne zwodociągowanie i skanalizowanie oraz zgazyfikowanie obszaru — Zły stan infrastruktury drogowej (szczególnie dróg powiatowych) — Niewystarczająca ilość ośrodków sportu i rekreacji — Niedostateczna liczba obiektów noclegowych i gastronomicznych — Niedostateczna liczba gospodarstw agroturystycznych — Niewystarczające połączenia komunikacyjne z sąsiednimi gminami — Duże bezrobocie (również ukryte w rolnictwie) — Niewielkie zainteresowanie ze strony inwestorów zewnętrznych — Brak atrakcyjnej, wspólnej, zintegrowanej oferty turystycznej pozwalającej na pozyskanie oraz zatrzymanie turysty — Słaba oferta noclegowa — Sezonowość ruchu turystycznego — Niedostateczna promocja obszaru jako terenu turystycznego — Niechętna postawa części mieszkańców (niechęć do współpracy, brak otwartości na zmiany) — Brak wypromowanych produktów lokalnych w poszczególnych gminach — Słaba oferta gastronomiczna - brak specyfiki kulinarnej obszaru — Niska świadomość korzyści ze współpracy w obszarze turystyki wśród mieszkańców obszaru (łączenie działań) — Słaba kondycja finansowa istniejących przedsiębiorstw — Brak postaw przedsiębiorczych w zakresie turystyki wśród mieszkańców — Brak wspólnego, kompleksowego systemu informacji turystycznej

Opracowanie własne: BENEFIT PROJEKT

Uzupełnieniem dla mocnych i słabych stron opisujących obszar w zależności od ich wpływu na działalność turystyczną jest informacja o trendach panujących w analizowanym obszarze. Korzystnie, na tle innych gmin, lecz nadal niewystarczająco w stosunku do potrzeb, przedstawia się stan gminnej infrastruktury wodociągowej, energetycznej i telekomunikacyjnej z której korzystać będą również turyści. Liczba przedsiębiorstw na terenie gmin powoli rośnie, jednak wzrost ten jest niewystarczający, szczególnie niewielki wzrost liczby przedsiębiorców odnotowuje się w dziedzinie turystyki. Istotną rolę w lokalnej gospodarce i rynku pracy obszaru odgrywa sektor usług. Maleje bezrobocie wśród kobiet, ale nadal istnieje podobne tempo emigracji zarobkowej za granicę oraz do większych ośrodków gospodarczych. Szczególną uwagę zwraca fakt, że mieszkańcy gmin wolą emigrować za granicę, a nie widzą możliwości założenia i rozwinięcia działalności w swojej rodzinnej gminie. Nie zawsze przecież istnieje konieczność rejestracji działalności. Korzystając z istniejącego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, można zająć się turystyką w postaci gospodarstwa agroturystycznego. Na terenie gmin prowadzona jest działalność kulturalna, mieszkańcy posiadają dostęp do edukacji na poziomie podstawowym i gimnazjalnym, funkcjonują organizacje pozarządowe. W gminach objętych strategią wciąż kultywuje się lokalne tradycje i obyczaje, co jest bardzo ważnym elementem budowania poczucia tożsamości mieszkańców, ich związku z miejscem zamieszkania oraz wzajemnymi relacjami sąsiedzkimi. Popularyzacja i rozpowszechnianie wciąż kultywowanych tradycji ludowych przyczynia się do promowania gminy i rozwoju turystyki.

Jednocześnie zmniejsza się liczba osób w wieku przedprodukcyjnym, możliwe jest pogłębianie się zjawiska starzenia się lokalnej społeczności. Gminy nie posiadają na tyle dostatecznie rozwiniętej bazy materialnej turystyki (np. noclegowej, gastronomicznej), by w pełni zaspokoić potrzeby potencjalnych osób odwiedzających, aby rozwój tej gałęzi gospodarki przebiegał w sposób niezakłócony. Braki w infrastrukturze turystycznej utrudniają rozwój turystyki oraz promocję regionu. Wiele obiektów zabytkowych i miejsc pamięci ulega degradacji, co dodatkowo wpływa niekorzystnie na atrakcyjność turystyczną gminy. Z tymi problemami wiąże się kolejny – niepełne wykorzystanie istniejącego potencjału turystycznego w procesie rozwoju. Co gorsza bierność, marazm i brak wiary w sukces powoduje, że nie jest podejmowana aktywność w zakresie działalności turystycznej mimo sprzyjających warunków. Konieczne jest zatem podjęcie szerszych działań mających na celu promocję walorów turystycznych i inwestycyjnych gmin, gdyż obecnie nie są one dostatecznie wypromowane, co utrudnia zachęcenie odwiedzających do przyjazdu oraz przyciągnięcie kapitału zewnętrznego. Bardzo

ważnym elementem tych działań są sprzyjające czynniki otoczenia opisane w dalszej części strategii.

7.2. Szanse i zagrożenia

W poniższej tabeli zgrupowano szanse i zagrożenia rozwoju gmin: Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk oraz Huszcza. Są to czynniki zewnętrzne, znajdujące się w otoczeniu bliższym i dalszym, które mogą wspomagać proces rozwoju jednostki lub go zakłócać.

Tabela 3. Analiza SWOT – szanse i zagrożenia

Opportunities SZANSE	Threats ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> ↑ Wykorzystanie mało przekształconego środowiska do rozwoju bardziej dochodowych form produkcji rolnej oraz rozwoju turystyki ↑ Wykorzystanie walorów przyrodniczych i turystycznych regionu ↑ Rozwój turystyki (promocja gmin) ↑ Budowa odpowiedniej infrastruktury turystycznej ↑ Promocja produktów regionalnych ↑ Rozwijający się sektor usług ↑ Rozwój współpracy transgranicznej z Ukrainą ↑ Rozwój społeczeństwa informacyjnego ↑ Rozwój przedsiębiorczości ↑ Zaangażowanie pracowników urzędów JST w pozyskiwanie środków pomocowych UE ↑ Dobre kontakty z samorządowcami ukraińskimi ↑ Możliwość pozyskania środków zewnętrznych na rozwój turystyki (fundusze UE, fundusze szwajcarskie, fundusze norweskie) ↑ Wykorzystanie internetu jako źródła promocji, sprzedaży i dystrybucji oferty ↑ Rozwój technologii IT w turystyce (aplikacje mobilne, multimedialne interaktywne przewodniki) 	<ul style="list-style-type: none"> ↓ Emigracja zarobkowa młodych i wykształconych mieszkańców gminy ↓ Niska aktywność społeczeństwa w zakresie aktywności turystycznej ↓ Obawa mieszkańców gmin przed podejmowaniem działań agroturystycznych ↓ Bierna postawa mieszkańców w zakresie tworzenia produktów turystycznych ↓ Coraz bardziej starzejące się społeczeństwo ↓ Zamierające tradycje lokalne ↓ Marazm społeczności lokalnej ↓ Wzrost popularności takich form aktywności jak jazda kładami, skuterami, motocrossami – niekontrolowana ekspansja na tereny cenne przyrodniczo ↓ Konkurencja ze strony turystycznych ośrodków regionalnych: Roztocze Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie ↓ Niechęć mieszkańców wobec innowacyjnych pomysłów władz samorządowych

Opportunities SZANSE	Threats ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> ↑ Duża aktywność turystyczna obszarów miejskich województwa, w tym szczególnie miast powiatowych ↑ Możliwość wykorzystania wolnych obiektów np. na powierzchnie gospodarcze ↑ Możliwość promowania gminy jako miejsca czystego ekologicznie ↑ Przekwalifikowanie, uzupełnienie wykształcenia młodych bezrobotnych z terenu gminy do obsługi ruchu turystycznego ↑ Wzrost znaczenia ekologicznych źródeł energii ↑ Rozwój turystyki, agroturystyki i rekreacji w oparciu o istniejące walory naturalne, obiekty zabytkowe i kulturowe ↑ Wzrost znaczenia wschodniej granicy państwowej w ramach członkostwa w Unii Europejskiej ↑ Podpisanie przez Ukrainę umowy stowarzyszeniowej z UE ↑ Wzrost zainteresowania wypoczynkiem na wsi ↑ Wzrost popularności turystyki aktywnej (piesza, rowerowa, jeździecka, kajakowa, przygodowa) ↑ Wzrost popularności turystyki poznawczej (turystyka przyrodnicza, w tym ekoturystyka, turystyka kulturowa, turystyka sentymalna, kulinarna, krajoznawcza) ↑ Bliskość Ukrainy – rynek potencjalnych klientów i turystów 	<ul style="list-style-type: none"> ↓ Brak tradycji wykorzystywania istniejących walorów naturalnych ↓ Migracja ludzi młodych i wykształconych ↓ Utrata walorów historycznych i turystycznych gminy spowodowanych niskimi nakładami na remonty zabytków ↓ Postępujące ubożenie społeczeństwa w wyniku braku dochodów i zwiększenie liczby patologii społecznych ↓ Niskie zainteresowanie inwestorów zewnętrznymi alokacją kapitału, zwłaszcza w sferze rynkowej, tworzącej miejsca pracy

Opracowanie własne: BENEFIT PROJEKT

Do szans sprzyjających rozwojowi obszaru, zaliczyć należy przede wszystkim możliwości pozyskania środków zewnętrznych, w szczególności funduszy unijnych, na realizację różnorodnych przedsięwzięć, umożliwiających rozwiązanie zdiagnozowanych problemów i wykorzystanie posiadanego przez gminy potencjału – szczególnie turystycznego. Korzystny wpływ na procesy rozwojowe gmin Leśniowice, Żmudź, Wojślawice, Dorohusk oraz Huszcza będą miały także polityki i strategie opracowane na wyższych szczeblach, takie jak polityka rozwoju powiatu i regionu oraz współpracy transgranicznej. Polityki te zakładają spójny rozwój wszystkich jednostek, a wszystkie przedsięwzięcia prorozwojowe, jakie w nich będą realizowane, wpisują się w szerszą politykę, wdrażaną na poziomie ponadlokalnym. Ułatwia to pozyskiwanie środków zewnętrznych i uzasadnia wiele działań mających na celu wykorzystanie istniejącego potencjału i stymulowanie rozwoju.

Najważniejszą szasną dla osiągnięcia zdefiniowanych celów strategii jest coraz wyższy poziom tzw. stopy życiowej Polaków, a co za tym idzie, przeznaczanie coraz większych środków finansowych na zdrowie, wypoczynek i aktywne spędzanie wolnego czasu. Miejsca takie, jak obszary gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk oraz Huszcza – czyli obszary dziewicze naturalnie są doskonałym miejscem odpoczynku z dala od zatrutych dużych miast. Dzięki przedsięwzięciom promocyjnym podejmowanym przez różnorodne instytucje i organizacje w całym regionie, Lubelszczyzna staje się coraz bardziej rozpoznawalna, zarówno w kraju, jak i na skalę międzynarodową, a do Lublina przyjeżdża coraz więcej turystów. Stanowi to szansę na rozwój turystyki dla wszystkich miejscowości województwa lubelskiego, w szczególności dla tych położonych stosunkowo niedaleko stolicy regionu. Od kilku lat zauważa się tendencje turystów, do łączenia pobytu w dużym ośrodku miejskim z odwiedzinami terenów z nim sąsiadujących. Część turystów wybiera miejsca najbardziej znane, jednak coraz większa grupa odwiedzających poszukuje miejsc jeszcze szeroko nieodkrytych. Warto wykorzystać tę tendencję i dotrzeć z ofertą do potencjalnych turystów tego typu. Gminom sprzyja także fakt, że wzrasta zainteresowanie turystyką weekendową (krótkie podróże mieszkańców dużych miast, często odbywane w weekendy, mające na celu regenerację sił przed kolejnym tygodniem pracy), którzy na cel podróży często wybierają miejscowości mniej znane, za to stosunkowo blisko położone. Popularna jest także turystyka krajoznawcza – odpoczynek połączony ze zdobywaniem wiedzy o miejscu, w którym się odpoczywa, odwiedziny ważnych miejsc historycznych, rzadkich obiektów zabytkowych, itp. Gminy Leśniowice, Dorohusk, Żmudź, Wojsławice oraz Huszcza mogą zatem stanowić atrakcyjne miejsce odwiedzin dla turysty odbywającego podróże krajoznawcze. Koniecznym uzupełnieniem będzie wzmocnienie promocji tego regionu w Polsce i na Ukrainie.

Do najpoważniejszych zagrożeń zewnętrznych, mogących zakłócić proces rozwoju Gmin, należy wysoka konkurencyjność ze strony sąsiednich obszarów jako miejsc atrakcyjnych turystycznie i miejsc lokalizacji inwestycji przez inwestorów zewnętrznych. W niewielkiej odległości od terenów objętych niniejszą strategią położonych jest wiele miejscowości posiadających korzystne cechy, dzięki którym mogą one przyciągać zarówno osoby odwiedzające, jak i inwestorów. Konieczne jest eksponowanie walorów gmin i ich promocja na większą skalę, by mogła ona z nimi konkurować i przyciągać odwiedzających. Niezwykle poważnym zagrożeniem dla największych atutów gmin, jakimi są walory przyrodniczo-krajobrazowe, może stać się zanieczyszczenie środowiska, które może mieć negatywne oddziaływanie na obszar wypoczynku.

Podsumowując, należy stwierdzić, że gminy Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk oraz Huszcza posiadają duży potencjał rozwojowy, który powinien zostać wykorzystany. Polityka prorozwojowa powinna być oparta na lokalnych zasobach i walorach stanowiących atuty miejscowości, a jednocześnie musi dążyć do wykorzystania pojawiających się szans zewnętrznych. Konieczne jest także rozwiązywanie problemów składających się na słabe strony gmin i minimalizowanie wpływu zagrożeń zewnętrznych.

8. PLAN STRATEGICZNY WSPÓŁPRACY TRANGRANICZNEJ W ZAKRESIE TURYSTYKI

W polskim prawie podstawą współpracy transgranicznej jest Konstytucja RP. Mówi o niej art. 172: „jednostka samorządu terytorialnego ma prawo przystępowania do międzynarodowych zrzeszeń społeczności lokalnych i regionalnych oraz współpracy ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państw”. Szczegółowo aspekty i zakres tej współpracy reguluje Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 o samorządzie województwa (Dz. U. Nr 91, poz. 576). W ustawie tej określone zostały główne cele współpracy zagranicznej, priorytety geograficzne przyszłej współpracy a także zamierzenia co do przystępowania do międzynarodowych zrzeszeń regionalnych.

Warto zaznaczyć, że Ustawa mówi nie tylko o prawie samorządów do podejmowania współpracy, ale także o obowiązku podejmowania takiej współpracy. Regulacje prawne odnośnie współpracy transgranicznej zawierają także dokumenty międzynarodowe, takie jak: Europejska Konwencja Ramowa o współpracy transgranicznej między wspólnotami i władzami terytorialnymi (Konwencja Madrycka), Europejska Karta Regionów Granicznych i Transgranicznych. Definiują one współpracę transgraniczną oraz podkreślają, że odnosi się ona nie tylko do działań władz lokalnych czy regionalnych, lecz także do wspólnych inicjatyw przedsiębiorstw, organizacji i mieszkańców.

Idea współpracy lokalnych i regionalnych społeczności wykraczającej poza granice państwowe zrodziła się w Europie Zachodniej po II wojnie światowej. Jej pionierami były regiony z pogranicza norwesko – szwedzko - fińskiego, holendersko - niemieckiego oraz niemiecko - francuskiego. W kolejnych latach idea współpracy transgranicznej stawała się coraz bardziej popularna w innych krajach Europy Zachodniej. Rozwój współpracy transgranicznej w Europie Środkowo – Wschodniej umożliwiły dopiero przemiany społeczno – polityczne zapoczątkowane w 1989 r. Jednakże wciąż współpraca regionów w Europie Środkowo – Wschodniej jest najmniej rozwinięta i spotyka się z trudnościami i barierami.

Tendencja taka widoczna jest także, gdy spojrzymy na rozwój współpracy transgranicznej Polski. Najlepiej rozwinięta współpraca występuje z krajami i regionami Europy Zachodniej. Natomiast wciąż słabo rozwinięta jest współpraca z regionami i miastami Europy Środkowo – Wschodniej. Dlatego tak ważne są wszelkie inicjatywy podejmowane w celu podniesienia jakości tej współpracy.

Na przestrzeni lat zmieniały się cele jakie wyznaczane były dla współpracy transgranicznej, co wiązało się głównie z polityką zagraniczną państw. W miarę rozwoju współpracy transgranicznej zaczęto przenosić ją na inne płaszczyzny. Jedną z nich była współpraca gospodarcza. Szybko okazało się, że przynosi ona korzyści ekonomiczne, co przełożyło się na zacieśnienie współpracy między graniczącymi państwami, regionami, czy miastami partnerskimi

Obecnie cele współpracy transgranicznej wykraczają poza ramy współpracy politycznej czy gospodarczej. Obejmuje ona bowiem działania w dziedzinach:

- ochrony środowiska,
- transportu,
- współpracy naukowo-badawczej,
- bezpieczeństwa międzynarodowego,
- kultury,
- turystyki.

Pierwszą transgraniczną kooperacją pomiędzy gminami programującymi wspólną strategię rozwoju była realizacja projektu „Współpraca polsko-ukraińska na rzecz rozwoju turystyki na obszarze przygranicznym” była współpraca podjęta między Gminą Dorohusk i Gminą Huszcza w oparciu o umowę partnerską zawartą w grudniu 2008 roku. Gmina Dorohusk po stronie polskiej i ukraińska Gmina Huszcza prowadzą wspólne działania dotyczące między innymi wymiany wzajemnych doświadczeń oraz podejmowania wspólnych działań w obszarze edukacji, kultury, opieki zdrowotnej oraz społecznej. Przejawem rzeczywistej współpracy wskazanych samorządów była również wspólna realizacja następujących projektów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej w ramach Funduszu Małych Projektów PHARE: „Wzajemne zrozumienie szansą rozwoju – polsko-ukraińska nauka języka biznesowego dla młodzieży” oraz „Nadbużański Plener Artystyczny – Burzany 2003”.

Analizując historię współpracy między podmiotami uczestniczącymi w projekcie wartym podkreślenia jest również fakt, że polscy partnerzy współpracują w układzie partnerskim od 9 września 2008 roku w ramach Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Ziemi Chełmskiej”. Od momentu powstania LGD wspólnie podejmują oni liczne inicjatywy na rzecz rozwoju Ziemi Chełmskiej ze szczególnym naciskiem na rozwój turystyki. Wymiernym efektem podjętej kooperacji są organizowane od 2009 roku prestiżowe imprezy plenerowe (m.in. turniej gmin „Między nami sąsiadami” –

w 2010 roku w przedsięwzięciu uczestniczyli także przedstawiciele z Gminy Huszcza, „Jarmark Nadbużański”), jak również rajdy turystyczne (Rajd Szlakiem Kredą Pisanym). Dodatkowo członkowie stowarzyszenia aktywnie biorą udział w działaniach ukierunkowanych na promocję turystyczną Powiatu chełmskiego oraz kultywowanie regionalnej tradycji i walorów dziedzictwa narodowego (opracowywanie folderów turystycznych, organizacja kiermaszy przedświątecznych oraz potraw wielkanocnych i bożonarodzeniowych).

Od sierpnia 2013 roku realizowany jest projekt „Współpraca polsko-ukraińska na rzecz rozwoju turystyki na obszarze przygranicznym”, którego głównym celem jest Poprawa atrakcyjności turystycznej oraz wspieranie procesów pełnego wykorzystania potencjału turystycznego obszaru Gmin Leśniowice, Żmudź, Dorohusk, Wojśławice (po stronie polskiej) oraz Gminy Huszcza (po stronie ukraińskiej). Cele szczegółowe to:

- Uruchomienie odpowiedniego pod względem jakościowym zaplecza umożliwiającego rozwój zinstytucjonalizowanych form współpracy transgranicznej i wymiany kulturalnej oraz pełniejsze wykorzystanie walorów turystycznych pogranicza polsko-ukraińskiego poprzez rozbudowę, wyposażenie oraz poprawę stanu infrastruktury obiektów turystyczno-rekreacyjnych zlokalizowanych na obszarze Gmin Leśniowice, Huszcza, Dorohusk, Wojśławice oraz Żmudź,
- Zacieśnianie współpracy transgranicznej poprzez podejmowanie przedsięwzięć przekonujących o korzyściach płynących z zasady dobrego sąsiedztwa i partnerskiej współpracy,
- Odpowiednio skoordynowana promocja turystyczna i marketing obu regionów, szkolenia z zakresu turystyki oraz popularyzacja i upowszechnianie informacji na temat rozwijanej współpracy transgranicznej wśród mieszkańców Województwa Lubelskiego i Obwodu Wołyńskiego.

Projekt jest realizowany w układzie partnerskim pomiędzy Gminami Leśniowice, Żmudź, Dorohusk, Wojśławice, Gminą Huszcza (Ukraina) oraz Stowarzyszeniem Lokalna Grupa Działania Ziemi Chełmskiej. Efektami realizacji projektu są:

- Poprawa stanu infrastruktury towarzyszącej, zagospodarowanie i wyposażenie zbiornika „Maczuły” w miejscowości Horodysko (Gmina Leśniowice).
- Uruchomienie w byłym budynku szkoły podstawowej w Kumowie Plebańskim odpowiedniego pod względem jakościowym zaplecza umożliwiającego rozwój różnych form współpracy transgranicznej i wymiany kulturalnej w celu przystosowania obiektu na potrzeby pełnienia w przyszłości transgranicznego ośrodka współpracy na płaszczyźnie kulturalnej - Dom spotkań „Na pograniczu kultur” (Gmina Leśniowice).

- Poprawa stanu infrastruktury towarzyszącej, zagospodarowanie i wyposażenie zbiornika „Dębowy Las” w miejscowości Wołkowiany (Gmina Żmudź).
- Poprawa stanu infrastruktury towarzyszącej i zagospodarowanie oraz wyposażenie zbiornika wodnego w Wojsławicach (Gmina Wojsławice).
- Poprawa stanu infrastruktury towarzyszącej, wyposażenie i zagospodarowanie zbiornika wodnego w Husynnem (Gmina Dorohusk).
- Poprawa stanu infrastruktury towarzyszącej, zagospodarowanie i dodatkowe wyposażenie zbiornika wodnego w miejscowości Huszcza (Gmina Huszcza).
- Organizacja cyklicznych, polsko–ukraińskich imprez kulturalnych, warsztatów, seminariów ukierunkowanych na wzajemną promocję walorów dziedzictwa narodowego oraz walorów turystyczno – krajoznawczych regionów Lubelszczyzny i Obwodu Wołyńskiego.
- Promocja turystyczna oraz promocja działań projektowych poprzez kampanię w mediach, gadżety reklamowe, stronę internetową oraz wydawnictwa projektowe.
- Zorganizowanie cyklu szkoleń i spotkań informacyjnych z zakresu rozwoju turystyki i agroturystyki oraz konferencji projektowych

W nieodległych planach planowane jest przyłączenie efektów realizacji projektu do większych inicjatyw w postaci połączenia tras rowerowych leżących na terenie gmin (m.in. „Malowniczy Wschód”) z trasami GreenVelo i Greenways, których części usytuowane są w sąsiednich gminach. Pojawia się także szansa na uruchomienie ruchu pieszego/rowerowego na przejściu Beredyszczce-Jagodzin, co stworzy możliwość wydłużeniu trasy do Gminy Huszcza i uzyskanie statusu trasy transgranicznej.

8.1. Wizja turystyczna

Programowanie polityki rozwoju wymaga określenia jaki ma być jej efekt i za pomocą jakich działań ma on zostać osiągnięty. Pierwszym etapem opracowania części projekcyjnej procesu kształtowania polityki prorozwojowej jest wskazanie wizji i misji rozwoju jednostek objętych Strategią.

Wizja określa pożądany stan przyszły, do którego dążyć będzie obszar w założonym okresie oraz przewidywany obraz gmin stanowiący całościowy efekt wdrożenia działań zaplanowanych do wykonania w ramach przyjętego planu. Wizja opisuje, jak przyjęta polityka prorozwojowa wpłynie na gminy, w jaki sposób je zmieni i jakie się one staną po jej wprowadzeniu. Wizja jest ustalona na podstawie diagnozy

stanu obecnego, przeprowadzonej analizy SWOT oraz zidentyfikowanych przez mieszkańców potrzeb.

Wizję dla Strategii rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza określono w następujący sposób:

Region o osobliwych i unikalnych walorach przyrodniczych, kultywujący tradycje tożsame z początkami jego państwowości. Ośrodek turystyczny, w którym historia zaciera wszelkie granice, a każdy gość może odnaleźć głęboką integrację z naturą.

Wizja została sformułowana w taki sposób, by podkreślić, iż gminy prowadzące wspólną politykę rozwoju w zakresie turystyki i współpracy transgranicznej, obszar objęty strategią traktują w tym zakresie w sposób jednolity i jednorodny pomimo istniejących faktycznych granic. Polityka gmin prowadzona w ramach realizacji strategii będzie zmierzała do uruchomienia przejść granicznych, również pieszych i rowerowych łączących gminy polskie i ukraińskie. Programowana polityka strategiczna prowadzona będzie również zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Oznacza to położenie równomiernego nacisku na obszary problemowe i wykorzystywanie atutów gmin w taki sposób, by nie doprowadzić do degradacji środowiska naturalnego. Efekty wdrożenia działań prorozwojowych będą odczuwalne zarówno w poprawie jakości życia mieszkańców, jak też w zwiększeniu rozpoznawalności gmin wśród turystów i inwestorów, podniesieniu aktywności i stopnia zintegrowania członków wspólnoty lokalnej oraz w funkcjonowaniu sfery gospodarczej. Wizja zakłada wpływ polityki prorozwojowej na różne obszary życia lokalnego oraz osiągnięcie komplementarnych, uzupełniających się i wzmacniających swoje rezultaty celów.

Wizja turystyczna pomaga rozwijać obszar w jasno określonym kierunku. Może ją rozpoznać i zrozumieć każdy mieszkaniec obszaru objętego strategią, w szczególności osoba zarządzająca gminą i jej zespół. Wizja daje okazję do dyskusji i innowacyjności, jest płaszczyzną porozumienia i zjednoczenia sił, pobudzając wyobraźnię i skłaniając do działania.

8.2. Misja turystyczna

Misja służy wykonaniu przyjętej wizji i stanowi ona cel generalny Strategii rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza. Opisuje ona sposób, w jaki wizja zostanie wdrożona i stanowi całościowe zestawienie kierunków działań koniecznych do realizacji planu strategicznego. Misja odwołuje się ona do wszystkich podmiotów, które będą miały wpływ na proces rozwoju - władz gminnych, mieszkańców, organizacji pozarządowych, przedsiębiorców. Misja ma na celu ukierunkowanie podejmowanych działań tak, by przyniosły one oczekiwane efekty. Misję turystyczną sformułowano w sposób następujący:

Tworzenie i wdrażanie wysokiej jakości, unikalnych produktów turystycznych, tworzenie atmosfery przyjaznej turystom oraz warunków przyjaznych inwestorom, przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju.

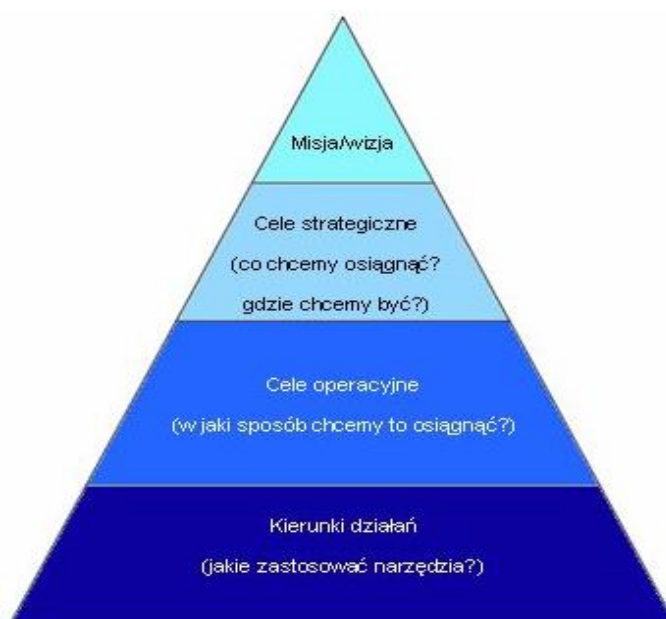
Misja zakłada pełne wdrożenie określonej w strategii polityki prorozwojowej. Założono, że będzie ona kładła równomierny nacisk na poszczególne obszary problemowe oraz interwencję w sferze gospodarczej i społecznej. Uwzględniono konieczność zapewnienia turystom i inwestorom dogodnych warunków dla podejmowanej przez nich aktywności. Przedstawiono także mieszkańcom obszaru możliwość współdziałania przy realizacji celu głównego i wynikających z niego celów szczegółowych oraz w efekcie zaspokojenia ich potrzeb (zarówno podstawowych, bytowych, jak również wyższego rzędu, takich jak uczestnictwo w kulturze, itp.). Zwrócono również uwagę na duże znaczenie poprawy jakości przestrzeni dla procesów rozwojowych. Wszystkie działania wdrażanie w ramach planu strategicznego muszą zachowywać zasady ochrony środowiska, gdyż walory przyrodniczo-krajobrazowe należą do głównych atutów gminy, niezbędne jest więc zapobieganie ich degradacji.

Przyjęta wizja gminy oraz misja strategiczna mają na celu odpowiednie ukierunkowanie polityki programowania rozwoju gmin i opisanie jej generalnych założeń. Szczegółowe kierunki działań i zadania prorozwojowe ujęte są na poziomie celów strategicznych i operacyjnych przypisanych do każdego obszaru problemowego.

8.3. Priorytety, cele strategiczne, kierunki działań

Cele strategiczne bezpośrednio wynikają z misji (celu generalnego), stanowią jej uszczegółowienie i niższy poziom w hierarchii planu strategicznego. Cele strategiczne pogrupowane są w sposób logiczny i uzasadniony w ramach poszczególnych obszarów problemowych, wyznaczonych w toku diagnozy stanu obecnego. Celom strategicznym przypisuje się cele operacyjne i kierunki działań, które warunkują podejmowanie odpowiednich zadań, wpływających na realizację polityki prorozwojowej. Schemat hierarchiczny przedstawiono na poniższym rysunku:

Rysunek 12. Schemat struktury celów

Opracowanie: BENEFIT PROJEKT

Diagnoza stanu obecnego, analiza SWOT, efekty pracy w gminnych zespołach oraz wyniki konsultacji społecznych wskazały, iż uzasadnione jest wyznaczenie następujących priorytetów:

Priorytet 1.

Intensyfikacja działań gmin w zakresie współpracy turystycznej, transgranicznej i gospodarczej.

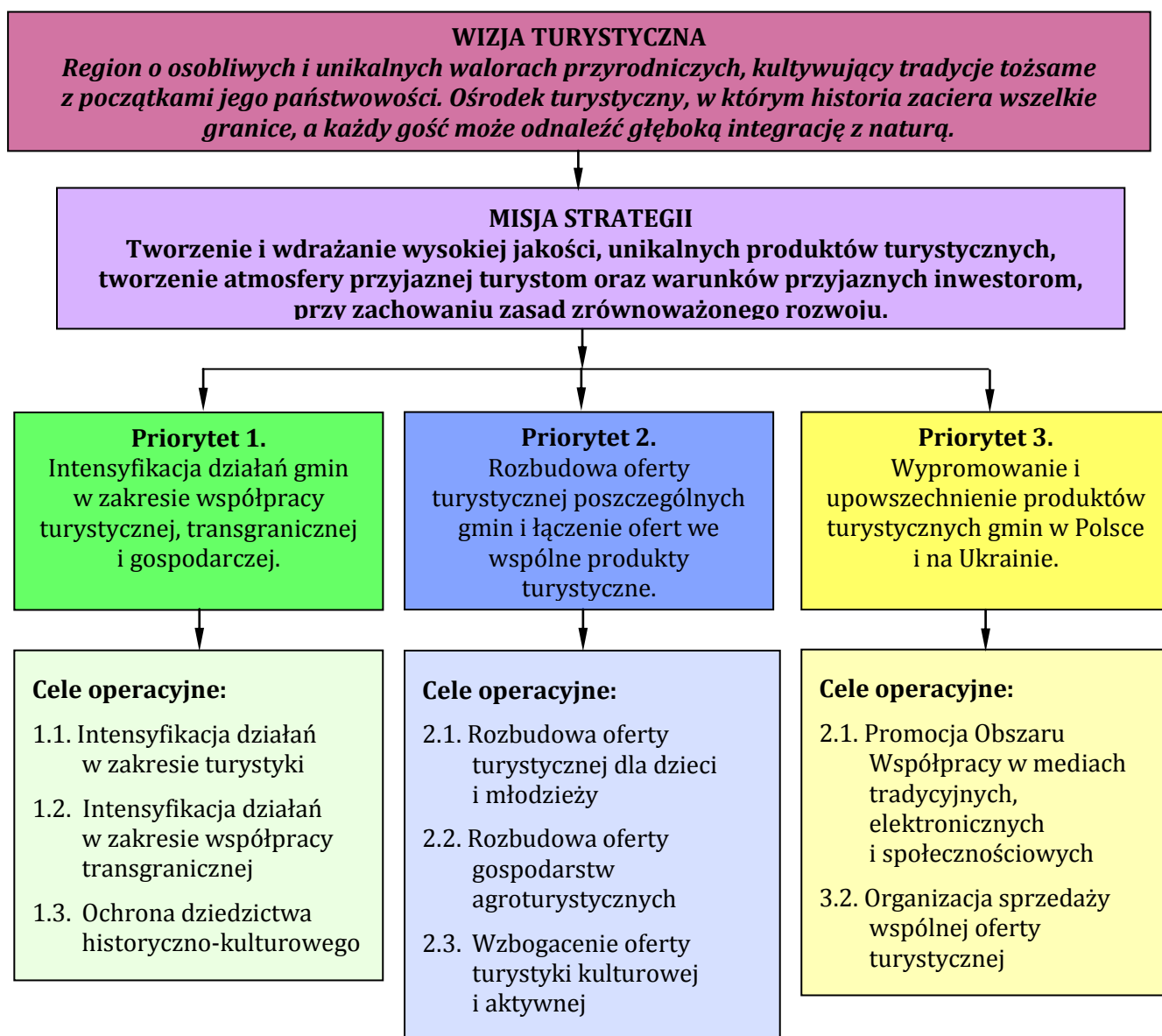
Priorytet 2.

Rozbudowa oferty turystycznej poszczególnych gmin i łączenie ofert we wspólne produkty turystyczne.

Priorytet 3.

Wypromowanie i upowszechnienie produktów turystycznych gmin w Polsce i na Ukrainie.

Rysunek 13. Zestawienie wizji, misji, celów strategicznych i operacyjnych.

Opracowanie: BENEFIT PROJEKT

Cele operacyjne to cele szczegółowe, bezpośrednio odnoszące się do zaplanowanych działań, opisujące, jakie efekty zostaną osiągnięte dzięki ich wdrożeniu. Stanowią one konkretyzację celów strategicznych, ogólniejszych, a ich osiągnięcie

możliwe jest także w krótkim okresie. Celom operacyjnym przypisano kierunki działań, a tam, gdzie było to możliwe, również poszczególne zadania.

Priorytet 1. „Intensyfikacja działań gmin w zakresie współpracy turystycznej, transgranicznej i gospodarczej”.

Zainteresowanie walorami turystycznymi i gospodarczymi jednostki jest ściśle uzależnione od dostępności do informacji, odpowiedniej promocji, fachowej i rzetelnej obsługi. Obecnie w tym zakresie w gminach objętych strategią rozwoju występuje wiele niedociągnięć. Występują ogromne luki w informacji dotyczącej aktywności turystycznej, gospodarczej i transgranicznej, które można realizować na rozpatrywanym obszarze. Poszczególne gminy prowadzą indywidualne działania dotyczące poszukiwania inwestorów, wymiany gospodarczej ze stroną ukraińską oraz organizacji i obsługi działalności turystycznej. Brak jest jednolitej oferty skierowanej do inwestorów i konsumentów zewnętrznych, nie tylko pomiędzy gminami programującymi strategię, ale również w jednostkach rozpatrywanych indywidualnie. Aby wzmocnić i uporządkować te działania należy wypracować system współpracy wielopodmiotowej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojślawice, Dorohusk oraz Huszcza.

Cel operacyjny 1.1.

Intensyfikacja działań w zakresie turystyki

Na terenie gmin brakuje trudno jest uzyskać spójną informację na temat możliwości odbycia wycieczki oraz aktywnego spędzenia wolnego czasu. Pomimo iż gminy prowadzą działania dotyczące turystyki, współpracują z przedsiębiorcami organizującymi i obsługującymi ruch turystyczny (w różnym zakresie w każdej z gmin), to są to działania niezorganizowane i w efekcie nietrafiające do szerokiego audytorium. Dalszym efektem jest mniejszy, niż możliwy odzew osób faktycznie zainteresowanych wizytą i wycieczką na obszarze gmin Leśniowice, Żmudź, Wojślawice, Dorohusk, Gmina Huszcza. Brak jest na terenie gmin Punktów Informacji Turystycznej. Brak jest sprawnego systemu rezerwacji usług turystycznych łatwo dostępnych dla indywidualnych turystów krajowych i zagranicznych. Bardzo ważnym elementem integracji działań będzie umiejętność zainteresowania inwestowaniem na terenie gmin przez firmy spoza obszaru, ale również umiejętność przekazania spójnej informacji dla lokalnych przedsiębiorców na temat możliwości działania w branży turystycznej. Koniecznym warunkiem osiągnięcia tego celu będzie kompetentny i odpowiednio przygotowany personel obsługujący punkty informacji turystycznej.

Proponowane kierunki działań oraz zadania:

- Stworzenie portalu spinającego wspólną ofertę turystyczną oraz informacje o bazie noclegowej i gastronomicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk oraz Huszcza,
- Wspólne działania z powiatem i województwem mające na celu modernizację dróg i infrastruktury towarzyszącej,
- Budowa i modernizacja dróg gminnych wraz z infrastrukturą towarzyszącą,
- Wsparcie przedsiębiorczości w zakresie turystyki,
- Stworzenie gminnych Punktów Informacji Turystycznej.

Cel operacyjny 1.2.

Intensyfikacja działań w zakresie współpracy transgranicznej

Jednym z ważniejszych atutów obszaru jest jej położenie w pobliżu wschodniej granicy Polski i jednocześnie wschodniej granicy Unii Europejskiej, a co więcej w skład jego wchodzi Gmina Huszcza leżąca po stronie Ukrainy. Partnerzy powinni sprawnie i efektywnie wykorzystać to położenie i upatrywać w nim szanse rozwojowe. Współpraca z krajami nie należącymi do UE, a w tym zwłaszcza Ukrainy, dla której Polska jest naturalnym partnerem pomocnym w wejściu do Wspólnoty jest wysokim priorytetem rozwojowym. Partnerstwo zawiązane w ramach współpracy międzynarodowej dotyczy współpracy gospodarczej, turystycznej oraz społecznej. Jako, że gminy leżące po wschodniej stronie współpracują już od kilku lat w ramach inicjatyw projektowych, pogłębianie współpracy będzie tym sprawniejsze. Ważnym zadaniem będzie również prowadzenie kampanii informacyjnej prowadzącej do efektywnej współpracy międzynarodowej.

Proponowane kierunki działań oraz zadania:

- Wsparcie informacyjne dotyczące sprawnego przejazdu przez granicę,
- Organizacja wymiany międzynarodowej w zakresie turystyki, gospodarki, nauki i kultury,
- Tworzenie wizerunku bezpiecznego wypoczynku na obszarze współpracy,
- Rozwój współpracy międzynarodowej.

Cel operacyjny 1.3.

Ochrona dziedzictwa historyczno-kulturowego

Uzupełnieniem oferty turystycznej powinny być atrakcje kulturalne oferowane przez obiekty kultury, nowoczesne i dostosowane do potrzeb współczesnego konsumenta (turysty). Równoległe z budową lub modernizacją obiektów kultury

rozwijane powinny być działania nakierowane na zachowanie, ochronę i rewitalizację materialnego dziedzictwa kulturowego, poprzez renowację, konserwację i adaptację obiektów zabytkowych na terenie gmin dla celów kulturalnych i turystycznych. Działania tego typu poprawią wizerunek gmin przyczyniając się do wzrostu atrakcyjności, mogą również posłużyć integracji i wymianie międzynarodowej.

Proponowane kierunki działań oraz zadania:

- Ochrona i renowacja zabytków,
- Stworzenie wspólnego kalendarza imprez promujących dziedzictwo historyczno-kulturowe,
- Przeprowadzenie badań archeologicznych i rekonstrukcja historycznych obiektów,
- Stworzenie ośrodków mających na celu odtwarzanie dawnych rzemiosł,
- Wsparcie dla grup rekonstrukcyjnych i pasjonatów.

Priorytet 2. „Rozbudowa oferty turystycznej poszczególnych gmin i łączenie ofert we wspólne produkty turystyczne”.

Rozwój turystyki opierać się będzie o funkcjonowanie takiej oferty i takich produktów turystycznych, które z uwagi na swoje unikalne cechy i oryginalną filozofię funkcjonowania będą chętniej wybierane przez turystów niż oferta innych turystycznych regionów Polski. Osiągnięcie takiej przewagi rynkowej jest procesem długotrwałym i skomplikowanym, wymaga, bowiem zaangażowania wielu osób i środków.

Zaoferowanie oraz prawidłowe funkcjonowanie produktów turystycznych, przy optymalnym wykorzystaniu zasobów obszaru, skutkować będzie wzrostem społeczno-gospodarczym regionu i przejawiać się będzie, poprzez wzrost liczby turystów, wzrostem dochodów i tworzeniem nowych miejsc pracy lub utrzymywaniem istniejących. Każda z tych zmian zachodzących na obszarze gmin przejawiać się będzie nie tylko w sferze usług sensu stricto turystycznych, ale również w innych sektorach, których istnienie jest nierozdzielnie związane z funkcjonowaniem turystyki. Osiągnięcie celu, jakim jest stworzenie zintegrowanej oferty turystycznej gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk oraz Huszcza za sobą konieczność podejmowania działań zarówno w zakresie kreacji nowych produktów i rozwijania już istniejących, ich modyfikacji i unowocześniania zgodnie z trendami rynkowymi i oczekiwaniami klientów, jak również w zakresie budowy, rozbudowy i stałej poprawy jakości infrastruktury gwarantującej efektywny i prawidłowy rozwój turystyki. Innymi

słowy, głównym założeniem działań podejmowanych w ramach realizacji celu pośredniego obszaru priorytetowego.

Działania podejmowane w ramach priorytetu mają na celu stworzenie koncepcji zintegrowanych produktów turystycznych pięciu gmin oraz następnie ich wdrażanie. Stanowi to, bowiem istotną szansę na dynamiczny

Cel operacyjny 2.1.

Rozbudowa oferty turystycznej dla dzieci i młodzieży

Celem rozwoju produktów skierowanych dla dzieci i młodzieży jest stworzenie obrazu obszaru jako regionu, który z uwagi na posiadane walory naturalne i historyczne każdy musi odwiedzić, najlepiej już podczas nauki w szkole. Turystyka dzieci i młodzieży jest segmentem o bardzo dużym potencjale rozwojowym i dotyczy, w dużym stopniu, osób z obszaru województwa lubelskiego ale również pozostałej części kraju oraz zza granicy wschodniej i zachodniej. Dzieci i młodzież są specyficznym klientem. Pomimo, iż trudno porównywać ich możliwości finansowe z np. biznesmenami, to należy pamiętać, iż stanowią oni segment przyszłości. W perspektywie, bowiem niecałej dekady, to dzieci będą pracować, prowadzić firmy czy wyjeżdżać na urlop. Jeżeli więc zapamiętają gminy tworzące obszar turystyczny jako miejsce niezliczonych możliwości, powrócą do niego niejednokrotnie. W ten sposób kształtuje się przyszłych klientów.

Proponowane kierunki działań oraz zadania:

- Stworzenie zielonych szkół w gminach,
- Stworzenie ofert organizacji rajdów rowerowych, pieszych, questingów, itp.,
- Organizacja kursów i warsztatów dawnych rzemiosł.

Cel operacyjny 2.2.

Rozbudowa oferty gospodarstw agroturystycznych

W związku z poszerzaniem oferty turystycznej istnieje konieczność stworzenia na tym obszarze odpowiedniej bazy noclegowej i gastronomicznej. Należy zadbać o rozwój bazy średniej klasy będącej w stanie przyjąć większe grupy turystów, gwarantującej jednocześnie wyżywienie. Istotnym elementem atrakcyjności turystycznej jest zagospodarowanie turystyczne. W celu uzyskania właściwego poziomu usług turystycznych, niezbędne jest między innymi zapewnienie odpowiednich warunków oferty, w pełni satysfakcjonujących turystów. Obecny poziom zagospodarowania turystycznego regionu jest niewystarczający. Szczególnie widoczne są mankamenty w zakresie bazy noclegowej i żywieniowej, które charakteryzują się na ogół dość niskim standardem oraz małą ilością miejsc, jak również niewielkim zróżnicowaniem pod

względem przydatności dla poszczególnych segmentów ruchu turystycznego. Podobne niedostosowanie do rosnących potrzeb rekreacyjnych i poznawczych zaobserwować można w poziomie rozwoju infrastruktury towarzyszącej.

Proponowane kierunki działań oraz zadania:

- Doradztwo informacyjno-szkoleniowe z zakresu zakładania i prowadzenia gospodarstw agroturystycznych,
- Stworzenie i promocja produktów regionalnych i tradycyjnych,
- Organizacja wzajemnego wsparcia (sieciowania) gospodarstw,
- Wsparcie w tworzeniu przez gospodarstwa agroturystyczne letnisk z możliwością udziału w pracach rolnych i możliwością przetwórstwa spożywczego.

Cel operacyjny 2.3.

Wzbogacenie oferty turystyki kulturowej i aktywnej

Obecny turysta jest osobą nie tylko zorientowaną na odpoczynek bierny polegający na opalaniu swojego ciała w pobliżu zbiornika wodnego, kąpiel czy inne rozrywki rekreacyjne na tafli wodnej, ale również, może nawet w większym stopniu, na turystykę aktywną. Bieganie, jazda na rowerze, trudne ścieżki turystyczne, zdobywanie punktów widokowych, to jest to co współczesnego turystę cieszy najbardziej. Gminy definiujące strategię, chcą zatem znacznie poszerzyć i rozbudować możliwość uskuteniania takich form wypoczynku, zarówno latem jak i zimą.

Proponowane kierunki działań oraz zadania:

- Stworzenie bazy gastronomicznej oraz oferty noclegowej dla większych grup turystycznych.
- Wyznaczenie i wykonanie pieszych, edukacyjnych, kajakowych, tras nordic walking, przyrodniczych, tematycznych i konnych szlaków turystycznych na terenie gmin.
- Stworzenie oferty sportów zimowych.
- Budowa parków linowych i ścian wspinaczkowych.
- Zagospodarowanie terenów wokół zbiorników wodnych.
- Budowa zbiorników wodnych w gminach Wojślawice i Leśniowice (realizacja zadania wykluczona jest na terenach usytuowanych w granicach obszarów Natura 2000).
- Wykorzystanie Wschodniego Szlaku Rowerowego Green Velo, itp. – połączenie, własne punkty MPR (Miejsc Przyjaznych Rowerzystom).
- Stworzenie oferty Ekomuzeów i wiosek tematycznych.
- Stworzenie oferty obozów archeologicznych.

Priorytet 3. „Wypromowanie i upowszechnienie produktów turystycznych Gmin w Polsce i na Ukrainie”.

Zaspokojenie potrzeby informacji turystycznej coraz częściej warunkuje odbycie podróży do danego regionu. Nadążenie za tymi zmianami wymagać będzie utworzenia w partnerstwie zintegrowanego systemu informacji turystycznej, który w sposób kompleksowy połączy informację, promocję, dystrybucję i obejmie wszelkie kanały rynkowe stając się stymulatorem popytu i podaży na rynku turystycznym. Wykorzystanie nowoczesnych technik informacyjnych dzięki którym uzyska się wysoką jakość informacji, czyli jej kompletność, wiarygodność, rzetelność, spójność i aktualność, podniesie atrakcyjność obszaru, a zarazem zwiększy jego dostępność i przyjazność dla turystów, zarówno krajowych jak i zagranicznych.

Cel operacyjny 3.1

Promocja Obszaru Współpracy w mediach tradycyjnych, elektronicznych i społecznościowych

Proponowane kierunki działań oraz zadania:

- Promocja portalu spinającego wspólną ofertę Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk oraz Huszcza.
- Przeprowadzenie kampanii promocyjnej produktów (foldery, publikacje, mailing itp.).
- Wyjazdy na targi ogólnokrajowe i międzynarodowe.
- Zorganizowanie trasy studyjnej dla dziennikarzy i touroperatorów.
- Budowa sieci kontaktów w mediach społecznościowych i umiejętne moderowanie wspólnych informacji o ofercie.
- Organizacja forum turystyki.
- Publikacja informacji o ofercie w mediach poświęconych turystyce.
- Wykonanie oznaczeń atrakcji turystycznych na terenie Gminy – wspólna oprawa graficzna.
- Rozwój marki „MALOWNICZY WSCHÓD”.

Rysunek 14. Trasa malowniczy wschód - część południowo-zachodnia

Źródło: Urząd Gminy Wojślawice

Niezbędnym czynnikiem pomyślnej sprzedaży usług i produktów turystycznych jest ich sprawne i pomyślne wypromowanie. W obecnym czasie dotarcie do konsumenta z ofertą jest bardzo utrudnione, potencjalny turysta jest bombardowany informacjami co do miejsc wypoczynku, szczególnie za granicą i w większych centrach turystycznych kraju.

Rysunek 15. Trasa malowniczy wschód - część północno-wschodnia

Źródło: Urząd Gminy Wojstawice

Te miejsca zajmują wiele czasu reklamowego ogólnopolskiej telewizji, która jednak nadal przeważa w mediach reklamowych. Instytucje dysponujące mniejszym budżetem, tak jak partnerzy obszaru strategicznego powinni skupić się na dostępnym im źródłach promocji, a szczególnie na tzw. marketingu wirusowym realizowanym w internecie i mediach społecznościowych.

Cel operacyjny 3.2.

Organizacja sprzedaży wspólnej oferty turystycznej

Dopełnieniem wymienionych wyżej działań w celach strategicznych w zakresie turystyki i współpracy transgranicznych będzie zbudowanie sieci kontaktów, która będzie wspólnie prowadzić dystrybucję produktów turystycznych. Operatorzy turystyczni, agencje i firmy turystyczne oraz inne podmioty ruchu turystycznego muszą posiadać pełny obraz obszaru gmin partnerskich poparte zachętami ekonomicznymi, aby byli zmotywowani do kierowania na obszar chełmski osób poszukujących miejsca do odbycia spokojnego wypoczynku na łonie natury, w dziewiczym środowisku.

- Powstanie podmiotu (np. stowarzyszenie, spółdzielnia socjalna) skupiającego branżę turystyczną dla promowania, upowszechniania i organizacji sprzedaży produktów turystycznych.
- Stworzenie sieci współpracy pomiędzy uczestnikami branży turystycznej w kraju i za granicą.
- Stworzenie wirtualnego panelu wymiany doświadczeń i współpracy na portalu pod adresem www.turystyka-pl-ua.eu lub inną, przystępniejszą domeną.
- Organizacja szkoleń z zakresu komercjalizacji, sprzedaży i promocji oferty turystycznej.

9. PLANY DZIAŁANIA W ZAKRESIE PROMOCJI I MARKETINGU TURYSTYCZNEGO

Zgodnie z art. 68 rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005, plan działania jest dokumentem zawierającym szczegółowy opis przedsięwzięć realizowanych w ramach realizacji Strategii rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza. Z uwagi na konieczność zachowania ciągłości zadań realizowanych przez gminy partnerskie z uwzględnieniem zmieniających się potrzeb, plany działania przygotowywane będą na okres pięcioletni, zatem przedstawione poniżej plany działań obejmują okres 2015–2020 r.

Tabela 4. Plan działania dla Priorytetu 1. „Intensyfikacja działań Gmin w zakresie współpracy turystycznej, transgranicznej i gospodarczej” na okres 2015-2020 w PLN

CEL OPERACYJNY	1.1. INTENSYFIKACJA DZIAŁAŃ W ZAKRESIE TURYSTYKI				
GRUPA DOCELOWA	konsumenci (turyści), inwestorzy, jednostki nadrzędne				
ZASIĘG DZIAŁANIA	obszar partnerstwa, województwo lubelskie				
DZIAŁANIE	WARTOŚĆ CAŁKOWITA	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA			WYSOKOŚĆ WSPÓŁFINANSOWANIA
		BUDŻETY GMIN	FUNDUSZE UE	INNE ŹRÓDŁA	
Stworzenie portalu spinającego wspólną ofertę turystyczną oraz informację o bazie noclegowej i gastronomicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk oraz Huszcza	50 000	7 500	42 500	0	85,00%
Wspólne działania z powiatem i województwem mające na celu modernizację dróg i infrastruktury towarzyszącej	15 000 000	3 750 000	7 500 000	3 750 000	75,00%
Budowa i modernizacja dróg gminnych wraz z infrastrukturą towarzyszącą	8 000 000	5 600 000	0	2 400 000	30,00%
Stworzenie gminnych Punktów Informacji Turystycznej	150 000	45 000	105 000	0	70,00%

**Strategia rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej
Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojślawice, Dorohusk, Gmina Huszcza**

CEL OPERACYJNY	1.2. INTENSYFIKACJA DZIAŁAŃ W ZAKRESIE WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ				
GRUPA DOCELOWA	konsumenci (turyści), inwestorzy, jednostki nadrzędne				
ZASIĘG DZIAŁANIA	obszar partnerstwa				
DZIAŁANIE	WARTOŚĆ CAŁKOWITA	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA			WYSOKOŚĆ WSPÓŁFINANSOWANIA
		BUDŻETY GMIN	FUNDUSZE UE	INNE ŹRÓDŁA	
Organizacja wymiany międzynarodowej w zakresie turystyki, gospodarki, nauki i kultury	250 000	250 000	0	0	0,00%
CEL OPERACYJNY	1.3. OCHRONA DZIEDZICTWA HISTORYCZNO-KULTUROWEGO				
GRUPA DOCELOWA	konsumenci (turyści), inwestorzy, jednostki nadrzędne, stowarzyszenia				
ZASIĘG DZIAŁANIA	obszar partnerstwa				
DZIAŁANIE	WARTOŚĆ CAŁKOWITA	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA			WYSOKOŚĆ WSPÓŁFINANSOWANIA
		BUDŻETY GMIN	FUNDUSZE UE	INNE ŹRÓDŁA	
Ochrona i renowacja zabytków	10 000 000	1 200 000	6 800 000	2 000 000	88,00%
Stworzenie wspólnego kalendarza imprez promujących dziedzictwo historyczno-kulturowe	10 000	10 000	0	0	0,00%
Przeprowadzenie badań archeologicznych i rekonstrukcja historycznych obiektów	3 000 000	1 000 000	1 500 000	500 000	66,67%
Stworzenie ośrodków mających na celu odtwarzanie dawnych rzemiosł	2 500 000	375 000	2 125 000	0	85,00%
Wsparcie dla grup rekonstrukcyjnych i pasjonatów	100 000	15 000	85 000	0	85,00%

Opracowanie: BENEFIT PROJEKT

Tabela 5. Plan działania dla Priorytetu 2. „Rozbudowa oferty turystycznej poszczególnych Gmin i łączenie ofert we wspólne produkty turystyczne” na okres 2015-2020 w PLN

CEL OPERACYJNY	2.1. ROZBUDOWA OFERTY TURYSTYCZNEJ DLA DZIECI I MŁODZIEŻY				
GRUPA DOCELOWA	turyści, inwestorzy, przedsiębiorcy, stowarzyszenia				
ZASIĘG DZIAŁANIA	obszar partnerstwa				
DZIAŁANIE	WARTOŚĆ CAŁKOWITA	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA			WYSOKOŚĆ WSPÓŁFINANSOWANIA
		BUDŻETY GMIN	FUNDUSZE UE	INNE ŹRÓDŁA	
Stworzenie zielonych szkół w gminach	2 500 000	750 000	1 500 000	250 000	70,00%
Stworzenie ofert organizacji rajdów rowerowych, pieszych, questingów,	100 000	50 000	0	50 000	50,00%

**Strategia rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej
Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojślawice, Dorohusk, Gmina Huszcza**

itp.					
Organizacja kursów i warsztatów dawnych rzemiosł	500 000	0	400 000	100 000	100,00%
CEL OPERACYJNY	2.2. ROZBUDOWA OFERTY GOSPODARSTW AGROTURYSTYCZNYCH				
GRUPA DOCELOWA	turyści, inwestorzy, przedsiębiorcy, stowarzyszenia				
ZASIĘG DZIAŁANIA	obszar partnerstwa				
DZIAŁANIE	WARTOŚĆ CAŁKOWITA	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA			WYSOKOŚĆ WSPÓŁFINANSOWANIA
		BUDŻETY GMIN	FUNDUSZE UE	INNE ŹRÓDŁA	
Doradztwo informacyjno-szkoleniowe z zakresu zakładania i prowadzenia gospodarstw agroturystycznych	2 500 000	0	2 000 000	500 000	100,00%
Stworzenie i promocja produktów regionalnych i tradycyjnych	50 000	15 000	0	35 000	70,00%
CEL OPERACYJNY	2.3. WZBOGACENIE OFERTY TURYSTYKI KULTUROWEJ I AKTYWNEJ				
GRUPA DOCELOWA	turyści, inwestorzy, przedsiębiorcy, stowarzyszenia				
ZASIĘG DZIAŁANIA	obszar partnerstwa				
DZIAŁANIE	WARTOŚĆ CAŁKOWITA	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA			WYSOKOŚĆ WSPÓŁFINANSOWANIA
		BUDŻETY GMIN	FUNDUSZE UE	INNE ŹRÓDŁA	
Wyznaczenie i wykonanie pieszych, edukacyjnych, kajakowych, tras nordic walking, przyrodniczych, tematycznych i konnych szlaków turystycznych na terenie gmin	500 000	350 000	0	150 000	30,00%
Stworzenie oferty sportów zimowych	3 000 000	1 500 000	1 500 000	0	50,00%
Budowa parków linowych i ścian wspinaczkowych	500 000	100 000	350 000	50 000	80,00%
Zagospodarowanie terenów wokół zbiorników wodnych	2 500 000	375 000	2 125 000	0	85,00%
Budowa zbiorników wodnych w gminach Wojślawice i Leśniowice	15 000 000	5 000 000	10 000 000	0	66,67%
Wykorzystanie Wschodniego Szlaku Rowerowego Green Velo, itp. – połączenie, własne punkty MPR (Miejsc Przyjaznych Rowerzystom)	50 000	30 000	0	20 000	40,00%
Stworzenie oferty Ekomuzeów i wiosek tematycznych	1 000 000	370 000	600 000	30 000	63,00%
Stworzenie oferty obozów archeologicznych	50 000	40 000	0	10 000	20,00%

Opracowanie: *BENEFIT PROJEKT*

Tabela 6. Plan działania dla Priorytetu 3. „Wypromowanie i upowszechnienie produktów turystycznych Gmin w Polsce i na Ukrainie” na okres 2015-2020 w PLN

CEL OPERACYJNY	3.1. PROMOCJA OBSZARU WSPÓŁPRACY W MEDIACH TRADYCYJNYCH, ELEKTRONICZNYCH I SPOŁECZNOŚCIOWYCH				
GRUPA DOCELOWA	turyści				
ZASIĘG DZIAŁANIA	cała Polska				
DZIAŁANIE	WARTOŚĆ CAŁKOWITA	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA			WYSOKOŚĆ WSPÓŁFINANSOWANIA
		BUDŻETY GMIN	FUNDUSZE UE	INNE ŹRÓDŁA	
Promocja portalu spinającego wspólną ofertę Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk oraz Huszcza	50 000	25 000	25 000	0	50,00%
Przeprowadzenie kampanii promocyjnej produktów (foldery, publikacje, mailing itp.)	200 000	100 000	100 000	0	50,00%
Wyjazdy na targi ogólnokrajowe i międzynarodowe	150 000	75 000	50 000	25 000	50,00%
Zorganizowanie trasy studyjnej dla dziennikarzy i touroperatorów	40 000	40 000	0	0	0,00%
Organizacja forum turystyki	50 000	25 000	25 000	0	50,00%
Wykonanie oznaczeń atrakcji turystycznych na terenie Gminy – wspólna oprawa graficzna	50 000	40 000	0	10 000	20,00%
Rozwój marki „MALOWNICZY WSCHÓD”	50 000	500 000	0	0	0,00%
CEL OPERACYJNY	3.2. ORGANIZACJA SPRZEDAŻY WSPÓLNEJ OFERTY TURYSTYCZNEJ				
GRUPA DOCELOWA	turyści, inwestorzy, przedsiębiorcy, organizacje turystyczne				
ZASIĘG DZIAŁANIA	obszar partnerstwa, cała Polska				
DZIAŁANIE	WARTOŚĆ CAŁKOWITA	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA			WYSOKOŚĆ WSPÓŁFINANSOWANIA
		BUDŻETY GMIN	FUNDUSZE UE	INNE ŹRÓDŁA	
Powstanie podmiotu (np. Stowarzyszenie) skupiającego branżę turystyczną dla promowania, upowszechniania i organizacji sprzedaży produktów turystycznych	50 000	0	50 000	0	100,00%
Stworzenie wirtualnego panelu wymiany doświadczeń i współpracy na portalu pod adresem www.turystyka-pl-ua.eu lub inną, przystępniejszą domeną	50 000	20 000	0	30 000	60,00%
Organizacja szkoleń z zakresu komercjalizacji, sprzedaży i promocji oferty turystycznej	100 000	10 000	90 000	0	90,00%

Opracowanie: BENEFIT PROJEKT

Do podstawowych źródeł finansowania działań zaplanowanych do realizacji w ramach Strategii rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza należeć będą gminne budżety. Prowadzenie polityki prorozwojowej wymaga zwiększenia wydatków inwestycyjnych, co wywołuje konieczność takiego zbilansowania budżetu, by jednocześnie zaspokojone były bieżące potrzeby oraz zapewnione zostało prawidłowe funkcjonowanie jednostek.

Łączne obciążenie z tytułu inwestowania gmin w działalność rozwojową nie powinno zmniejszać poziomu niezbędnych racjonalnych wydatków bieżących (z zastrzeżeniem wykonania analizy ich efektywności i optymalizacji). Pozwoli to na zachowanie standardów usług świadczonych przez gminy. Zwiększone dochody, wynikające z oczekiwanego wzrostu gospodarczego spowodowanego zwiększonym ruchem turystycznym kierowane mogą być natomiast na finansowanie kolejnych inwestycji.

Racjonalne określenie wielkości planowanych wydatków na realizację strategii musi być powiązane z wieloletnim planowaniem całego budżetu. Zasadniczą funkcją prowadzenia bieżących analiz finansowych jest tworzenie podstaw do:

- Opracowania wieloletnich planów budżetowych.
- Opracowania wieloletnich planów (programów) inwestycyjnych.
- Określania źródeł i zasad finansowania jednostkowych projektów inwestycyjnych.
- Określania zasad długoterminowego finansowania działalności komunalnej.
- Tworzenia instrumentów zarządzania długiem.

Prowadzenie bieżących analiz finansowych zwiększy szanse w ubieganiu się o pozabudżetowe źródła finansowania projektów inwestycyjnych, działań prospołecznych i innych przedsięwzięć rozwojowych.

Dostępne zewnętrzne źródła finansowania zadań ujętych w Strategii rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza to:

■ **Fundusze Unii Europejskiej**

- Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich

W związku z tym, iż gminy programujące strategię są w całości obszarami wiejskimi, do głównych źródeł zewnętrznych finansowania działań i projektów należy

Europejski Fundusz Rolny Rozwoju Obszarów Wiejskich. Środki pochodzące z tego funduszu są rozdysponowane w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich. W Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020 ustalono następujące działania:

- **Transfer wiedzy i działalność informacyjna** *m.in. szkolenia zawodowe i nabywanie umiejętności, demonstracje i działania informacyjne,*
- Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem rolnym i usługi z zakresu zastępstw,
- Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych,
- **Inwestycje w środki trwałe** *m.in.: wsparcie w zakresie pierwotnej produkcji rolnej, przygotowania do sprzedaży, przetwórstwa, w wyniku którego powstaje produkt rolny oraz wprowadzania do obrotu,*
- Przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku klęsk żywiołowych i katastrof oraz wprowadzanie odpowiednich środków zapobiegawczych
- **Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej** *m.in.: pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich (Premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej)*
- **Podstawowe usługi i odnowa miejscowości na obszarach wiejskich** *m.in. badania i inwestycje związane z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej, inwestycje w tworzenie, ulepszanie lub rozwijanie podstawowych usług lokalnych dla ludności wiejskiej, w tym rekreacji i kultury oraz powiązanej infrastruktury.*
- Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów
- Tworzenie grup i organizacji producentów
- Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne
- Rolnictwo ekologiczne
- Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami
- **Współpraca** *m.in. wsparcie na rzecz rozwoju nowych produktów, praktyk, procesów i technologii w sektorze rolno-spożywczym poprzez współpracę w ramach grup operacyjnych na rzecz innowacji (EPI)*
- **Leader** *m.in. wsparcie przygotowawcze, realizacja operacji w ramach lokalnych strategii rozwoju, wdrażanie projektów współpracy, koszty bieżące, aktywizacja*

■ Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

Jego celem jest przyczynianie się do korygowania podstawowych dysproporcji regionalnych we Wspólnocie poprzez niwelowanie różnic w poziomach rozwoju oraz zacofania regionów. W szczególności w ramach tego funduszu wspierane będą inwestycje mające na celu zmniejszanie dysproporcji w poziomie rozwoju regionów należących do Unii Europejskiej. Środki z tego funduszu rozdysponowywane są zarówno w ramach krajowych programów operacyjnych (takich jak: Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka), jak też w ramach regionalnych programów operacyjnych.

W Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 kwestia rozwoju obszarów wiejskich traktowana jest horyzontalnie, co oznacza, iż nie ma wyznaczonej konkretnie osi priorytetowej czy działania dedykowanego wyłącznie rozwojowi obszarów tego typu. Wyszczególniono następujące osi priorytetowe:

- Oś Priorytetowa 1. Badania i innowacje
- Oś Priorytetowa 2. Cyfrowe Lubelskie
- Oś Priorytetowa 3. Konkurencyjność przedsiębiorstw
- Oś Priorytetowa 4. Energia przyjazna środowisku
- Oś Priorytetowa 5. Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna
- **Oś Priorytetowa 6. Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie zasobów**
- **Oś Priorytetowa 7. Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego**
- **Oś Priorytetowa 8. Mobilność regionalna i ekologiczny transport**
- Oś Priorytetowa 9. Rynek pracy
- Oś Priorytetowa 10. Adaptacyjność przedsiębiorstw i pracowników do zmian
- Oś Priorytetowa 11. Włączenie społeczne
- Oś Priorytetowa 12. Edukacja, kwalifikacje i kompetencje
- Oś Priorytetowa 13. Infrastruktura społeczna
- Oś Priorytetowa 14. Pomoc techniczna

W związku z powyższym istotne jest zachowanie komplementarności pomiędzy działaniami realizowanymi w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020, a przedsięwzięciami podejmowanymi w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Rolnego. Dlatego też, przy konstrukcji celów i priorytetów RPO WL zwrócono uwagę by uzupełniały one działania podejmowane w ramach PROW, a nie pokrywały się z nimi. Wytyczne dotyczące polityki spójności zakładają, że ma ona odgrywać decydującą rolę we wspieraniu odnowy gospodarczej obszarów wiejskich, a środki i instrumenty polityki spójności angażowane będą w celu wykorzystania pozarolniczego potencjału rozwojowego obszarów wiejskich

i wspierania rozwoju pozarolniczych funkcji wsi. Działania te mają pełnić rolę uzupełnienia przedsięwzięć wspieranych w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Gmina Leśniowice będzie więc mogła korzystać z dofinansowania z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, lecz powinny one dotyczyć rozwoju jej pozarolniczych funkcji.

■ Europejski Fundusz Społeczny

Europejski Fundusz Społeczny jest to jeden z funduszy strukturalnych. Powołany został w celu wspierania wspólnotowej polityki społecznej. Finansuje on działania państw członkowskich w zakresie przeciwdziałania bezrobociu i rozwoju zasobów ludzkich. Ze środków funduszu finansowane są głównie szkolenia zawodowe, stypendia, praktyki zawodowe, doradztwo i pośrednictwo zawodowe, analizy i badania dotyczące rynku pracy itp.

Środki pochodzące z Europejskiego Funduszu Społecznego rozdysponowywane będą w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój (PO WER) 2014-2020. Również część priorytetów RPO WL (priorytety IX – XIII) finansowane są z EFS.

Zgodnie Umową Partnerstwa Europejski Fundusz Społeczny w latach 2014-2020 będzie współfinansował krajowy program operacyjny dotyczący rozwoju kompetencji i umiejętności, włączenia społecznego oraz dobrego rządzenia oraz 16 regionalnych programów operacyjnych. Kształt Programu (PO WER) i jego zakres wynika z doświadczeń z realizacji programów operacyjnych w poprzednich perspektywach finansowych: 2004-2006 oraz 2007-2013 i stanowi kontinuum logiki przyjętej w realizacji przedsięwzięć z Europejskiego Funduszu Społecznego w Polsce.

Wymagana rozporządzeniem Rady i Parlamentu koncentracja 60% środków EFS na pięciu wybranych priorytetach inwestycyjnych w programie operacyjnym została zastosowana w PO WER w odniesieniu do następujących priorytetów inwestycyjnych:

- OŚ I - Osoby młode na rynku pracy.
Priorytet dotyczący trwałej integracji z rynkiem pracy osób młodych bez pracy, zwłaszcza tych, którzy nie uczestniczą w kształceniu i szkoleniu.
- OŚ II - Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji.
Priorytet inwestycyjny dotyczący poprawy jakości, skuteczności i dostępności szkolnictwa wyższego.
- OŚ III - Szkolnictwo wyższe dla gospodarki i rozwoju.

Priorytet inwestycyjny dotyczący inwestycji w zdolności instytucjonalne i w skuteczność administracji publicznych oraz usług publicznych na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym w celu przeprowadzenia reform, z uwzględnieniem lepszego stanowienia prawa i dobrego rządzenia.

■ OŚ IV - Innowacje społeczne i współpraca ponadnarodowa.

Priorytet inwestycyjny wyrównywanie dostępu do uczenia się przez całe życie dla wszystkich grup wiekowych o charakterze formalnym, nieformalnym i pozaformalnym, poszerzanie wiedzy, podnoszenie umiejętności i kwalifikacji siły roboczej oraz promowanie elastycznych ścieżek kształcenia również dzięki doradztwu i uznawaniu nabytych kompetencji.

■ Inne zagraniczne źródła finansowania

Europejski Bank Inwestycyjny (EBI) – do zakresu działania EBI należy finansowanie inwestycji zmierzających do wyrównania poziomu rozwoju najbiedniejszych regionów Unii Europejskiej. Beneficjentem kredytu udzielonego przez EBI na finansowanie rozwoju regionalnego mogą być m.in. jednostki samorządu terytorialnego. EBI udziela kredytu w celu współfinansowania projektów objętych wsparciem funduszy strukturalnych UE pod warunkiem, że są zgodne ze strategią rozwoju regionu. Pożyczki z EBI mogą być przeznaczone na inwestycje z zakresu infrastruktury wodno-kanalizacyjnej, transportowej, zdrowotnej i edukacyjnej, sektora produkcyjnego, ochrony środowiska naturalnego. Środki EBI mogą pokrywać do 50% kosztów – przy projektach bez wsparcia UE oraz do 90% kosztów (łącznie ze środkami UE) w przypadku projektów ze wsparciem UE.

■ Źródła krajowe

Kontrakty wojewódzkie

Zakłada się utrzymanie znaczenia kontraktów wojewódzkich, które łączą w sobie realizację programów operacyjnych odnoszących się do poszczególnych województw współfinansowanych ze środków wspólnotowych z realizacją programów operacyjnych finansowanych wyłącznie ze środków krajowych. Planuje się wydłużenie okresu finansowania programów wieloletnich realizowanych w ramach kontraktu do okresu 5 =7 lat.

Fundusz Rozwoju Inwestycji Komunalnych (FRIK)

Preferencyjne kredyty udzielane z Funduszu mają na celu umożliwienie gminom i ich związkom finansowanie kosztów przygotowania projektów inwestycji komunalnych, przewidzianych do współfinansowania z funduszy Unii Europejskiej. Gminy, ubiegające się o kredyt z FRİK mogą korzystać z wyjątkowego trybu zamówienia publicznego z wolnej ręki bez konieczności przeprowadzania przetargu wśród innych banków. FRİK wspiera przygotowanie takich projektów jak:

- infrastruktura ochrony środowiska,
- infrastruktura drogowa i transportu publicznego,
- infrastruktura społeczeństwa informacyjnego,
- infrastruktura edukacji i sportu,
- rozwój turystyki,
- rozwój obszarów wiejskich

Partnerstwo publiczno-prywatne

Jednostki samorządu terytorialnego nie zawsze dysponują odpowiednimi środkami finansowymi na budowę nowych obiektów lub dokapitalizowanie określonych obszarów infrastrukturalnych. Trudna sytuacja finansowa w znaczący sposób ogranicza możliwości inwestycyjne gmin. Zdając sobie sprawę z wagi oraz znaczenia planowanych przedsięwzięć konieczne jest zastosowanie rozwiązań alternatywnego finansowania inwestycji o charakterze infrastrukturalnym. Możliwość taka pojawiła się wraz z wejściem w życie ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym. Pozwala ona na zaangażowanie środków prywatnych oraz sektora finansów publicznych we wspólne przedsięwzięcia służące rozwojowi gospodarczemu Gminy lub regionu.

Instrument PPP został uregulowany prawnie w dniu 28 lipca 2005 r. (Dz.U. Nr 169 poz. 1420). PPP jest formą długoterminowej współpracy sektora prywatnego i publicznego w celu osiągnięcia obopólnych korzyści. Kluczową cechą PPP jest łączenie zasobów publicznych i kapitału prywatnego dla realizacji wspólnego przedsięwzięcia.

10. MONITOROWANIE WDRAŻANIA STRATEGII

Strategia rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza jest dokumentem strategicznym, który określa założenia, cele i kierunki prowadzenia polityki prorozwojowej na obszarze objętym strategią.

Władze samorządowe gmin deklarują gotowość i wolę współpracy z mieszkańcami, organizacjami pozarządowymi i przedsiębiorcami na rzecz wdrażania przyjętej polityki prorozwojowej. Celami współpracy pomiędzy władzami gminnymi, instytucjami publicznymi, sektorem prywatnym oraz mieszkańcami są:

- Zwiększenie czynnego udziału mieszkańców, organizacji pozarządowych i przedsiębiorców w życiu gmin i działaniach na rzecz wspólnot samorządowych.
- Umacnianie w mieszkańcach, organizacjach pozarządowych i przedsiębiorcach poczucia odpowiedzialności za tradycję, wizerunek i otoczenie gminy, zwiększenie ich identyfikacji z gminą.
- Wzrost zaangażowania mieszkańców organizacji pozarządowych i przedsiębiorców w proces tworzenia i realizacji polityki rozwojowej.
- Lepsze zidentyfikowanie potrzeb mieszkańców, organizacji pozarządowych i przedsiębiorców.
- Wspieranie rozwoju inicjatyw obywatelskich.

Samorzady gmin podejmować będą współpracę z pozostałymi podmiotami w następujących formach:

- Wzajemne informowanie o planach i kierunkach współdziałania w celu zharmonizowania działań prorozwojowych.
- Udzielanie wsparcia technicznego.
- Wzajemna pomoc samorządów w zakresie ubiegania się o środki z krajowych i zagranicznych funduszy pomocowych.
- Organizowanie spotkań otwartych (seminaria, konferencje, szkolenia, spotkania informacyjne).
- Powierzenie wraz z odpowiednim wsparciem innym organizacjom zadań wymienionych w ustawie o działalności organizacji pożytku publicznego i o wolontariacie poprzez udzielanie dotacji.

Do głównych zadań, które można określić jako przygotowanie techniczne oraz tworzenie struktur wdrożenia, warunkujących skuteczne wdrożenie Strategii należy zaliczyć:

- Utworzenie Komitetu Sterującego mającego za zadanie okresowe monitorowanie przebiegu prac oraz wspieranie procesów tworzenia odpowiednich warunków i podstaw formalnych-prawnych dla realizacji i efektywnego wdrażania strategii na poziomie całego obszaru, podregionów oraz obszarów komplementarnych w którego skład powinni wejść wysokiego szczebla przedstawiciele każdej z gmin jak również przedstawiciele organizacji pozarządowych, przedstawiciele przedsiębiorców branży turystycznej, przedstawiciele organizacji pracodawców itp. Komitet powinien także opiniować propozycje określonych działań ramowych oraz Programów Operacyjnych w okresie pierwszych 2 lat oraz szczegółowych projektów i planów zadaniowych na kolejne lata.
- Wzmocnienie podmiotów odpowiedzialnych za wdrażanie strategii, w tym zwiększenie potencjału kadrowego (szkolenia).
- Opracowanie szczegółowych planów operacyjnych wg wybranych założeń Programów Wykonawczych i Operacyjnych Strategii, w korelacji z działaniami i celami określonych obszarów priorytetowych.
- Wewnętrzna kampania informacyjno-promocyjna dotycząca zarówno samej strategii, jak i potencjalnych źródeł jej finansowania. Jednym z głównych założeń kampanii jest dotarcie do jak najszerszego kręgu potencjalnych beneficjentów z informacją o możliwości skorzystania z różnych źródeł finansowania, szczególnie funduszy strukturalnych.
- Analiza ex post, a następnie opracowanie aktualizacji strategii na lata kolejne ze wskazaniem właściwych wówczas instytucji wdrażających i zarządzających i źródeł finansowania, w tym nowych programów i funduszy UE.

Za wdrażanie strategii i realizację zaplanowanych w jej ramach przedsięwzięć odpowiedzialne są przede wszystkim lokalne władze samorządowe. Władze lokalne są z mocy prawa predestynowane do podejmowania działań na rzecz poprawy jakości życia mieszkańców i zwiększenia konkurencyjności obszaru, dlatego są one głównym i nadrzędnym wykonawcą Strategii. Władze lokalne gmin, poprzez odpowiednie komórki Urzędów Gmin oraz Komitet Sterujący, będą dążyć do osiągnięcia zaprogramowanej wizji obszaru poprzez wdrażanie różnorodnych przedsięwzięć zgodnych ze strategicznymi i operacyjnymi celami.

Proces wdrażania przyjętej w „Strategii rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza” polityki prorozwojowej będzie na bieżąco monitorowany. Założono również możliwość poddania go aktualizacji, jeśli w trakcie obowiązywania dokumentu istotnie zmienią się uwarunkowania i czynniki wpływające na rozwój społeczno-gospodarczy gminy.

Monitorowanie jest to proces ciągłego gromadzenia danych, pozwalających w sposób klarowny i jednoznaczny przedstawić stopień realizacji Programu oraz poddawanie ich odpowiedniej analizie, która pozwoli na ocenę skuteczności podejmowanych działań oraz ich realnego wpływu na proces rozwoju. Monitorowanie umożliwia również zdiagnozowanie zmian uwarunkowań i czynników wpływających na rozwój, dzięki czemu możliwe będzie wprowadzenie ewentualnych zmian i korekt w przyjętej polityce rozwojowej.

Za proces monitorowania efektów realizacji strategii odpowiedzialny będzie Komitet Sterujący. Monitorowanie prowadzone będzie za pomocą zestawu mierzalnych wskaźników, które obrazowały będą efekty podejmowanych działań. Dane, będące podstawą do badania wskaźników monitoringu pochodzący będą z publicznie dostępnych informacji statystycznych Głównego Urzędu Statystycznego (roczniki statystyczne, Bank Danych Lokalnych), danych Starostwa Powiatowego w Chełmie, Dane statystyczne Obwodu Wołyńskiego oraz danych własnych Urzędów Gmin. Każdemu z obszarów przyporządkowano zbiór wskaźników, dzięki którym możliwe będzie przeprowadzenie efektywnego i przejrzystego procesu monitoringu. Wskaźniki obrazują zarówno „twarde”, materialne skutki realizowanych działań (takie jak np. liczba wybudowanych obiektów sportowo-rekreacyjnych, itp.), jak również efekty wdrożenia działań miękkich (np. liczba odbiorców kampanii promocyjnych). Wskaźniki powinny być wykazywane przynajmniej raz do roku, porównanie wartości wskaźnika obecnego do wartości wskaźników z lat poprzednich umożliwi sprawdzenie stopnia realizacji poszczególnych celów i odnotowanie zmian. Wskaźniki osiągnięcia celów zostały zaprezentowane w poniższej tabeli:

Tabela 7. Proponowane wskaźniki osiągnięcia celów oraz sposoby i częstotliwość ich wyliczenia

	Nazwa wskaźnika	Częstotliwość wyliczenia
wskaźniki ogólne	liczba turystów	raz w kwartale
	liczba projektów promujących gminę	raz w roku
	procent wydatków gminy na inwestycje	raz w roku
wskaźniki bazy ekonomicznej	liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych na terenie gminy (w tym w dziedzinie turystyki i rekreacji)	raz w roku

**Strategia rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej
Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza**

	dochód na mieszkańca	raz w roku
	różnorodność działalności (wg PKD)	raz w roku
	powierzchnia przygotowanych sfer biznesu	raz w roku
	liczba działających instytucji okołobiznesowych	raz w roku
	liczba umów partnerskich (w tym międzynarodowych)	raz w roku
	liczba placówek opieki zdrowotnej	raz w roku
	nakłady na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego.	raz w roku
wskaźniki ryнку pracy	liczba nowoutworzonych miejsc pracy	raz w kwartale
	struktura zatrudnienia	raz w roku
	przeciętna wielkość zatrudnienia	raz w roku
	wskaźnik zatrudnienia	raz w kwartale
	stopa bezrobocia	raz w kwartale
	struktura wiekowa ludności	raz w kwartale
	liczba osób korzystających z pomocy społecznej	raz w kwartale
	saldo migracji	raz w roku
	poziom wykształcenia mieszkańców*	raz w roku
	liczba inicjatyw obywatelskich	raz w roku
	liczba organizacji pozarządowych	raz w roku
	wskaźniki infrastruktury	jakość wód powierzchniowych
stan nawierzchni dróg		raz w roku
odpady poddane utylizacji (w tonach)		raz w roku
powierzchnia zmodernizowanych budynków infrastruktury		raz w roku
liczba osób korzystających z bazy sportowej i rekreacyjnej		raz w roku
liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób niepełnosprawnych		raz w roku
obszar poddany rewitalizacji		raz w roku
powierzchnia terenów turystyki i rekreacji		raz w roku
powierzchnia terenów usługowych, produkcyjnych i składowych		raz w roku

* Częstotliwość pomiaru wskaźnika może być niższa, gdyż będzie uzależniona od sprawozdawczości GUS

Lista wskaźników może być rozszerzana w trakcie wdrażania zaplanowanych przedsięwzięć, by lepiej zobrazować efekty realizacji Strategii rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza.

W procesie monitorowania realizacji strategii wykorzystywane będą również konsultacje społeczne. Będą one mogły mieć postać badania ankietowego, w którym mieszkańcy zostaną zapytani, czy odczuwają efekty podejmowanych działań i czy

oceniają je pozytywnie. Inna możliwa forma przeprowadzenia konsultacji społecznych to spotkania z mieszkańcami, podczas których wyrażać oni będą swoją opinię na temat przeprowadzanego procesu rozwoju. Konsultacje społeczne pozwolą na zapoznanie się z opinią lokalnej społeczności oraz jej sugestiami co do wdrażanej polityki rozwoju.

Strategia rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza cechuje się tym, iż ma charakter otwarty, co oznacza, iż możliwe są jej zmiany w trakcie jej obowiązywania, jeśli podczas obranego horyzontu czasowego wystąpią nowe czynniki lub uwarunkowania mogące w sposób istotny wpłynąć na rozwój społeczno-gospodarczy. Zarówno czynniki zewnętrzne, jak również dynamiczne procesy zachodzące na terenie gmin objętych strategią mogą spowodować zmianę bieżącej sytuacji i doprowadzić do jej dezaktualizacji. Z tego względu, zdecydowano się na zachowanie możliwości korygowania założeń i sposobu realizacji przyjętej polityki prorozwojowej i przeprowadzania w związku z tym niezbędnych aktualizacji, dzięki czemu plan strategiczny będzie zawsze odpowiadał bieżącej diagnozie stanu obecnego. Przystąpienie do aktualizacji strategii będzie mogło zostać przeprowadzone na dwa sposoby:

- odgórny – następował będzie wtedy, gdy władze gmin stwierdzą, iż któryś z celów lub założeń przyjętej polityki się zdezaktualizował i same doprowadzą do naniesienia niezbędnych korekt,
- oddolny – wdrażany będzie, gdy mieszkańcy, przedsiębiorcy lub organizacje pozarządowe postulować będą wprowadzenie koniecznych według nich zmian, które będą nanoszone, jeśli zostaną uznane za zasadne i przyczyniające się do poprawienia sposobu wdrażania polityki prorozwojowej.

Dzięki przyjętemu sposobowi wdrażania i monitorowania, przez cały okres obowiązywania strategii odzwierciedlać będzie nie tylko działania i dążenia władz lokalnych, lecz także postulaty i ocenę innych podmiotów, mających wpływ na rozwój gmin. Monitorowanie i ewaluacja sposobu jej realizacji będą się odbywały wspólnie z lokalną społecznością.

11. PODSUMOWANIE

Przedmiotowy dokument strategiczny będzie miał duże znaczenie dla rozwoju regionów objętych strategią, a efekty jego wdrożenia będą długofalowe. Działania zaplanowane do wykonania w ramach jej realizacji oraz strategiczne cele i kierunki, jakie zostały założone, bazują na posiadanych przez gminy uwarunkowaniach i zasobach. Dokument zakłada promocję i wykorzystanie istniejącego potencjału turystycznego oraz kulturowego tych obszarów, kładzie nacisk na rozwój strategicznej branży - turystyki, zawiera program trwałej współpracy transgranicznej na rzecz poprawy sytuacji obecnej i rozwiązywania zidentyfikowanych problemów. Dzięki temu wspomagać będzie politykę rozwoju lokalnego i regionalnego, realizowaną na poziomie lokalnym, a podjęcie działań w ramach ponadregionalnego partnerstwa umożliwi wszechstronny rozwój wszystkich podmiotów wdrażających Strategię rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej.

Niezwykle istotnym etapem procesu przygotowywania i opracowywania dokumentu strategicznego są konsultacje społeczne. Pozwalają one mieszkańcom na bezpośrednie wypowiedzenie się na temat stanu obecnego gminy, umożliwiają dokonanie przez nich oceny możliwości jej rozwoju, a także przyczyniają się do lepszego zdiagnozowania potrzeb lokalnej społeczności. Dzięki właściwie przeprowadzonym konsultacjom społecznym oraz prawidłowej interpretacji ich wyników zagwarantowane jest obranie celów i kierunków polityki prorozwojowej gminy zgodnie z oczekiwaniami mieszkańców.

Dokument niniejszy został opracowany w wyniku wielu spotkań i konsultacji. Zostały one zapoczątkowane w momencie rozpoczęcia prac nad dokumentem. Współpraca z przedstawicielami społeczności lokalnej wiązała się z podjęciem rozmów na temat ustalenia wspólnej listy celów oraz projektów przewidzianych do realizacji na najbliższe lata. Spotkania prezentujące „Strategię rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza” szerszemu ogółowi odbyły się w dniach 17 czerwca 2015 roku oraz 7 lipca 2015 roku w Sali Konferencyjnej Urzędu Gminy Leśniowice. Uczestniczyli w nim przedstawiciele gmin objętych wspólnym programem strategicznym, radni, pracownicy gmin, reprezentanci sołectw, przedsiębiorcy oraz przedstawiciele działających na terenie gminy kół i stowarzyszeń.

**Konsultacje Społeczne Strategii rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej
Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza**

Źródło: Urząd Gminy Leśniowice

Podczas spotkania konsultacyjnego przedstawiono główne założenia strategii zaprezentowano główne dokumenty strategiczne krajowe i wojewódzkie, z którymi strategia jest spójna, m.in.: Umowę Partnerstwa, Strategię Rozwoju Kraju 2020, Strategię Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020 (z perspektywą do 2030 roku), RPO Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020. Weryfikacji poddano analizę SWOT oraz hierarchiczny układ celów sformułowanych w strategii. Poinformowano również o potencjalnych źródłach współfinansowania działań ze środków zewnętrznych, w tym głównie z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich, Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Europejskiego Funduszu Społecznego. W przeprowadzonych dyskusjach rozważano słuszność i celowość poszczególnych propozycji, a także przyjęto uwagi do wygłoszonej prezentacji oraz wnioski o umieszczenie zadań w strategii, które po przedyskutowaniu i weryfikacji możliwości ich realizacji zostały wprowadzone do dokumentu.

Aktualizacja „Strategii rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza” będzie również w dużej mierze oparta na konsultacjach społecznych.

Strategia rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza

STRESZCZENIE

„Strategia rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza” powstała w ramach realizowanego w partnerstwie projektu „Współpraca polsko-ukraińska na rzecz rozwoju turystyki na obszarze przygranicznym”, dofinansowanego z Programu Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina. Głównym celem tego projektu jest poprawa atrakcyjności turystycznej oraz wspieranie procesów pełnego wykorzystania potencjału turystycznego obszaru Gmin Leśniowice, Żmudź, Dorohusk, Wojsławice (po stronie polskiej) oraz Gminy Huszcza (po stronie ukraińskiej). Działaniami służącymi wypełnianiu zdefiniowanego celu jest realizacja zadań służących eliminacji problemów rozwojowych identyfikowalnych w obszarze niepełnego wykorzystania potencjału turystycznego, którym charakteryzują się obszary i tereny podległe wskazanym samorządom uczestniczącym w projekcie.

Strategia rozwoju jest podstawowym i niezbędnym dokumentem w procesie planowania i prognozowania kierunków rozwoju na różnych szczeblach. Strategia wskazuje uwarunkowania wpływające na rozwój bądź jego hamowanie oraz podsumowuje potencjał regionu, którego dotyczy, ale również wskazuje jego mocne strony i szanse, identyfikuje problemy i zagrożenia, określa cele oraz metody osiągnięcia celów w konkretnej dziedzinie.

„Strategia rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza” to strategia sektorowa – cząstkowa. Tworzy ona ramy do realizacji konkretnych zadań, które nie są objęte innymi dokumentami strategicznymi, przyczynia się także do skoordynowania działań planowanych lub podejmowanych w innych sferach.

Przedmiotowa strategia obejmuje turystykę i współpracę transgraniczną – dwie dziedziny, które w połączeniu mają doprowadzić do rozwoju gospodarczego w oparciu o potencjał turystyczny. Niniejsza strategia dotyczy kompleksowych, podejmowanych w partnerstwie działań wykorzystujących zasoby turystyczne pięciu gmin.

Turystyka to jedna z branż, które w ostatnich latach cechują się wyjątkowo szybkim poziomem rozwoju. Dla samorządów podejmowanie programów rozwoju oraz nawiązywanie różnych form współpracy jest niezwykle istotne dla ożywienia lokalnej gospodarki. Dążąc do rozwoju gospodarczego, wiele regionów rozwija programy

rozwoju w oparciu o sektor turystyki oraz tworzy produkty turystyczne. Dobrze zaplanowane i konsekwentne działania, poparte wnikliwą analizą potrzeb rynku i posiadanego potencjału w przyszłości będą skutkować oczekiwanym wzrostem jakości oraz konkurencyjności zasobów turystycznych danego obszaru. Starania wkładane w stworzenie unikalnej marki turystycznej stanowią najbardziej perspektywiczną inwestycję w rozwój turystyki na danym terenie.

Położenie transgraniczne gmin, które będą wdrażać przedmiotową strategię stwarza duże możliwości aktywizacji polskich i sąsiednich regionów przygranicznych, głównie poprzez rozwój różnych form współpracy transgranicznej. Przedmiotowy dokument stanowi kolejny ważny krok pogłębienia współpracy transgranicznej pomiędzy samorządami polskimi i ukraińskimi. Stanowi wyzwanie dla gmin realizujących, które zmierzają do wzrostu ich konkurencyjności oraz rozwoju w dziedzinie turystyki.

Struktura „Strategii rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza” obejmuje siedem części. Na wstępie opisane są cele zakres i metoda opracowania dokumentu oraz obecne trendy w turystyce światowej i polskiej. Następnie znajdują się podstawowe informacje ogólne o każdym z partnerów. Część drugą stanowi diagnoza stanu obecnego, w której przedstawiono analizę uwarunkowań biorąc pod uwagę aspekty przyrodniczo-krajobrazowe, walory historyczno-kulturowe oraz podstawowe elementy tworzące infrastrukturę turystyczną w poszczególnych gminach. Zwrócono uwagę, na problemy rozwoju turystyki transgranicznej oraz przedstawiono Analizę SWOT. Analiza SWOT podsumowuje diagnozę potencjału turystycznego poszczególnych gmin. Identyfikuje także mocne i słabe strony w kontekście możliwości rozwoju turystyki, jak również szanse i zagrożenia, które mają lub mogą mieć wpływ na rynek turystyczny. Na podstawie analizy SWOT określone zostały wizja, misja, priorytety oraz strategiczne cele i kierunki działania. Ostatnią część dokumentu to monitorowanie wdrażania strategii. Określono w niej zasady, które pozwolą na weryfikację założeń Strategii.

„Strategia rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza” to program opierający się na wykorzystaniu potencjałów rozwojowych obszaru transgranicznego dla budowania jego konkurencyjności oraz marki turystycznej. Dlatego, też ważne jest aby była dokumentem funkcjonalnym i przedstawiała spójne koncepcje, założenia możliwych wspólnych zadań oraz kierunków rozwoju.

Do opracowania dokumentu wykorzystana została powszechnie stosowana i sprawdzona metoda ekspercko-partycypacyjna. Metodologia ta jest rekomendowana

przez instytucje krajowe i europejskie przy tworzeniu lokalnych, regionalnych, krajowych dokumentów strategicznych. Polega ona przede wszystkim na stałej kooperacji z władzami samorządowymi, wybranymi organizacjami pozarządowymi, przedstawicielami branży turystycznej i wszystkimi osobami, podmiotami o wysokiej aktywności i pozycji społecznej (tzw. liderami i lokalnymi autorytetami). Model partycypacyjno-ekspertki łączy zalety obu podejść metodycznych (ekspertki i partycypacyjnego). Oznacza to, że projekt dokumentu przygotowują eksperci, którzy we wszystkich kluczowych zagadnieniach kierują się postanowieniami podmiotów publicznych i opiniami podmiotów społecznych, które będą odpowiedzialne za jego realizację. Łączenie wiedzy ekspertów z priorytetami i ocenami formułowanymi przez samorządy oraz społeczności lokalne jest niewątpliwie najsilniejszą stroną tej metody oraz zadecydowało o jej wyborze.

„Strategia rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojśławice, Dorohusk, Gmina Huszcza” jest spójna z innymi dokumentami strategicznymi obowiązującymi gminy partnerskie. Przyjęte cele strategiczne i kierunki działań oraz plan strategiczny współpracy transgranicznej w zakresie turystyki, a także plany działania w zakresie promocji i marketingu turystycznego są w pełni zgodne z strategiami rozwoju poszczególnych gmin oraz strategiami obowiązującymi na szczeblu powiatowym i wojewódzkim. W przypadku Gminy Huszcza założenia zawarte w przedmiotowej strategii wpisują się w obowiązujące dokumenty ukraińskie.

Turyści krajowi jednoznacznie wskazują, że Polska jest krajem atrakcyjnym turystycznie i posiada wiele ciekawych miejsc oraz atrakcji turystycznych, także dla turystów zagranicznych. Według większości z nich zdecydowanie każdy turysta posiada dużą możliwość wyboru oferty dopasowanej do jego potrzeb.

Jako niedogodności w krajowej turystyce najczęściej wskazywane są:

- niewystarczający dostęp do informacji o ofercie turystycznej,
- nieadekwatna relacja jakości do ceny usług turystycznych,
- niewystarczająca promocja walorów turystycznych w kraju i za granicą.

Polscy turyści krajowi najczęściej wyjeżdżają na jednodniowe wycieczki bez noclegu, takie wyjazdy mają miejsce nawet kilka razy w roku. Polacy stosunkowo często wybierają się na wyjazdy z 1-3 noclegami kilka razy w roku. Dłuższe wyjazdy, z przynajmniej czterema noclegami, mają miejsce raz do roku lub rzadziej. Zdecydowana większość osób (ponad 90%) uprawia turystykę w miesiącach letnich lub wiosennych. Około 2/3 turystów, w ciągu ostatniego roku wyjeżdżało w sezonie zimowo-jesiennym.

Ponad 80% badanych osób wyjeżdża w gronie rodziny, natomiast co druga osoba deklaruje wyjazdy także w towarzystwie znajomych. W czasie wyjazdów turystycznych Polacy przeważnie chcą odpoczynku od pracy oraz codziennych obowiązków, odzyskania energii i oderwania od kłopotów i zmartwień. Dla dużej części turystów wyjazd taki jest też okazją do spędzenia większej ilości czasu z najbliższymi. Wyjazdy rodzinne najczęściej są planowane z wyprzedzeniem. Ludzie młodzi (uczniowie, studenci) częściej podejmują wyjazdy spontaniczne, bez zarezerwowanych noclegów w celu przeżycia przygód oraz zdobycia nowych doświadczeń.

Polacy przy wyborze oferty turystycznej oraz rezerwacji biletów i noclegów coraz chętniej korzystają z Internetu jako z najbardziej praktycznej, szybkiej i wygodnej formy zakupu. Jest to oczywistą konsekwencją popularyzacji korzystania z internetu, wzrostu jego użytkowników, a także rosnącego zaufania do bezpieczeństwa zakupów online. Dzięki możliwości rezerwacji i zakupu wycieczek online zainteresowane osoby mogą spokojnie przejrzeć i przemyśleć wybór oferty oraz zakupić ją bez wychodzenia z domu i czekania w kolejce w biurze podróży.

Samochody osobowe są najczęściej wykorzystywanym środkiem transportu w podróżach krajowych w celach turystycznych. Równie chętnie turyści korzystają z samolotów, autokarów i pociągów.

W ostatnich latach wzrasta zainteresowanie wyjazdami zagranicznymi, w szczególności do krajów południowych ze względu na gwarancję przyjemnej, słonecznej pogody. Nie bez znaczenia są także: zatłoczenie polskich kurortów, długie korki na polskich drogach oraz wysokie ceny w Polsce, które powodują, że za niewiele większe pieniądze można pozwolić sobie na wyjazd zagraniczny.

CHARAKTERYSTYKA POSZCZEGÓLNYCH PARTNERÓW

GMINA LEŚNIOWICE

Gmina Leśniowice położona jest w południowo-wschodniej części województwa lubelskiego, w powiecie chełmskim. Graniczy z gminami: Chełm, Kamień, Wojślawice, Żmudź oraz z gminami Powiatu krasnostawskiego: Kraśniczyn i Siennica Różana.

Gmina Leśniowice położona jest na uboczu głównych powiązań komunikacyjnych województwa lubelskiego. Miejscowość gminna Leśniowice oddalona jest od najbliższych miast:

- ◆ Chełm – 20 km,
- ◆ Krasnystaw – 30 km,
- ◆ Hrubieszów – 40 km,
- ◆ Zamość – 50 km
- ◆ od miasta wojewódzkiego Lublina - 90 km.

Gmina Leśniowice zajmuje powierzchnię 118 km². Obszar gminy podzielony jest na 19 sołectw, w obrębie których znajduje się 23 miejscowości. Najważniejsze zabytki to:

- ◆ Dworek Rodzinny Rzewuskich w Sielcu.
- ◆ Baszta obronna w Sielcu.
- ◆ Kapliczka Ekumeniczna Świętej Anny.
- ◆ Cmentarz Prawosławny w Sielcu.
- ◆ Zespół dworsko-parkowy na Dębinie.
- ◆ Kościół Rzymskokatolicki pod wezwaniem Nawiedzenia NMP w Kumowie.

- ◆ Młyn w Kumowie.
- ◆ Cmentarz polskokatolicki w Leśniowicach.

GMINA ŻMUDŹ

Gmina Żmudź leży we wschodniej części powiatu chełmskiego i województwa lubelskiego. Powierzchnia wskazanej jednostki samorządu terytorialnego wynosi 13 607 ha, co stanowi 0,54 % powierzchni województwa oraz 7,6% terytorium powiatu.

Gmina Żmudź graniczy z sześcioma gminami:

- ◆ od południa z gminą Białopole,
- ◆ od wschodu z gminami Dorohusk i Dubienka,
- ◆ od północy z gminą Kamień,
- ◆ od zachodu z gminami Leśniowice i Wojsławice.

Przez teren Gminy przepływa rzeka Udał, będąca lewobrzeżnym dopływem Bugu oraz trzy ciekі o mniejszym znaczeniu: rzeka Krzywólka, Kanał Żmudzki oraz Kanał Lipiniecki.

Ponad 70 % powierzchni gminy zajmują użytki rolne. Lasy znajdujące się na terenie gminy Żmudź obejmują obszar 2 838 ha, co stanowi 20,89 % powierzchni gminy.

Najważniejsze zabytki na terenie gminy to:

- ◆ Architektoniczny zespół sakralny w Klesztowie.
- ◆ Młyn w Pobłowicach.
- ◆ Zespół dworsko-parkowy w Wólce Leszczańskiej.
- ◆ Dawny Klasycystyczny zajazd w Wólce Leszczańskiej.
- ◆ Kościół filialny z dzwonnica (d. cerkiew unicka) w Żmudzi.
- ◆ Uroczysko w Pobłowicach.
- ◆ Park podworski w Leszczanach.
- ◆ Kapliczka św. Jana Nepomucena z I połowy XIX wieku w Puszczy.

GMINA WOJSŁAWICE

Gmina Wojsławice znajduje się w południowo-wschodniej części województwa lubelskiego, w powiecie chełmskim. Graniczy z czterema powiatami i sześcioma gminami. Sąsiednie gminy to:

- ◆ od północy - Leśniowice i Żmudź (powiat chełmski),
- ◆ od wschodu - Białopole (powiat chełmski),

- ◆ od zachodu - Kraśniczyn (powiat krasnostawski),
- ◆ od południa - Uchanie (powiat hrubieszowski) i Grabowiec (powiat zamojski).

Wojsławice leżą w widłach rzek Wojsławki i Barbarki, na terenie malowniczych Działów Grabowieckich. Dominującym typem w analizowanym rejonie jest krajobraz terenów otwartych, użytkowanych rolniczo. Tworzą go rozległe powierzchnie położone na skłonach wzgórz pola uprawne oraz rozproszona zabudowa zagrodowa miejscowości Wojsławice, Turowiec, Putnowice czy Majdan Ostrowski.

Powierzchnia gminy wynosi 110 km². Zajmuje 6% powierzchni powiatu. Ludność zamieszkuje 23 miejscowości, w których utworzono 26 sołectw. Najważniejsze zabytki Gminy Wojsławice to:

- ◆ Cmentarz wojenny z I wojny światowej w Ostrowie Kolonii.
- ◆ Cerkiew greckokatolicka, obecnie Kościół Rzymskokatolicki w Turowcu.
- ◆ Układ urbanistyczny osady Wojsławice.
- ◆ Zespół kościelny w Wojsławicach.
- ◆ Barokowa cerkiew unicka w Wojsławicach.
- ◆ Dawna cerkiew greckokatolicka w Wojsławicach.
- ◆ Synagoga, w granicach murów zewnętrznych w Wojsławicach.
- ◆ Grodzisko z wałami tzw. „Pohulanka” w Majdanie Nowym.
- ◆ Cmentarzisko kurhanowe w Putnowicach Wielkich.
- ◆ Zamczysko średniowieczne z pozostałościami umocnień ziemnych w Wojsławicach.
- ◆ Kopiec ziemny (mogiła) tzw. „Ostra Mogiła” w Wólce Putnowieckiej.
- ◆ Kapliczki przydrożne.
- ◆ Cmentarz w Wojsławicach.

GMINA DOROHUSK

Gmina Dorohusk jest jedną z piętnastu gmin Powiatu chełmskiego. Położona jest we wschodniej części Powiatu w województwie lubelskim i zajmuje powierzchnię 192,42 km². Graniczy z gminami Dubienka i Żmudź (od południa), Kamień, Chełm oraz Ruda Huta (od zachodu). Od wschodu graniczy przez rzekę Bug z Ukrainą.

Gmina leży przy drodze krajowej Nr 12 Poznań – Kijów w kierunku wschód-zachód i w kierunku północ-południe przy drodze wojewódzkiej Nr 816 Terespol – Sławatycze – Włodawa - Zosin. Przez Dorohusk przebiega również kolejowy szlak komunikacyjny Gdynia – Warszawa – Lublin – Dorohusk – Jagodin – Kowel – Odessa,

łącząca Morze Bałtyckie z Morzem Czarnym. Funkcjonuje tu jedno z większych w kraju i ciągle rozbudowywane przejście graniczne drogowe oraz kolejowe. Obszar Gminy położony jest w odległości około 95 km od Lublina oraz 25 km od Chełma. Zabytki Gminy Dorohusk:

- ◆ Pałac Suchodolskich w Dorohusku.
- ◆ Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Jana Nepomucena w Dorohusku.
- ◆ Zespół dworsko-parkowy w Świerżem.
- ◆ Zespół dworsko-parkowy w Zamieściu.
- ◆ Kopiec ziemny (mogiła kurhanowa) tzw. „Mogiła powstańcza” w Barbarówce.
- ◆ Park w Husynnem – zespół dworsko-parkowy z XVIII-XIX w.

GMINA HUSZCZA

Gmina Huszcza położona jest w zachodniej części Ukrainy na atrakcyjnych pod względem turystycznym i środowiskowym obszarach Polesia ukraińskiego. Terytorialnie obejmuje ona swym zasięgiem powierzchnię 6 402 ha na których zlokalizowane są 4 sołectwa. Administracyjnie wchodzi w skład najdalej wysuniętego na zachód w Obwodzie Wołyńskim Powiatu Lubomelskiego.

Centrum administracyjne wskazanej jednostki samorządu terytorialnego stanowi założona w 1422 roku miejscowość Huszcza, położona na prawym brzegu rzeki Bug, w odległości 22 km od miasta Luboml oraz 11 km od ważnej międzynarodowej trasy komunikacyjnej relacji Kijów – Warszawa. Dogodna lokalizacja miejscowości na trasie prowadzącej z Kijowa do przejścia granicznego w Dorohusku jest ważnym wyznacznikiem przyszłego rozwoju gospodarczego Gminy bazującego na aktywnym promowaniu i upowszechnianiu idei turystyki transgranicznej oraz agroturystyki opartej na pełniejszym wykorzystywaniu wewnętrznych potencjałów rozwojowych do których niewątpliwie zalicza się walory środowiskowo-przyrodnicze.

Gmina Huszcza sąsiaduje z miejscowościami, które poszczycić się mogą bogatym dziedzictwem kulturowym o czym świadczą liczne obiekty o znaczeniu historycznym zlokalizowane na obszarze powiatu lubomelskiego:

- ◆ Cerkiew Św. Grzegorza z XIII w. – Luboml.
- ◆ Kościół Św. Trójcy z XV w. – Luboml.
- ◆ Pałac Branickich z XVIII w. – Luboml.
- ◆ Cerkiew Św. Dmitra z XVII w. – Jeziorany.
- ◆ Cerkiew Św. Trójcy z XIX w. – Hołowne.
- ◆ Cerkiew Św. Jana Bożego z XVIII w. – Sztun.

- ◆ Cerkiew Św. Łukasza z XVIII w. – Hołowne.
- ◆ Cerkiew Wniebowzięcia NMP z XVIII w. – Radzięcín.

Baza noclegowa i gastronomiczna

Na terenie gmin bazę noclegową i gastronomiczną stanowią gospodarstwa agroturystyczne oraz kwatery prywatne. Ich liczba jest jednak niewystarczająca. Obiekty agroturystyczne oprócz noclegów oferują dodatkowe atrakcje takie jak ogniska, grille, rajdy rowerowe, imprezy okolicznościowe, a także możliwość aktywnego i zdrowego spędzenia wolnego czasu w otoczeniu starego lasu, łąk i zbiorników wodnych, na trasie spacerowej i rowerowej po ścieżkach leśnych i groblach stawowych oraz przejazd zaprzęgiem konnym. Przy zalewach i zbiornikach wodnych wydzielone są pola namiotowe, które także stanowią element bazy noclegowej. Oprócz tego miejsca noclegowe znajdują się w Schronisku Młodzieżowym przy Zespole Szkół Ogólnokształcących w Dorohusku oraz w Szkolnym Schronisku Młodzieżowym przy Szkole Podstawowej w Świerżach. Oba schroniska są czynne w okresie letnim. Smaczne regionalne potrawy oferuje też Siedlisko na Dębinie. Ofertę gastronomiczną rozszerzają bary i punkty gastronomiczne nad zalewami. Pozostałe lokale gastronomiczne to Karczma Żmudź, Dom weselny „BELWEDER”, Bar - Pijalnia piwa „STRUMIENÍ”, Zajazd „Granica w Beredyszczu, Motel Wotel w Brzeźnie, Lokal „MARGO” na przejściu granicznym oraz kompleks Echo w Lubomlu.

Szlaki turystyczne i baza sportowo rekreacyjna:

- ◆ Spacerkiem po okolicach Sielca
- ◆ Trasa rowerowa „Malowniczy wschód”
- ◆ Szlak studni
- ◆ Szlak Tadeusza Kościuszki
- ◆ Szlak Rezerwatów Przyrody
- ◆ Ścieżka przyrodnicza „Meandry Bugu”
- ◆ Ścieżka przyrodniczo - historyczna "Bolko" w Hnieszowie
- ◆ Szlak Nadbużański
- ◆ Szlak Bagien i Moczarów
- ◆ Szlak Przyjaźni
- ◆ Nadbużański Szlak Rowerowy
- ◆ Poleski Szlak Konny
- ◆ Szlak Rezerwatu Zoologicznego Bug

Gminy inwestują w rozwój turystyki – szczególnie w ostatnim okresie podczas realizacji projektu Współpraca polsko-ukraińska na rzecz rozwoju turystyki na obszarze przygranicznym, który skupiał się przede wszystkim na rozwoju i późniejszej promocji infrastruktury wokół zbiorników wodnych:

- **GMINA LEŚNIOWICE** - Zbiornik „Maczuły” w miejscowości Horodysko
- **GMINA ŻMUDŹ** - Zbiornik wodny „Dębowy Las” w miejscowości Wołkowiany
- **GMINA WOJSŁAWICE** - Zbiornik wodny w Wojsławicach
- **GMINA DOROHUSK** - Zbiornik wodny w Husynnem
- **GMINA HUSZCZA** - Jezioro Huszczańskie

Pozostałe obiekty to:

- ◆ stadion sportowy w Leśniowicach,
- ◆ boiska sportowe w Leśniowicach, Sielcu, Teresinie, Rakołupach Dużych,
- ◆ boisko wielofunkcyjne w Żmudzi,
- ◆ boisko piłkarskie Victorii Żmudź (IV liga),
- ◆ ścianka wspinaczkowa z tyrolką w Żmudzi,
- ◆ stadion piłki nożnej w Wojsławicach,
- ◆ boisko piłkarskie w Turce,
- ◆ boisko piłkarskie w Wólce Okopskiej,
- ◆ boisko sportowe przy Jeziorze Huszczańskim,

Znaczny przyrost ruchu turystycznego nastąpił w roku bieżącym wraz z końcowym uruchomieniem infrastruktury nad akwenami wodnymi i obiektami wybudowanymi w ramach projektu „Współpraca polsko-ukraińska na rzecz rozwoju turystyki na obszarze przygranicznym”. Dzięki organizowanym tam plenerowym imprezom, ruch turystyczny na terenie gmin objętych partnerstwem w zakresie turystyki i współpracy transgranicznej stał się bardziej intensywny. Konsumentami najczęściej odwiedzającymi gminy są małe grupy turystyczne, uprawiające turystykę indywidualną i rodzinną. Ruch turystyczny przy zbiornikach w roku 2014 (brak pełnej infrastruktury) wahał się w zależności od akwenu w granicach 5 000 – 10 000 turystów na gminę. Wraz z pełnym uruchomieniem infrastruktury i jej lepszym wykorzystaniem przez władze gminne i lokalnych przedsiębiorców oczekuje się co najmniej podwojenie ruchu turystycznego.

Dostępność komunikacyjną obszaru należy stwierdzić, że jest ona dość wysoka. Świadczy o tym przede wszystkim przebieg szlaku drogi krajowej Nr 12 oraz bliskość drogi nr 17 łączącej Gdańsk, Warszawę i Lwów. Układ w wystarczającym stopniu uzupełniają drogi wojewódzkie Nr 816, 843, 844 i 846. Również drogi gminne są w dość

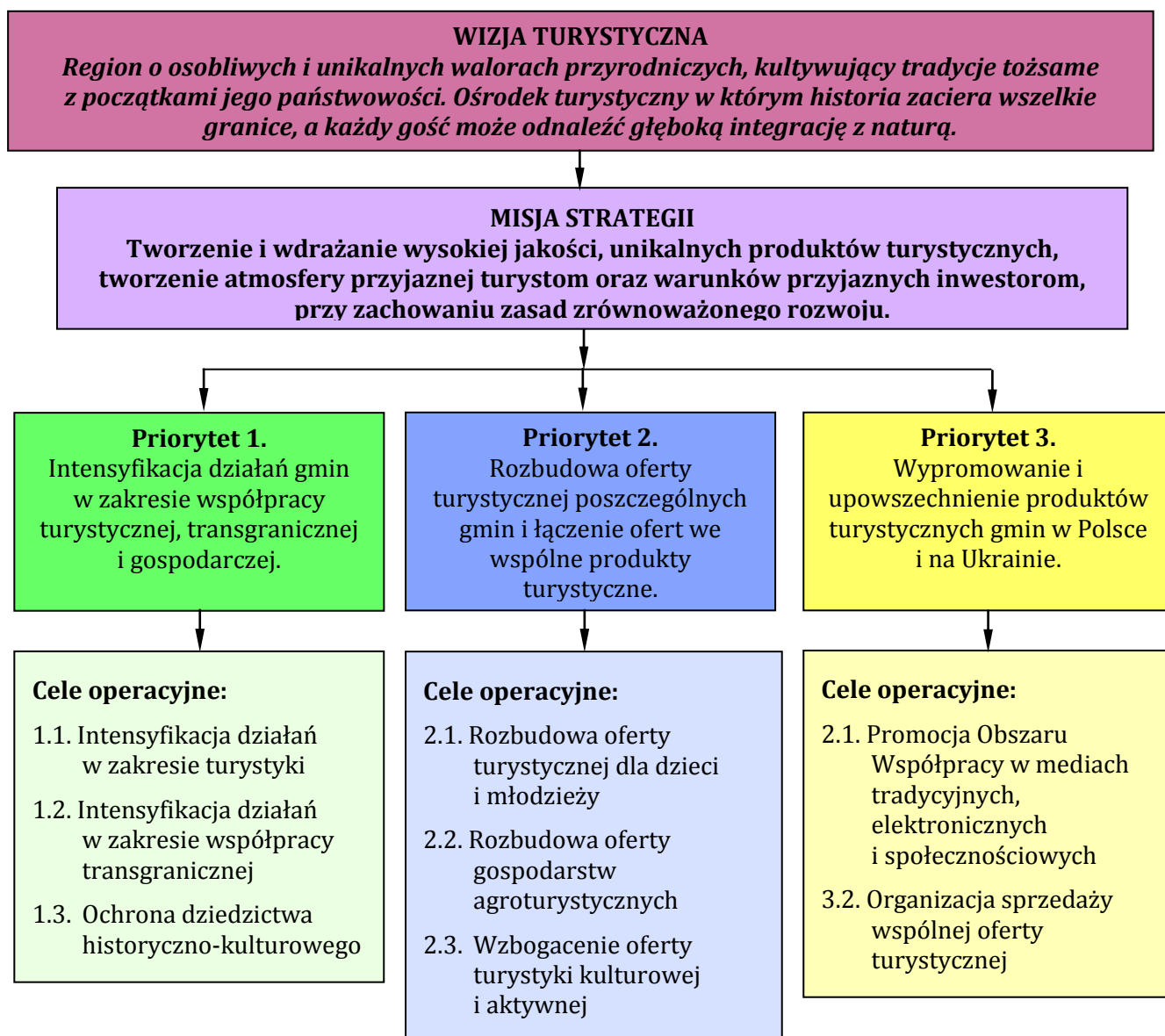
dobrym stanie, co znacznie ułatwia komunikację, szczególnie do obiektów rekurencyjnych i turystycznych. Największą bolączką w zakresie komunikacji jest stan dróg powiatowych, który pozostawia wiele do życzenia. Jednym z głównych zadań niniejszej Strategii powinna być zmiana tego stanu rzeczy.

Największy nacisk należy jednak położyć na rozwój bazy noclegowej, która w niektórych gminach (np. gmina Wojsławice) jest już nieźle rozwinięta i tam należy ją spójnie rozbudowywać i modernizować, ale jednak w pozostałych częściach obszaru należy ją budować od podstaw, zarówno po stronie polskiej jak i ukraińskiej. Sieć spójnych pod względem oferty regionalnej gospodarstw agroturystycznych, pensjonatów oraz innych obiektów noclegowych.

Gminy posiadają systematycznie aktualizowane strony internetowe przy pomocy, których prowadzona jest promocja gmin. Ponadto wydawane są biuletyny informacyjne samorządów, które zawierają bieżące informacje dotyczące gmin. Władze lokalne planując przyszłe działania, które mają się przyczynić do rozwoju podległych im jednostek, podkreślają potrzebę rozwoju ich aktywności w zakresie promocji i współpracy transgranicznej, która może się okazać ważnym instrumentem przyciągającym turystów.

Szczegółowe plany działań w zakresie promocji i marketingu turystycznego winny zawierać wzajemne promowanie walorów turystycznych każdej z gmin uczestniczących w projekcie wraz ze szczegółowymi akcjami promocyjnymi kierowanymi do mediów tradycyjnych i nowoczesnych.

W efekcie przeprowadzonej za pomocą metody SWOT diagnozy obszaru partnerskiego zaprognozowano kierunki rozwojowe Strategii rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza oraz jej wizję i misję.

Cele operacyjne to cele szczegółowe, bezpośrednio odnoszące się do zaplanowanych działań, opisujące, jakie efekty zostaną osiągnięte dzięki ich wdrożeniu. Stanowią one konkretyzację celów strategicznych, ogólniejszych, a ich osiągnięcie możliwe jest także w krótkim okresie. Celom operacyjnym przypisano kierunki działań, a tam, gdzie było to możliwe, również poszczególne zadania.

Priorytet 1. Intensyfikacja działań gmin w zakresie współpracy turystycznej, transgranicznej i gospodarczej.

Cel operacyjny 1.1. Intensyfikacja działań w zakresie turystyki

Cel operacyjny 1.2. Intensyfikacja działań w zakresie współpracy transgranicznej

Cel operacyjny 1.3. Ochrona dziedzictwa historyczno-kulturowego

Priorytet 2. Rozbudowa oferty turystycznej poszczególnych gmin i łączenie ofert we wspólne produkty turystyczne.

Cel operacyjny 2.1. Rozbudowa oferty turystycznej dla dzieci i młodzieży

Cel operacyjny 2.2. Rozbudowa oferty gospodarstw agroturystycznych

Cel operacyjny 2.3. Wzbogacenie oferty turystyki kulturowej i aktywnej

Priorytet 3. Wypromowanie i upowszechnienie produktów turystycznych gmin w Polsce i na Ukrainie.

Cel operacyjny 3.1. Promocja Obszaru Współpracy w mediach tradycyjnych, elektronicznych i społecznościowych

Cel operacyjny 3.2. Organizacja sprzedaży wspólnej oferty turystycznej

Do podstawowych źródeł finansowania działań zaplanowanych do realizacji w ramach „Strategii rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej Gmin Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk, Gmina Huszcza” należy będą gminne budżety ale również fundusze programów transgranicznych oraz fundusze Unii Europejskiej.

Samorządy gmin realizując strategię podejmować będą współpracę z pozostałymi podmiotami w następujących formach:

- Wzajemne informowanie o planach i kierunkach współdziałania w celu zharmonizowania działań prorozwojowych.
- Udzielanie wsparcia technicznego.
- Wzajemna pomoc samorządów w zakresie ubiegania się o środki z krajowych i zagranicznych funduszy pomocowych.
- Organizowanie spotkań otwartych (seminaria, konferencje, szkolenia, spotkania informacyjne).

- Powierzenie wraz z odpowiednim wsparciem innym organizacjom zadań wymienionych w ustawie o działalności organizacji pożytku publicznego i o wolontariacie poprzez udzielanie dotacji.

Za wdrażanie strategii i realizację zaplanowanych w jej ramach przedsięwzięć odpowiedzialne są przede wszystkim lokalne władze samorządowe. Monitorowanie jej realizacji prowadzone będzie za pomocą zestawu mierzalnych wskaźników, które obrazowały będą efekty podejmowanych działań. Dane, będące podstawą do badania wskaźników monitoringu pochodzący będą z publicznie dostępnych informacji statystycznych Głównego Urzędu Statystycznego (roczniki statystyczne, Bank Danych Lokalnych), danych Starostwa Powiatowego w Chełmie, Dane statystyczne Obwodu Wołyńskiego oraz danych własnych Urzędów Gmin.

Przedmiotowy dokument strategiczny będzie miał duże znaczenie dla rozwoju regionów objętych strategią, a efekty jego wdrożenia będą długofalowe. Działania zaplanowane do wykonania w ramach jej realizacji oraz strategiczne cele i kierunki, jakie zostały założone, bazują na posiadanych przez gminy uwarunkowaniach i zasobach. Dokument zakłada promocję i wykorzystanie istniejącego potencjału turystycznego oraz kulturowego tych obszarów, kładzie nacisk na rozwój strategicznej branży - turystyki, zawiera program trwałej współpracy transgranicznej na rzecz poprawy sytuacji obecnej i rozwiązywania zidentyfikowanych problemów. Dzięki temu wspomagać będzie politykę rozwoju lokalnego i regionalnego, realizowaną na poziomie lokalnym, a podjęcie działań w ramach ponadregionalnego partnerstwa umożliwi wszechstronny rozwój wszystkich podmiotów wdrażających Strategię rozwoju turystyki i współpracy transgranicznej.

***The Strategy of tourism development and cross-border cooperation
Of Municipalities Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk and
Municipality Huszcza***

ABSTRACT

“The Strategy of tourism development and cross-border cooperation of Municipalities Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk and Municipality Huszcza” came into being as part of the project “Polish - Ukrainian cooperation for the development of tourism in the border area” implemented in partnership and subsidized from the Programme of the Cross-border Cooperation Programme Poland – Belarus - Ukraine. The main objective of the project is the improvement of the touristic attractiveness as well as the support of the processes concerning full exploitation of the touristic potential of the area of municipalities Leśniowice, Żmudź, Dorohusk, Wojsławice (on the Polish side) and municipality Huszcza (on the Ukrainian side). Actions that serve to fulfill the defined objective are based on implementation of the tasks that are meant to eliminate the developmental problems identified in the area of partial exploitation of the touristic potential which is characteristic for the areas and terrains submitted to the appropriate self-governments participating in the project.

The strategy of development is a fundamental and necessary document in the process of planning and forecasting directions of development on various levels. The strategy indicates conditions influencing either the development or its restraint and summarizes the potential of the region concerned, but also points out its strong points and opportunities; it identifies problems and threats, defines objectives and methods of achieving goals in particular fields.

“The Strategy of tourism development and cross-border cooperation of Municipalities Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk and Municipality Huszcza” is a sector-fragmentary strategy. It creates frameworks for implementation of concrete activities which are not contained in other strategic documents. Furthermore, it participates in coordination of the planned activities or the ones that are undertaken in other spheres.

The objective strategy includes tourism and the cross-border cooperation - two domains that in combination are supposed to lead to the economic development based on the touristic potential. This strategy concerns complex activities that are undertaken in partnership of actions exploiting the touristic resources of five municipalities.

Tourism is one of domains that, in recent year, are characterized by an extraordinary level of development. For self-governments, the undertaking of developmental programmes as well as establishment of various forms of cooperation are incredibly significant for enlivenment of the local economy. Aiming at the economic development, many regions expand the developmental programmes on the basis of the tourism sector and create touristic products. Well-planned and consequent actions supported by thorough analysis of the market needs and the potential possessed in the future, will result in the anticipated increase of the quality and competitiveness of the touristic resources of a given area. Efforts made to create a unique touristic brand constitute the most prospective investment in the tourism development of a given area.

The cross-border location of the municipalities that will be implementing the objective strategy creates enormous possibilities of activation of polish and neighboring frontier regions, primarily because of the development of different forms of cross-border cooperation. The objective document constitutes the next important step of deepening the cross-border cooperation between the polish and Ukrainian self-governments. It constitutes a challenge for the implementing municipalities that aim at increasing their competitiveness and development in the domain of tourism.

The structure of “The strategy of tourism development and cross-boder cooperation of Municipalities Leśniowice, Żmudź, Wojśławice, Dorohusk and Municipality Huszcza” contains seven parts. Initially, the objectives, the scope and methods of preparing the document are described along with the current trends in polish and world-wide tourism. Subsequently, basic information about each of the partners is included. The second part is a diagnosis of the current state, in which an analysis of conditions is presented taking into account the natural-scenic aspects, historical-cultural values and basic elements forming the touristic infrastructure in particular municipalities. Attention was paid to the problems concerning development of the cross-border tourism and a SWOT analysis was presented. The SWOT analysis summarizes the diagnosis of the touristic potential of particular municipalities. It also identifies both strong and weak points in the context of possibilities of the tourism development as well as opportunities and threats which have or may have an influence on the touristic market. On the base of the SWOT analysis, a vision, a mission, priorities and strategic objectives and directions of action were established. The last part of the document is a monitoring of the strategy implementation. It constitutes the rules which allow a verification of the premises of the strategy.

“The Strategy of tourism development and cross-border cooperation of Municipalities Leśniowice, Żmudź, Wojśławice, Dorohusk and Municipality Huszcza” is a

programme based on exploitation of the developmental potentials of the frontier area in order to establish its competitiveness and touristic brand. It is therefore essential that the strategy is a functional document that presents coherent concepts, premises of possible joint tasks and directions of development.

To prepare the document, a widespread and reliable expert-participating method was used. This methodology is recommended by national and European institutions as far as creation of local, regional and national strategic documents is concerned. It consists, above all, in the constant cooperation with the self-government authorities, chosen non-governmental organizations, representatives of the tourism industry and all people, the subjects of a high level of activity and a high social standing (so called leaders and local authorities). The expert-participating model connects the advantages of both methodological approaches (the expert one and the participating one). This means that the project of the document is being prepared by experts who, in all crucial matters, act in accordance with decisions made by public subjects and with opinions of social subjects who will be held responsible for its realization. The connection of the experts' knowledge with the priorities and estimations formulated by both the self-governments and local societies, is undoubtedly the greatest advantage of this method that contributed to its selection.

The structure of "The strategy of tourism development and cross-border cooperation of Municipalities Leśniowice, Żmudź, Wojślawice, Dorohusk and Municipality Huszcza" is coherent with other strategic documents which are compulsory for the municipalities in the partnership. The adapted strategic objectives, the direction of activities, the strategic plan of the cross-border cooperation in the scope of tourism as well as the plans of action in the scope of promotion and touristic marketing are completely in accordance with the strategies of development of particular municipalities and strategies that are compulsory on the district and provincial level. As far as Municipality Huszcza is concerned, the premises contained in the objective strategy are in accordance with the obligatory Ukrainian documents.

The local tourists explicitly point out that Poland is a touristically attractive country with numerous interesting places and touristic attractions, also for the foreign tourists. According to the majority of them, definitely every tourist has a vast possibility of choice of an offer matching their needs.

The most frequent inconveniences pointed out in the national tourism are:

- insufficient access to the information about the touristic offer,
- inadequate relation of quantity to the price of touristic services,
- insufficient promotion of touristic values in the country and abroad.

The local Polish tourists most frequently leave for one-day trips without accommodation. Such trips take place even several times a year. Poles relatively frequently leave for trips with accommodation lasting 1-3 nights several times a year. Longer trips, lasting at least four nights, take place once a year or even more rarely. The definite majority of people (over 90%) practice tourism in summer or spring months. Approximately 2/3 of tourists have been going for trips in the winter-autumnal season during the last year.

More than 80% of the subjects choose to leave accompanied by their family circle, whereas every second person declares to be travelling also in the company of their friends or acquaintances. During the touristic trips, Poles predominantly want to rest from work and their everyday responsibilities, regain energy and separate themselves from their troubles and problems. For the great part of tourists such trip is also an opportunity to spend more time with their closest friends and relatives. Family trips are most frequently planned in advance. Young people (students) more frequently take spontaneous trips without reserved accommodation, in order to go through adventures and gain new experiences.

In the choice of a touristic offer as well as ticket and accommodation reservations, Poles more and more frequently use the Internet as the most practical, fast and convenient form of purchase. That is the natural consequence of the Internet popularization, the increase of its users as well as the growing confidence in the security of online purchase. Thanks to the possibility of online reservation and purchase of trips, the people interested are able to calmly browse and consider a choice of the offer and purchase it without leaving the house and standing in a queue in a travel agency.

Passenger cars are the most frequently used means of transport for touristic purposes. Tourists equally eagerly use planes, buses and trains.

In the last years, there has been a growing interest in abroad trips, especially to the southern countries because of the surety of pleasant, sunny weather. Not without meaning are also: overcrowding of Polish resorts, long traffic jams on Polish roads and high prices in Poland which are the reason that an abroad trip is possible for few more money.

CHARACTERISTICS OF PARTICULAR PARTNERS

MUNICIPALITY LEŚNIEWICE

Municipality Leśniowice is situated in the south-east part of Lubelskie Voivodeship, in the Chełmskie district. It borders on municipalities Chełm, Kamień, Wojślawice and with the municipalities of the Krasnostawkie district Kraśniczyn and Siennica Różana.

Municipality Leśniowice is placed out-of-the-way of the main communication connections of Lubelskie Voivodeship. The communal town Leśniowice is placed in the following distance from the nearest towns

- ◆ Chełm - 20 km,
- ◆ Krasnystaw - 30 km,
- ◆ Hrubieszów - 40 km,
- ◆ Zamość - 50 km,
- ◆ from the provincial city Lublin - 90 km.

Municipality Leśniowice occupies the area of 118km². The communal area is divided into 19 villages in the area of which there is 23 towns. The most important monuments are

- ◆ The Rzewuski Family Manor in Sielec.
- ◆ The Defensive Tower in Sielec.
- ◆ The Ecumenical Chapel of St. Anna.
- ◆ The Orthodox cemetery in Sielec.
- ◆ The manor park complex in Dębina.

- ◆ The Visitation's Roman Catholic Church in Kumów.
- ◆ The Mill in Kumów.
- ◆ The polish-catholic cemetery in Leśniowice.

MUNICIPALITY ŻMUDŹ

Municipality Żmudź is situated in the eastern part of the chełmskie district in the lubelskie voivodeship. The area of the unit of the local self-government is 13 607 ha, which constitutes 0,54 % of the voivodeship area and 7,6% of the district territory.

Municipality Żmudź borders on six municipalities

- ◆ municipality Białopole from the south,
- ◆ municipalities Dorohusk and Dubienka from the east.
- ◆ municipality Kamień from the north,
- ◆ municipalities Leśniowice and Wojsławice from the west.

Through the area of the municipality goes the Udal river, which is a left-bank tributary of Bug, as well as three less significant watercourses: the Krzywólka river, the Żmudzki canal and the Lipiniecki canal.

More than 70% of the municipality area are croplands. The forests on the area of municipality Żmudź constitute the area of 2 838 ha, which is 20,89% of the municipality area. The most important monuments are

- ◆ Architectural sacral complex in Klesztów.
- ◆ The water-gas mill in Pobłowice.
- ◆ The manor park complex in Wólka Leszczańska.
- ◆ The old Classicists inn in Wólka Leszczańska.
- ◆ The chapel with a bell tower in Żmudź (the former Uniate Orthodox Church).
- ◆ The Haliczany sacred forest in Pobłowice.
- ◆ The manor park in Leszczany.
- ◆ St. Jan Nepomucen's Chapel from the I half of XIX century in Puszcza.

MUNICIPALITY WOJSŁAWICE

Municipality Wojsławice is situated in the south-east part of Lubelskie Voivodeship, in the Chełmskie district. It borders on four districts and six municipalities. The neighboring municipalities:

- ◆ municipalities Leśniowice and Żmudź (Chełmskie district) from the north,

- ◆ municipality Białopole (Chełmskie district) from the east,
- ◆ municipality Kraśniczyn (Krasnostawskie district) from the west,
- ◆ municipalities Uchanie (Hrubieszowskie district) and Grabowiec (Zamojskie district).

Wojsławice is situated in the branching of the rivers Wojsławka and Barbarka, in the area of the picturesque Działy Grabowieckie. The dominant type in the analyzed area is the open area landscape, which is used agriculturally. It is formed by vast areas situated on declivities of hills, farmlands and scattered farmstead buildings in Wojsławice, Turowiec, Putnowice and Majdan Ostrowski.

The area of the municipality is 110 km². It is 6% of the district area. The population inhabits 23 towns, in which 26 villages were created. The most important monuments of municipality Wojsławice are:

- ◆ The WWI cemetery in Ostrów Kolonia.
- ◆ The Greek Catholic Orthodox Church, presently the Roman Catholic Church in Turowiec.
- ◆ Urban planning of Wojsławice settlement.
- ◆ The church complex in Wojsławice.
- ◆ The baroque uniate Orthodox Church in Wojsławice.
- ◆ The former Greek Catholic Orthodox Church in Wojsławice.
- ◆ The Synagogue, within borders of the exterior walls in Wojsławice.
- ◆ The fortified settlement with ramparts, so called "Pohulanka" in Majdan Nowy.
- ◆ The kurgan cemetery in Putnowice Wielkie.
- ◆ The Medieval Castle with the remnants of ground solidifications in Wojsławice.
- ◆ The earth mound (tomb), so called "Ostra Mogiła" in Wólka Putnowiecka.

MUNICIPALITY DOROHUSK

Municipality Dorohusk is one of fifteen communes in the Chełmskie District. It is situated in the eastern part of the district in Lubelskie Voivodeship and occupies 192,42 km². It borders on municipalities Dubienka and Żmudź (from the south), Kamień, Chełm, and Ruda Huta (from the west). From the east it borders on Ukraine through the Bug river.

The municipality is located at the national road no. 12 Poznań - Kijów in the east-west direction and in the north-west direction at the regional road no. 816 Terespol-Sławatycze-Włodawa-Zosin. Moreover, through Dorohusk goes a railway

communication route Gdynia-Warszawa-Lublin-Dorohusk-Jagodin-Kowel-Odessa, connecting the Baltic sea and the Black sea. There is a functioning border crossing (road and rail), which is one of the biggest in the country and still extended. The area of the municipality is located 95 km away from Lublin and 25 km away from Chełm. The monuments of municipality Dorohusk:

- ◆ The Suchodolscy Palace in Dorohusk.
- ◆ St. Jan Nepomucen's parish Roman Catholic Church In Dorohusk.
- ◆ The manor park complex in Świerże.
- ◆ The manor park complex in Zamieście.
- ◆ The earth mound (kurgan tomb), so called "Mogiła Powstańcza" in Barbarówka.
- ◆ The park in Husynne - the manor park from XVIII-XIX century.

MUNICIPALITY HUSZCZA

Municipality Huszcza is located in the west part of Ukraine on the areas of Polesie which are touristically and environmentally attractive. Territorially, it contains the range of 6 402 ha on which there are 4 villages. Administratively, it is a part of the most advanced to the west in the Volyn Oblast Lubomelskie district.

The administrative center of the indicated self-government unit constitutes Huszcza - a town found in 1422 - which is located on the right bank of Bug, in the distance of 22 km from Luboml and 11 km from an important international communication route Kijów-Warszawa. A convenient localization of the town on the route leading from Kijów to the border crossing in Dorohusk is a significant indicator of the future economic development of the municipality based on the active promotion and spread of the idea of cross-border tourism as well as agritourism which is based on a better usage of internal developmental potentials that definitely contain environmental and natural values.

Municipality Huszcza borders on towns which can boast about a rich cultural inheritance containing numerous objects with historical meaning located in the area of Lubomelskie district:

- ◆ St Gregory's Orthodox Church from the XIII century - Luboml.
- ◆ The Holy Trinity Church from the XV century - Luboml.
- ◆ The Branicki Palace from the XVIII century - Luboml.
- ◆ St. Dimitri's Orthodox Church from the XVII century - Jeziorany.
- ◆ The Holy Trinity Orthodox Church from the XIX century - Hołowne.
- ◆ St. John of God's Orthodox Church from the XVIII century - Sztun.

- ◆ St. Luke's Orthodox Church from the XVIII century - Hołowne.
- ◆ The Assumption Orthodox Church from the XVIII century - Radzięcin.

Accommodation and catering facility

On the area of the municipalities, agritouristic households and private quarters serve as accommodation and catering facilities. Their number is however insufficient. Apart from lodgings, the agritouristic facilities offer additional attractions like for example campfire, barbecues, bicycle treks, occasional events as well as a possibility of spending free time actively and healthy in the surroundings of a forest, meadows and water tanks, on the pedestrian and bicycle route, forest paths and causeways, and the ride with an equestrian team. Near the lakes and water tanks there are separated campsites, that constitute also an element of the accommodation facility. Additionally, the lodging places are in the Youth Hostel near the Secondary School Complex in Dorohusk and in the school youth hostel near the Primary School in Świerże. Both hostels are open in the summer period. Delicious regional dishes are also offered by Siedlisko in Dębina. The gastronomic offer is extended by bars and catering points at the lakes. The remaining gastronomic places are the Żmudź Tavern, the wedding house "BELWEDER", the bar-beer house "STRUMIEN", the inn "Granica w Beredyszczu". The Wotel motel in Brzeźno, the "MARGO" local at the border crossing and the Echo complex in Luboml.

Touristic trails and the sporting-recreational base:

- ◆ A stroll in the area of Sielec.
- ◆ A bicycle route "Malowniczy Wschód"
- ◆ The well route
- ◆ The route of Tadeusz Kościuszko
- ◆ The Nature Reserve Route
- ◆ The nature route "Meandry Bugu"
- ◆ The natural-historical route "Bolko" in Hniszów
- ◆ The Nadbużański route
- ◆ The marsh and swamp route
- ◆ The Friendship route
- ◆ The Nadbużański bicycle route
- ◆ The Poleski equestrian route
- ◆ The Zoological Reserve Bug route

The municipalities invest in the tourism development - especially in the last period during the implementation of the project "Polish - Ukrainian cooperation for the

development of tourism in the border area”, which focused particularly on the development and later promotion of infrastructure around the water tanks:

- MUNICIPALITY LEŚNIEWICE - The water tank Maczuły in Horodysko
- MUNICIPALITY ŻMUDŹ - the water tank Dębowy Las in Wołkowiany
- MUNICIPALITY WOJSŁAWICE - the water tank in Wojsławice
- MUNICIPALITY DOROHUSK - the water tank in Husynne
- **MUNICIPALITY HUSZCZA - the Huszczańskie Lake**

The remaining facilities are:

- ◆ the sport stadium in Leśniowice,
- ◆ sport fields in Leśniowice, Sielec, Teresin, Rakołupy Duże and Kumów Plebański,
- ◆ a multipurpose sport field in Żmudź,
- ◆ a football sport field of Victoria Żmudź (IV league),
- ◆ a climbing wall with a Tyrolese in Żmudź,
- ◆ a football sport field in Wojsławice,
- ◆ a football sport field in Turka,
- ◆ a football sport field in Wólka Okopska,
- ◆ a sport field near the Huszczańskie Lake,

A considerable increase of touristic activity has taken place in the current year along with the final opening of infrastructure at the water tanks and facilities constructed as part of the project “Polish - Ukrainian cooperation for the development of tourism in the border area”. Thanks to the organized open-air events, the touristic activity in the area of municipalities of the partnership in the scope of tourism and cross-border cooperation has become more intense. The consumers who visit the municipalities most frequently are small touristic groups practicing individual and family tourism. The touristic activity at the water tanks in 2014 (lack of the complete infrastructure) has fluctuated depending on the reservoir between 5000-10000 of tourists per municipality. Along with the complete opening of the infrastructure and its better usage by the authorities and local entrepreneurs, the touristic activity is anticipated to be at least twice as frequent.

Moreover, it can be noted that the transport accessibility of the region is quite high. As a prove, one could mention above all the course of the national route no. 12 as well as the proximity of the route no. 17 connecting Gdańsk, Warszawa and Lwów. The system is sufficiently complemented by regional roads no. 816, 843, 844 and 846. Furthermore, communal roads are in a quite good condition, which considerably simplifies transport, especially to the recursive and touristic facilities. The greatest

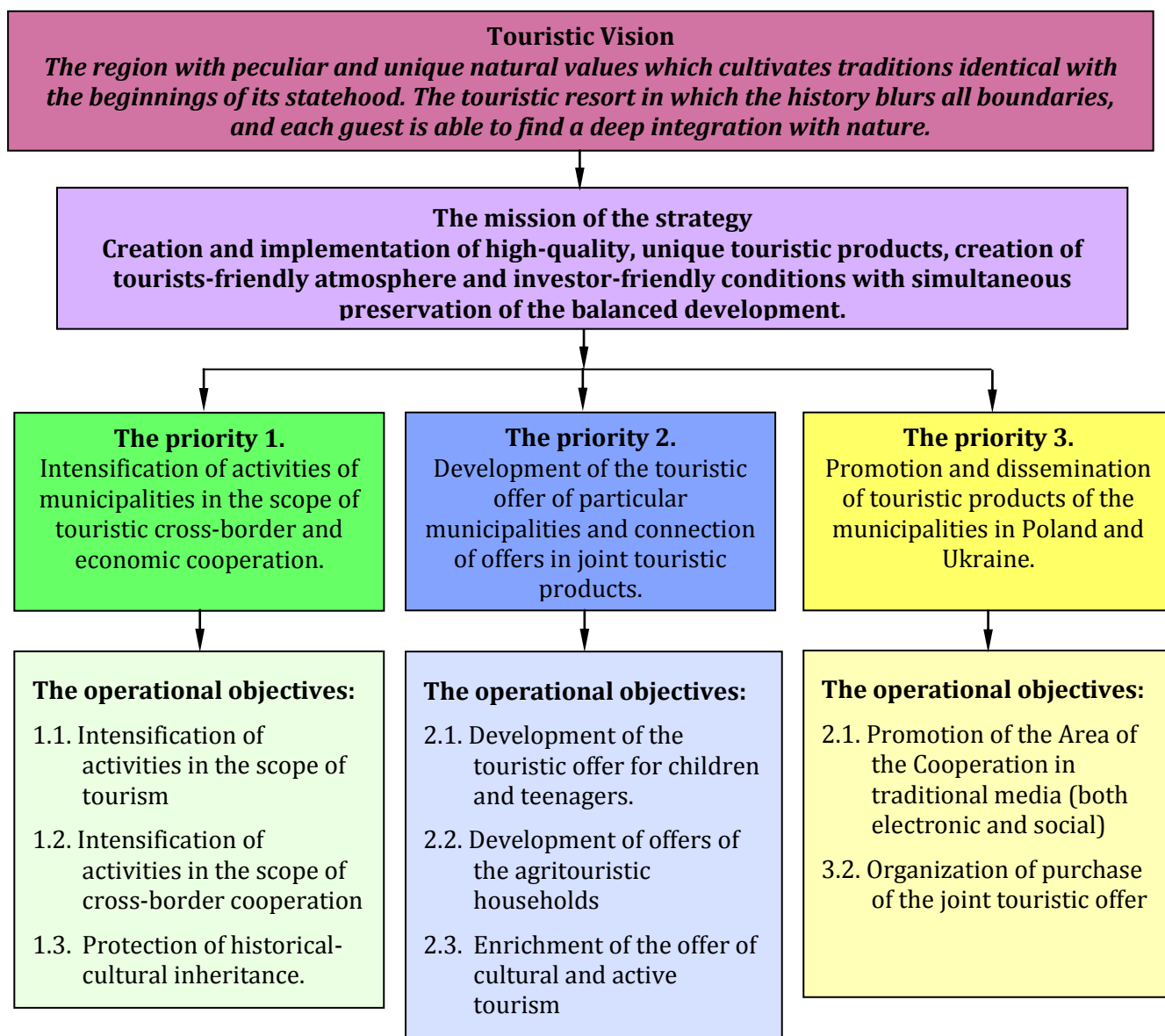
difficulty in transport is the condition of district roads that leaves much to be desired. One of the main tasks of this Strategy should be a change of this state of affairs.

The biggest emphasis should be however put on the development of the accommodation base, which in some of municipalities (e.g. municipality Wojsławice) is already quite developed and should be coherently extended and modernized. Nevertheless, in the remaining parts of the region it should be built from the beginning, both on the Polish and Ukrainian side. The chain of coherent, as regards regional offers, agritouristic households, pensions and other lodging facilities.

The municipalities possess systematically updated websites, which are helpful in the promotion of municipalities. Moreover, information newsletters of self-governments are published, which contain current information regarding the municipalities. The local authorities, in the process of planning the future activities that are to contribute to the development to the subordinate units, emphasize the need to develop their activity in the scope of promotion and cross-border cooperation which can turn out to be a significant instrument in attracting tourists.

The detailed plans of activities in the scope of promotion and touristic marketing shall contain mutual promotion of touristic values of each municipality participating in the project along with the detailed promotional actions directed to traditional and modern media.

The effect of the SWOT method concerning the area of the partnership was a forecast of developmental directions of "the strategy of tourism development and cross-border cooperation of Municipalities Leśniowice, Żmudź, Wojsławice, Dorohusk and Municipality Huszcza" as well as its vision and mission.

The operative objectives are the detailed objectives, which are directly applicable to the planned activities, describe what effect will be achieved thanks to its implementation. They constitute a specification of the more general strategic objectives, and their fulfillment is also possible in the shorter period of time. The directions of activities and, wherever possible, particular tasks were attributed to the operative objectives.

The priority 1. Intensification of activities of municipalities in the scope of touristic cross-border and economic cooperation.

The operative objective 1.1. Intensification of activities in the scope of tourism

The operative objective 1.2. Intensification of activities in the scope of cross-border cooperation

The operative objective 1.3. Protection of historical-cultural inheritance.

The priority 2. Development of the touristic offer of particular municipalities and connection of offers in joint touristic products.

The operative objective 2.1. Development of the touristic offer for children and teenagers.

The operative objective 2.2. Development of offers of the agritouristic households.

The operative objective 2.3. Enrichment of the offer of cultural and active tourism.

The priority 3. Promotion and dissemination of touristic products of the municipalities in Poland and Ukraine.

The operative objective 3.1. Promotion of the Area of the Cooperation in traditional media (both electronic and social)

The operative objective 3.2. Organization of purchase of the joint touristic offer

The primary sources of financing of the activities planned to be implemented as part of “the strategy of tourism development and cross-border cooperation of Municipalities Leśniowice, Żmudź, Wojśławice, Dorohusk and Municipality Huszcza” will include not only communal budgets but also funds of cross-border programmes and EU funds.

The self-governments of the municipalities by realizing the strategy will undertake the cooperation with the remaining subjects in the following forms:

- Mutual informing about plans and directions of cooperation in order to harmonize the pro-developmental activities.
- Provision of technical support.

- Mutual help of self-governments in the scope of applying for funds from national and foreign relief funds.
- Organization of the open meetings (seminars, conferences, training sessions, informational meetings).
- Entrusting other organizations, with appropriate support, the activities listed in the Act of law on Public Benefit and Volunteer Work through granting of subsidies.

For the implementation of the strategy and realization of the undertakings planned as its part, the local self-government authorities above all will be held responsible. Monitoring of its realization will be conducted through a set of measurable indicators, which will be reflecting the effects of the undertaken activities. The data, being a base for an analysis of the monitoring indicators, will come from the publicly accessible statistical information of the Central Statistical Office (statistical yearbooks, Local Data Bank), the data of the District Starosty in Chełm, the statistical data of the Volyn Oblast and the data of Commune Offices.

The objective strategic document will have a great importance for the development of regions included in the strategy, and the effects of its realization will be long-standing. The activities planned to be implemented as part of its realization and the strategic objectives and directions, which was established, are based on the conditions and resources possessed by the municipalities. The document assumes the promotion and exploiting of the existing touristic and cultural potential of those regions, puts an emphasis on the development of the strategic branch - tourism, contains a programme of a permanent cross-border cooperation for the improvement of the current situation and resolution of identified problems. Because of that, it will support the local and regional development policy, conducted on the local level. Moreover, undertaking of the activities as part of the over-regional partnership will allow an extensive development of all subjects implementing the Strategy of tourism development and cross-border cooperation.

**Стратегія розвитку туризму та транскордонного
співробітництва Гмін Лешньовіце, Жмудзь, Войславіце,
Дорогуськ, Гуца”**

СКОРОЧЕННЯ

„Стратегія розвитку туризму та транскордонного співробітництва Гмін Лешньовіце, Жмудзь, Войславіце, Дорогуськ, Гуца” була створена в рамках реалізованого проекту „Польсько-українська співпраця зі сприяння розвитку туризму на прикордонній території” який фінансується з Європейського Союзу в рамках Програми транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна . Основна мета цього проекту полягає у підвищенні привабливості туризму і підтримки процесу використання потенціалу повною мірою в туристичній зоні гмін Лешньовіце, Жмудзь, Дорогуськ, Войславіце (на польській стороні) і гміни Гуца (на українській стороні). Заходи, спрямовані на виконання визначеної мети, це реалізація завдань, спрямованих на усунення проблем розвитку, що проявляються в недовикористанні туристичного потенціалу, яким характеризуються території зазначених гмін, що беруть участь у проекті.

Стратегія розвитку є фундаментальним і необхідним документом у процесі планування та прогнозування розвитку тенденцій на різних рівнях. Стратегія вказує на чинники, що впливають на розвиток або його стримують та узагальнює потенціал відповідного регіону, але також показує свої сильні сторони і можливості, виявляє проблеми та ризики, визначає цілі і методи досягнення цілей у конкретній області.

"Стратегія розвитку туризму та транскордонного співробітництва Гмін Лешньовіце, Жмудзь, Войславіце, Дорогуськ, Гуца " це стратегія сегментування - часткова. Вона створює основу для конкретних завдань, що не охоплюються іншими стратегічними документами, а також сприяє координації дій, запланованих або прийнятих в інших сферах.

Стратегія включає в себе туризм та транскордонне співробітництво - дві області, які, в поєднанні повинні призвести до економічного розвитку на основі туристичного потенціалу. Ця стратегія застосовує комплексні заходи, що живаються в партнерстві з використанням туристичних ресурсів з п'яти гмін.

Туризм є однією з галузей, які в останні роки характеризується надзвичайно швидким рівнем розвитку. Для місцевих органів влади здійсненн програми розвитку і встановлення різних форм співпраці має важливе значення для

відродження місцевої економіки. Прагнучи економічного розвитку, багато регіонів розширюють програми розвитку на основі туристичного сектора і створюють туристичні продукти. Добре сплановані та послідовні дії, підкріплені ретельним аналізом потреб ринку і його потенціалом в майбутньому призведе до очікуваного підвищення якості та конкурентоспроможності туристичних ресурсів області. Зусилля, вкладені у створення унікального туристичного бренду є найбільш перспективною інвестицією у розвиток туризму в даній області.

Прикордонне розташування гмін, які будуть здійснювати стратегію, створює великі можливості активації польських і сусідніх прикордонних регіонів, в основному за рахунок розвитку різних форм прикордонного співробітництва. Цей документ являє собою ще один важливий крок до поглиблення транскордонного співробітництва між польськими та українськими урядами. Це являє собою виклик для гмін, які мають за мету підвищити свою конкурентоспроможність і розвиток в галузі туризму.

Структура " Стратегії розвитку туризму та транскордонного співробітництва Гмін Лесьньовіце, Жмудзь, Войславіце, Дорогуськ, Гуща" включає в себе сім частин. На початку, описуються цілі, масштаб і метод складання документа та поточні тенденції світового та польського туризму. Потім є основна інформація про кожного з партнерів. Друга частина це діагностика поточної ситуації, яка являє собою аналіз умов, беручи до уваги аспекти природи і ландшафту, історичних і культурних цінностей та основних елементів, що утворюють інфраструктуру туризму в окремих гмінах. Увага була приділена також проблемам розвитку транскордонного туризму та представлено Аналіз SWOT. Аналіз SWOT узагальнює діагноз туристичного потенціалу окремих гмін. Визначає сильні і слабкі сторони в контексті можливостей розвитку туризму, а також можливості і загрози, які мають або можуть мати вплив на туристичний ринок. На основі Аналізу SWOT були визначені бачення, місія, пріоритети, стратегічні цілі та напрямки діяльності. Остання частина документа це контроль за здійсненням стратегії. У ньому описуються принципи, які зроблять можливим перевірку Стратегії.

"Стратегія розвитку туризму та транскордонного співробітництва Гмін Лесьньовіце, Жмудзь, Войславіце, Дорогуськ, Гуща" це програма, заснована на використанні транскордонних потенціалів розвитку території для будівництва його конкурентоспроможності та туристичного бренду. Тому, важливим є те, щоб вона була функціональним документом і представляла послідовні підходи, можливі припущення спільних завдань та напрямків розвитку.

Для розробки документу був використаний широко відомий і перевірений метод експертно-аналітичний. Ця методика рекомендується національними та європейськими інститутами для створення локальних, регіональних, національних стратегічних документів. Вона заснована в першу чергу на постійній співпраці з місцевими органами влади, окремими неурядовими організаціями, представниками туристичної індустрії та всіма особами, компаніями з високою активністю і соціальним статусом (тобто керівниками та місцевими органами влади). Експертно-аналітичний метод поєднує в собі переваги обох методик (експертних та аналітичних). Це означає, що проект документа готують фахівці, які у всіх ключових питаннях, керуються положеннями державних структур і думкою соціальних суб'єктів, які відповідатимуть за його реалізацію. Поєднання досвіду з пріоритетами і оцінками, сформульованими місцевими органами влади і місцевими громадами, безсумнівно, є найсильнішою стороною цього методу, що і вплинуло на його вибір.

"Стратегія розвитку туризму та транскордонного співробітництва Гмін Лесьньовіце, Жмудзь, Войславіце, Дорогуськ, Гуща" узгоджується з іншими стратегічними документами існуючих партнерських гмін. Прийняті стратегічні цілі, напрямки діяльності та стратегічний план транскордонного співробітництва в сфері туризму, а також плани дій для промоції і туристичного маркетингу повністю сумісні зі стратегіями розвитку окремих гмін і стратегій, що застосовуються на рівні повіту і областей. У випадку гміни Гуща, припущення включені в стратегію, вписуються в обов'язкові українські документи.

Місцеві туристи ясно показують, що Польща є країною, привабливою для туристів і має багато цікавих місць і пам'яток, також для іноземних туристів. На думку більшості з них, кожен турист має великі можливості для вибору послуги, адаптованої до його потреб.

Недоліками внутрішнього туризму найчастіше є:

- недостатній доступ до інформації про туристичну пропозицію,
- неадекватне відношення між якістю і ціною туристичних послуг,
- недостатня промоція визначних пам'яток в країні і за кордоном.

Польські туристи в основному виїжджають на одноденні поїздки без нічлігу, такі поїздки відбуваються навіть кілька разів на рік. Поляки відносно часто виїжджають на 1-3 ночі кілька разів в рік. Довші поїздки, принаймні, на чотири ночі, бувають один раз на рік або менше. Переважна більшість людей (більше 90%) подорожують влітку або навесні. Приблизно 2/3 туристів за минулий рік подорожували в зимово-осінньому періоді.

Більше 80% опитуваних виїжджають з родиною, а кожна друга людина полюбляє поїздки в компанії друзів. Під час туристичних поїздок поляки в основному хочуть відпочити від роботи і повсякденних обов'язків, відновити енергію та забути про біди і турботи. Для значної частини туристів така поїздка, є можливістю провести більше часу з близькими. Сімейні поїздки, як правило, плануються заздалегідь. Молоді люди (учні, студенти) часто вирішують поїхати спонтанно, без заброньованих номерів для того, щоб відчутти дух пригоди і отримати нові враження.

Поляки при виборі туристичної пропозиції і бронюванні квитків та проживання все частіше прагнуть використовувати Інтернет в якості найбільш практичної, швидкої і зручної форми покупки. Це очевидний наслідок популяризації використання Інтернету, зростання кількості користувачів, а також зростання впевненості у безпеці онлайн-покупки. Завдяки можливості замовлення та купівлі турів онлайн, зацікавлені особи можуть спокійно переглянути і обдумати пропозицію та купити її, не виходячи з дому і без чекання в черзі в туристичному агентстві.

Автомобілі є найбільш поширеним засобом транспорту для поїздок по країні в туристичних цілях. Настільки ж охочо туристи використовують літаки, автобуси і поїзди.

В останні роки, зростає інтерес до подорожей за кордон, особливо до південних країн, тому що вони гарантують приємну, сонячну погоду. Важливими факторами є також: скупчення на польських курортах, довгі пробки на польських дорогах і високі ціни у Польщі, що спричиняють, те що люди можуть дозволити собі поїздку за кордон за не значно більші кошти.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ПАРТНЕРІВ

ГМІНА ЛЕСЬНЬОВІЦЕ

Гміна Лесьньовіце розташована є в південно-східній частині Люблінського воєводства, у Хелмському повіті. Межує з гмінами: Хелм, Камієнь, Войславіце, Жмудзь також з гмінами Красниставського повіту : Краснічин і Сенніца Ружана.

Гміна Лесьньовіце розташована є на відшибі головних комунікаційних трас Люблінського воєводства. Місцевість Лесьньовіце віддалена є від найближчих міст:

- ◆ Хелм - 20 км
- ◆ Краснистав - 30 км
- ◆ Грубешув - 40 км
- ◆ Замосць – 50 км
- ◆ Від воєвудського міста Люблін – 90 км

Гміна Лесьньовіце займає поверхню 118 km². Простір гміни поділений є на 19 солтиств, в межі яких знаходиться 23 місцевості. Найважливіші пам'ятники це:

- ◆ Невелика Садиба сім'ї Жевуських в Сельці.
- ◆ Оборонна башта в Сельці.
- ◆ Капличка Святої Ганни.
- ◆ Православне Кладовище в Сельці.

- ◆ Придворно-парковий комплекс у Дембіні.
- ◆ Римсько-католицький Костел в Кумові.
- ◆ Млин в Кумові.
- ◆ Польсько католицьке кладовище в Лесьньовіцах.

ГМІНА ЖМУДЗЬ

Гміна Жмудзь росташована у східній частині Хелмського повіту і Люблінського воєводства. Поверхня вказаної одиниці територіального самоврядування виносить 13 607 га, що становить 0,54 % поверхоні воєводства також 7,6% території повіту.

Гміна Жмудзь межує з шістьма гмінами:

- ◆ від заходу з гмінами Лесьньовіце і Войцлавіце
- ◆ від півночі з гміною Каміннь
- ◆ від півдня з гміною Білополе
- ◆ від сходу з гмінами Дорогуськ і Дубенка

Через територію Гміни пропливає річка Удал, що є лівобережною притокою Буга також три річки яке мають менше значення: річка Кшивулка, Канал Жмудзкі також Канал Ліпінецькі.

Понад 70 % поверхні гміни займають аграрні вживання. Ліси, що знаходяться, на території гміни Жмудзь обіймають простір 2 838 га, що становить 20,89 % поверхонь гміни. Найважливіші пам'ятники на території гміни це:

- ◆ Архітектурний сакральний колектив в Клештове.
- ◆ Водно-газовий млин в Побловіцах
- ◆ Придворно-парковий комплекс у Вулце Лещанській.
- ◆ Давній Класицистичний двір у Вулце Лещанській.
- ◆ Філіальний костел з дзвіницею (раніше церква уніцька) у Жмудзі
- ◆ Урочище Галічани в Побловіцах
- ◆ Попридворний парк у Лещанах
- ◆ Капличка святого Яна Непомуцена з I половини XIX віку в Пуці.

ГМІНА ВОЙСЛАВИЦЕ

Гміна Войславце знаходиться в південно-східній частині Люблінського воєводства, у Хелмському повіті. Межує з чотирма повітами і шістьма гмінами.

Сусідні гміни це:

- ◆ від півночі - Лесьньовіце і Жмудзь (Хелмські повіт)
- ◆ від сходу - Білополе (Хелмські повіт)
- ◆ від заходу - Красьнічин (Красноставські повіт)
- ◆ від півдня - Ухане (Грубешовські повіт) і Грабовець (Замойські повіт).

Войславце розташовані у розгалуженні рік Войслвкі і Барбаркі, на території мальовничих Grabowieckich. Домінуючим типом в аналізованому районі є краєвид відкритих територій, що користуються землеробський. Творять його широкі поверхні, розташовані на нахилах узгір'їв орні поля також розкидана садибна забудова місцевості Войславце, Туровець, Путновіце чи Майдан Островські.

Поверхня гміни виносить 110 km². Займає 6% поверхні повіту. Населення проживає в 23 місцевостях, в яких утворено 26 солтиств.

Найважливіші пам'ятники Гміни Войславце це:

- ◆ Воєнне кладовище з I світової війни в Островії Колонії
- ◆ Греко-католицька церква, тепер римсько-католицький Костел в Туровцу.
- ◆ Містобудівний уклад поселення Войславце.
- ◆ Костьольний колектив у Войславіцах.
- ◆ Барокова церква у в Войславіцах.
- ◆ Давня греко-католицька церква в Войславіцах.
- ◆ Синагога, у межах зовнішніх мурів в Войславіцах.
- ◆ Городище з валами так звана "Погулянка" в Майдане Новим.
- ◆ Кладовище курганове у Путновіцах Вельких.
- ◆ Середньовічний Замок із залишками земляних зміцнень у Войславіцах.
- ◆ Земляний (могила) так званий курган "Гостра Могила" у Путновіцькей Вульці.

ГМІНА ДОРОГУСЬК

Гміна Дорогуськ є однією з п'ятнадцяти гмін Хелмського повіту. Розташована є в східній частині повіту в Люблінському воєводстві і займає поверхню 192,42 km². Межує з гмінами Дубенка і Жмудзь (від півдня), Камінь, Хельм також Руда Гута (від заходу). Від сходу граничить через ріку Буг з Україною.

Гміна лежить при державній дорозі Номер 12 Познань - Київ у напрямі схід-захід і у напрямі північ-південь при воєводській дорозі Номер 816 Тереспол - Славатиче - Влодава - Зосін. Через Дорогуськ пробігає також залізничний комунікаційний шлях Гдиня - Варшава - Люблін - Дорогуськ - Ягодин - Ковель - Одеса, з'єднувальна Балтійське Море з Чорним Морем. Функціонує тут одне з більших в країні і безперервно розбудований прикордонний пункт пропуску також залізничний кордонний перехід. Простір Гміни розташований є на віддалі близько 95 км від Любліна також 25 км від Хелма .

Пам'ятники Гміни Дорогуськ:

- ◆ Палац Суходольських у Дорогуську
- ◆ Костел парафіяльний римсько-католицький Святого Яна Непомуцена в Дорогуську.
- ◆ Придворно-парковий комплекс вСвержах
- ◆ Придворно-парковий комплекс в Замесьцю
- ◆ Земляний (могила курганова) так званий курган "Повстанська могила" в Барбарувці
- ◆ Парк в Гусиннем - придворно-парковий комплекс з XVIII - XIX ст.

ГМІНА ГУЩА

Гміна Гуща розташована є в західній частині України на привабливих туристично просторах українського Полісся. Займає поверхню 6402 га на яких злокалізовані є 4 солтиства. Адміністрація входить до складу Любомльського району у Волинській області

Адміністративний центр вказаної одиниці територіального самоврядування являє закладена в 1422 році місцевість Гуща, розташована на правобережжі ріки Буг, на віддалі 22 км від міста Любомль також 11 км від важливої міжнародної траси комунікаційного зв'язу Київ - Варшава. Зручна локалізація місцевості на трасі, що веде, з Києва до прикордонного пункту

пропуску в Дорогуську є важливим визначником майбутнього економічного розвитку Гміни, базуючого на активному сприянні і поширенні ідеї транскордонного туризму також агротуризму, ґрунтованого на повнішому використанні внутрішніх потенціалів до яких безсумнівно, зараховується природні привабливості.

Гміна Гуща сусідує з місцевостями, які poszczycić себе можуть багатою культурною спадщиною про що свідчать численні об'єкти про історичне значення локалізовані на просторі повіту любомльського:

- ◆ Церква Святого Гжегожа з XIII ст. - Любомль
- ◆ Костел Святої Трійці з XV ст. – Любомль.
- ◆ Палац Браніцьких з XVIII ст. - Любомль.
- ◆ Церква Святого Дмитра з XVII ст. - Озеряни.
- ◆ Церква Святої Трійці з XIX ст. - Головне.
- ◆ Церква Святого Божого Яна з XVIII ст. - Штун.
- ◆ Церква Святого Луки з XVIII ст. - Головне.

База з проживанням та харчуванням

На території гмін проживання та харчування запевняють агросадиби та приватні бази. Їх кількість, однак, недостатня. Агротуристичні об'єкти на додаток до проживання пропонують розваги, такі як багаття, шашлики, велосипедні тури, спеціальні заходи, а також можливості активного і здорового дозвілля в оточенні старих лісів, луків і водойм, на пішохідних та велосипедних трасах, лісовими стежками і ставками, а також верхова їзда. Біля заток і резервуарів знаходяться відокремлені місця для кемпінгів, що становлять частину баз для проживання. Крім них, місця для проживання знаходяться у Молодіжному Хостелі при Навчально - Виховачому Комплексі в Дорогуську та в Шкільному Молодіжному Хостелі при початковій школі в Свержах. Обидва хостели відкриті на протязі літа. Смачні страви регіональної кухні пропонує Седліско в Дембіні. Бари і закусочні біля заток розширюють гастрономічний вибір. Інші ресторани це Корчма Жмудзь, Весільний дім "Бельведер", Пивний бар "СТРУМОК", Готель "Кордон в Бердищах", Мотель Вотель в Бжежно, Бар "Марго" біля кордону і комплекс Ехо в Любомлі.

Туристичні шляхи та спортивно-відпочинкова база:

- ◆ Прогулянка по околиці Сельця
- ◆ Шлях криниць
- ◆ Стежка Тадеуша Костюшки
- ◆ Маршрут по Заповідникам
- ◆ Природна стежка "Вигинами Бугу"
- ◆ Природно - історичний шлях "Болко" в Гнішові
- ◆ Стежка Надбужанська
- ◆ Стежка Боліт та Мочарів
- ◆ Стежка Дружби
- ◆ Надбужанський велосипедний маршрут
- ◆ Поліський кінний маршрут
- ◆ Стежка Зоологічного Заказника Буг
- ◆ Велосипедний маршрут "Мальовничий Схід"

Гміни інвестують в розвиток туризму - особливо в останньому періоді під час реалізації проекту Польсько-українського Співробітництва для розвитку туризму в прикордонній зоні, який зосереджений головним чином на розробці і подальшій промоції інфраструктури навколо водойм:

- **Гміна Жмудзь** - Водосховище "Дубовий ліс" у місцевості Волковяни
- **Гміна Лешньовіце** - Водосховище "Мачули" у місцевості Городиско
- **Гміна Войславіце** - Водосховище в Войславіцах
- **Гміна Дорогуськ** - Водосховище в Гусинному
- **Гміна Гуцца**- Озеро Гущанське

Інші об'єкти це:

- ◆ стадіон в Лешньовіцах,
- ◆ спортивні майданчики в Лешньовіцах, Сельцю, Тересіні, Раколупах Великих і Кумові Плебанським,
- ◆ поле багатofункціональне спортивне в Жмудзі,
- ◆ футбольне поле Вікторії Жмудзь (четверта ліга),
- ◆ стіна для скелелазіння в Жмудзі,
- ◆ футбольний стадіон у Войславіцах,
- ◆ футбольний стадіон у Турці,
- ◆ футбольний стадіон в Вульці Окопській,
- ◆ спортивний майданчик на озері Гущанським.

Значне зростання турпотоку було зафіксовано в цьому році після остаточного введення в експлуатацію інфраструктури на водоймах і об'єктах, побудованих в рамках "Польсько-українського співробітництва для розвитку туризму в прикордонній зоні". Завдяки подіям, організованим під відкритим небом, потік туристів в гмінах, охоплених партнерством в галузі туризму та транскордонного співробітництва став більш інтенсивним. Відвідувачами гмін найчастіше є невеликі групи туристів, які займаються індивідуальним і сімейним туризмом. Туристичний рух біля водойомів в 2014 році (відсутність повної інфраструктури) коливався між 5 000 - 10 000 туристів у гміні. При повному введенні в експлуатацію інфраструктури та її кращого використання місцевою владою та підприємцями, очікується, принаймні, подвоєння турпотоку.

Слід зазначити, що транспортна доступність території досить висока. Про це свідчить в першу чергу національна дорога № 12 і близькість дороги № 17, що з'єднує Гданськ, Варшаву і Львів. Все це взаємодоповнюється регіональними дорогами N: 816, 843, 844 і 846. Крім того, дороги в гмінах знаходяться в досить хорошому стані, що значно полегшує транспортну комунікацію, особливо для рекурсивних та туристичних об'єктів. Найбільша проблема в комунікації це стан районних доріг, яка залишає бажати кращого. Одним з основних завдань Стратегії повинна бути зміна такого стану справ.

Тим не менш, найбільшу увагу має бути приділено розвитку житлових зручностей, які в деяких гмінах (наприклад Войславіце) вже добре розвинені і мають бути послідовно розширені і модернізовані, але в інших частинах території необхідно будувати все з нуля, як на польській так і на українській сторонах. Мережа загальних, у плані регіональної пропозиції, агротуристичних господарств, гостьових будинків та інших об'єктів для проживання.

Гміни регулярно оновлюють веб-сайти, за допомогою яких проводиться їх промоція. Крім того, місцевими органами влади видаються інформаційні бюлетені, які включають поточну інформацію про гміни. Місцевий уряд, плануючи свої подальші дії, які сприятимуть розвитку підпорядкованих одиниць, підкреслюють необхідність розробки діяльності в області промоції та прикордонного співробітництва, яка може стати важливим інструментом для залучення туристів.

Детальні плани дій для промоції і маркетингу туризму повинні включати в себе взаємне просування туристичних цінностей кожної з гмін, що беруть участь у проекті, разом з детальними рекламними кампаніями, орієнтованими на традиційні і сучасні засоби масової інформації.

В результаті, проведеного методом SWOT аналізу області партнерства, передбачено тенденції Стратегії розвитку туризму та транскордонного співробітництва Гмін Лешньовіце, Жмудзь, Войславіце, Дорогуськ, Гміна Гуща та її бачення і місії.

Оперативні цілі це конкретні цілі, безпосередньо пов'язані з планованою діяльністю, що описують, які наслідки буде досягнуто за рахунок їх реалізації. Вони конкретизують стратегічні загальні цілі, а їх досягнення можна очікувати в короткостроковій перспективі. Оперативні цілі відповідають за напрямок дій, і де це можливо, за конкретні завдання.

Пріоритет 1. Інтенсифікація діяльності гмін у галузі туристичного, прикордонного та економічного співробітництва.

Оперативні цілі:

- 1.1. Інтенсифікація діяльності у сфері туризму**
- 1.2. Інтенсифікація прикордонного співробітництва**
- 1.3. Захист історичної та культурної спадщини**

Пріоритет 2. Розширення туристичних послуг індивідуальних гмін і поєднання їх у спільні туристичні продукти.

Оперативні цілі:

- 2.1. Розширення туристичних послуг для дітей та молоді**
- 2.2. Розширення послуг агротуристичних господарств**
- 2.3. Збільшення зони культурного та активного туризму**

Пріоритет 3. Сприяння та популяризація туристичних продуктів гмін в Польщі та Україні.

Оперативні цілі:

- 3.1. Промоція Сфери Співпраці в традиційних, електронних та соціальних засобах масової інформації,**
- 3.2. Організація продажів спільних туристичних послуг**

Основними джерелами фінансування заходів, запланованих для реалізації в рамках «Стратегії розвитку туризму та транскордонного співробітництва Гмін Лесьньовіце, Жмудзь, Войславіце, Дорогуськ, Гміна Гуца» є бюджети гмін, а також фонди транскордонних програм і Європейського Союзу.

Місцеві органи влади, здійснюючи стратегію, співпрацюватимуть з іншими організаціями в наступних формах:

- Взаємна інформація про плани і напрямки співробітництва у цілях гармонізації діяльності в галузі розвитку.
- Надання технічної підтримки.
- Взаємна допомога місцевого самоврядування в галузі претендування на кошти від внутрішніх та іноземних фондів допомоги.
- Організація відкритих засідань (семінари, конференції, навчання, брифінги).

- Доручення завдань з відповідною підтримкою іншим організаціям, перерахованих в Законі про організації суспільного блага та волонтерства шляхом надання грантів.

За реалізацію стратегії та здійснення запланованих проєктів перш за все, відповідальність несуть всі органи місцевого самоврядування. Контроль за її виконанням буде здійснюватися за допомогою набору вимірних показників, на яких будуть відображені результати цих зусиль. Дані, що будуть основою для вивчення показників моніторингу будуть отримані із загальнодоступної статистичної інформації Центрального Статистичного Бюро (статистичні щорічники, місцевий банк даних), дані Районного Управління в Хелмі, Статистичні Дані Волинської області та дані Урядів Гмін.

Стратегічний документ буде мати велике значення для розвитку регіонів, охоплених стратегією, а результати його реалізації буде видно в довгостроковій перспективі. Запланована діяльність для її реалізації, стратегічних цілей і напрямів, була створена на основі умов і ресурсів, якими володіють гміни. Документ передбачає промоцію та використання наявного туристичного потенціалу та культурної спадщини цих областей, підкреслює стратегічний розвиток туризму, включає програму постійного прикордонного співробітництва для поліпшення поточної ситуації і вирішення виявлених проблем. Завдяки цьому, буде підтримуватися політика місцевого і регіонального розвитку, яка реалізується на місцевому рівні, а дії в рамках межрегіонального партнерства дозволять всебічний розвиток усіх підприємств, що реалізують стратегію розвитку туризму та транскордонного співробітництва.

SPIS TABEL

Tabela 1. Najważniejsze informacje o bazie noclegowej w Gminie Wojsławice.	55
Tabela 2. Analiza SWOT - mocne i słabe strony	82
Tabela 3. Analiza SWOT – szanse i zagrożenia	84
Tabela 4. Plan działania dla Priorytetu 1. „Intensyfikacja działań Gmin w zakresie współpracy turystycznej, transgranicznej i gospodarczej” na okres 2015-2020 w PLN.....	105
Tabela 5. Plan działania dla Priorytetu 2. „Rozbudowa oferty turystycznej poszczególnych Gmin i łączenie ofert we wspólne produkty turystyczne” na okres 2015-2020 w PLN	106
Tabela 6. Plan działania dla Priorytetu 3. „Wypromowanie i upowszechnienie produktów turystycznych Gmin w Polsce i na Ukrainie” na okres 2015-2020 w PLN.....	108
Tabela 7. Proponowane wskaźniki osiągnięcia celów oraz sposoby i częstotliwość ich wyliczania	117

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1. Położenie Gminy Leśniowice w powiecie chełmskim.....	9
Rysunek 2. Położenie Gminy Żmudź w powiecie chełmskim.....	11
Rysunek 3. Położenie Gminy Wojsławice w powiecie chełmskim.....	12
Rysunek 4. Położenie Gminy Dorohusk w powiecie chełmskim.....	13
Rysunek 5. Lokalizacja miejscowości Huszcza w Obwodzie Wołyńskim	14
Rysunek 6. Układ drogowy gminy Leśniowice.....	70
Rysunek 7. Układ drogowy gminy Żmudź.....	71
Rysunek 8. Układ drogowy gminy Wojsławice	72
Rysunek 9. Układ drogowy gminy Dorohusk.....	73
Rysunek 10. Sieć drogowa gminy Huszcza	74
Rysunek 11. Wspólny obszar dla strategicznych działań marketingu gospodarczego	77
Rysunek 12. Schemat struktury celów	94
Rysunek 13. Zestawienie wizji, misji, celów strategicznych i operacyjnych.	95
Rysunek 14. Trasa malowniczy wschód - część południowo-zachodnia.....	102
Rysunek 15. Trasa malowniczy wschód - część północno-wschodnia	103